93
ARE SERVİSİ

ÇEHOV'UN HAYATI

411

IRÈNE NEMIROVSKY

Çeviren:
Oktay AKBAL

M.E.B.

RUS KLÂSİKLERİ İÇİN YARDIMCI ESERLER : 1

IRÈNE NEMIROVSKY

ÇEHOV'UN HAYATI

Bu eseri Oktay AKBAL dilimize çevirmiştir.

İSTANBUL 1950 — MİLLİ EĞİTİM BASIMEVİ

ÖNSÖZ

Iréne Nemirovsky Rus doğumlu Fransız yazarları arasında en değerlilerindendir. İhtilâl rüzgârının önüne katıp kovaladığı sayısız ailelerden birinin çocuğu idi. Küçük yaşta ana topraktan kopmuş, Rus kültür ve atmosferi yerine, yüzyılların ötesinden tesirini hissettiren Fransız kültür, sanat, ve anlayışı ile yetişmişti. Genç Rus kızını son yirmi beş yıllık Fransız edebiyatının önemli yazarlarından biri haline getiren romanları ve hikâyeleri, onun Fransız kültür hazinesinden, o eşsiz medeniyet tarihinden ne kadar faydalandığını, onu kendine mal ettiğini göstermektedir. Nemirovsky romanlarında ne tam bir Rus, ne tam bir Fransız yazarı oldu. Slav ruhundaki bezgin, duygulu, karamsar hal, Fransız zekâsı, ruhu, ve derin kültüriyle tamamiyle birleşmiş, yazar Nemirovsky'yi ortaya çıkarmıştı.

Iréne Nemirovsky, ilk şöhretini 1929 da yayımladığı *"Davit Golder"* isimli romaniyle yaptı. Bu roman Rus ihtilâlinden sonra Parise sığınmış olan mültecilerin hayatını, Büyük Savaş sonrasının kozmopolit âlemini anlatıyordu. Birbiri ardınca yazdığı, *"Le bal - Balo", "Les Mouches d'Automne - Sonbahar Sinekleri", "L'Affaire Courilof - Courilof Meselesi" "Films Parlées - Sözlü Filmler", "Le vin de solitude - Yalnızlık Şarabı", "Jezabel", "La proie - Kurban", "Les chiens et les loups - Köpeklerle Kurtlar"* genç yazara neslinin ön safında bir yer verdi.

Ama ne yazık ki Nemirovsky'nin sonu çok acı oldu. Fransa işgal altındayken, 1942 temmuzunda Niévre'de Issy l'Evêque'de tevkif edilip, Pithiviérs kampına sürüldü. Sonra onu Doğuya gönderdiler. Nereye gittiğini, ne olduğunu kimse öğrenemedi. Dört ay sonra kocasını ve iki kayınbiraderini de tevkif ettiler, onları da Doğu'ya sürdüler. Onlardan da hiç haber alınmadı.

Nemirovsky'nin ardında bıraktığı müsveddeler arasında Rus hayatına ait bitmemiş bir eserle, *"Les biens de ce monde - Şu Yeryüzünün Nimetleri"* adında tamamlanmış bir roman bulundu. Ayrıca birkaç cilt tutacak hikâyeler. Bunlardan başka Çehov'un hayatına ait okuyacağınız bu eser...

Nemirovsky'nin *"Çehov'un Hayatı"* adlı eseri için yazdığı bir takdim yazısında Fransız yazarlarından Jean Jacque Bernard şu sözleri söylüyor:

"Némirovsky'nin eserinde bazı *leitmotif*'ler kendilerini belirtir: sürgün, batı ülkelerinde hayatla boğuşma... Iréne Kiyef'te doğmuştu, memleketini terk edip Fransaya geldi. Birçok kahramanları da aynı yolu takibederler. Çoğu da onun gibi memleketimize ancak yaşamak, mücadele etmek, ıstırap çekmek için gelmiştir. Hepsi de yazarın kendi tecrübesiyle beslenmişlerdir. Romanlarının çoğunda Ukraynanın şehir ve köylerinde geçen çocukluğunun atmosferini buluyoruz. Hayatının içindeki dram, yarattığı şahıslara bir beşerilik vermiştir. İşte nihayet, dramatik bir tarzda başlıyan bir hayat trajediyle bitiyor. Doğu'da doğan Iréne, ölmek için doğu'ya gidiyor. Yaşamak için doğduğu topraktan koparılmıştı, seçtiği topraktan da ölmek için koparıldı. Bu iki sayfa arasında çok kısa fakat çok parlak geçen bir hayatın hikâyesi yazılıdır. Genç bir Rus kızı memleketimize gelip, dilimizin altın kitabına, o kitabı zenginleştiren sayfalar bırakıp gitti."

Iréne Nemirovsky'nin kaleminden *"Çehov'un Hayatı"* nı okurken, insan ve yazar olarak büyük, ölmez sanatçının iç âleminde gezindiğimizi, onunla ta çocukluk yıllarından beri tanıştığımızı, aynı çetin hayat şartları, çeşitli darbeler, hayal kırıklıkları ile yuğrulduğumuzu hissediyoruz. Her okuduğumuz sayfa bize Çehov'un yaşadığı hayatın, o devrin, bütün gerçek halini, psikolojisini, ümidini ve ümitsizliğini çiziyor; aynı zamanda Çehov'un sanatının izahını da yapıyor. Çehov'un o ilk, acele yazılmış, sanat endişesinden uzak, para kazanma gayesiyle karalanmış hikâyelerden, dünya edebiyatının ölmez hikâyelerine geçişini; piyeslerindeki bezgin ruh halinin yazarın içine daha önceden nasıl yerleştiğini, onların hangi tesirlerle yaratıldığını, dünyaya geldiğini, karşılaştığı anlayışsızlıkları, mücadeleleri anlatıyor. Kısacası biz, Nemirovsky'nin o kendine has bol şiirli, tatlı, sürükleyici üslûbunun akışı ile Çehov'u ta ilkokul sıralarından, Halk Bahçesindeki flörtlerinden, bozkırdaki âvareliklerinden, Yaltada geçen aşk macerasından, Karaormandaki bir Alman otelinde son nefesini verdiği ana kadar geçen kırk dört yıllık bir zaman parçası içindeki hayat macerasını, bütün sadeliği, bütün zenginliği, bütün ölümsüzliğiyle yakından duyabiliyor, kendimize mal edebiliyoruz. Böylece Çehov'un, insanı en derin yerinden titreten o eşsiz hikâyelerinin, ümit ve ümitsizlikle bir ideal, bir hedef, bir yaşama sebebi arıyan, hayata; birbiri ardınca geçip giden günlere bir mâna vermek istiyen fakat veremiyen, yalnız geleceğin sisli ufku ardında bir ümit hayal eden kahramanlariyle insanlığın unutamıyacağı piyeslerinin, *"Martı"* nin *"Üç Kızkardeş"* in gerçek değerlerini daha iyi anlıyabiliyoruz.

Çeşit çeşit biyografiler vardır. Fakat Nemirovsky'nin *"Çehov'un Hayatı"* na benziyen bir biyografiye az rasgelinir sanırım. J. J. Bernard da yazısında bu konuda şu satırları yazıyor:

"Okuyuculara bu hayatın içine benim gibi girmelerini tavsiye etmek isterim: mahremiyeti bilinmeden de sevdiğiniz eşsiz bir varlığın yanına girer gibi... Okuyucu gizli hiçbir şey keşfetmiyecektir. Karşısına çıkan adam, gündelik hayatı öğrenildiği için alçalmış olmıyacak... Birçok biyografilerde, birçok hâtıratlarda bir parça saygısızlığın, hattâ terbiyesizliğin payı vardır. Sanki biyografi yazarı, mâbudu parçalamak, dehanın mantosu altında saklanan küçük adamı meydana çıkarmaktan zevk alır... Basit bir oyun!.. Dehanın binlerce zayıf tarafı vardır. Bunlar dehanın fidyesidir, onun ıstıraplarıdır. Ama o bunlardan gıdalanır. Bu, çok kere en iyi meyvaların yetişmesine yarıyan bir gübredir. Ekseriya bizzat kendisi küçük bir adam olan biyografi yazarı, içgüdüsiyle meyvadan çok gübreyi göstermeye meyyaldir. Az veya çok şuurlu olarak, okuyucunun küçük maceraları, hattâ küçük rezaletleri sevdiğini de düşünmez mi? Kendi âleminde olan büyük adam bütün sefaletlerimize sahiptir, üstelik kendininkiler de caba... Onu herkesin seviyesine indirmek kurnazca bir sevinçtir, bu ancak reklâmcılıkta işe yarar. İşte birçok romanlaştırılmış hayatların zembereği... Burada öyle bir şey yok. Bize tanıtılan adam sefaletlerinin hikâyesiyle aşağılaştırılmamıştır. Fakir, kalabalık bir aileye mensup, hasta Anton Çehov hayatın bütün güçlüklerini tanıdı. Bunlar bize basit, cümle yapmak merakı olmıyan bir dille anlatılıyor."

• • •

Anton Çehov memleketimizde en çok tanınan ve sevilen Rus yazarlarından biridir. Yıllardan beri gazete ve dergilerde çeşitli hikâyeleri yayımlanmış, hakkında çeşitli makaleler yazılarak Türk okuyucusuna tanıtılmıştır. Ayrıca üç piyesini de İstanbul Şehir Tiyatrosu Dram kısmı temsil etmiştir. Muhtelif kitabevleri, bilhassa Millî Eğitim Bakanlığı Klâsikler serisi yayımlarında hemen hemen en güzel eserleri yer almıştır.

Aşağıya sunduğumuz liste Çehov'un dilimize çevrilmiş eserlerini göstermektedir:

Millî Eğitim Bakanlığı Klâsikler serisinde çıkanlar:
Hikâyeler I. — Çeviren: Servet Lunel. (1945)
Hikâyeler II. (İstiridye) Çeviren: Servet Lunel. (1946)
Hikâyeler III. (Ahçı kadın evleniyor) Çevirenler: Oğuz Peltek - Erol Güney. (1946)
Hikâyeler IV. — Çeviren: Servet Lunel. (1949)
Hikâyeler V. — Çeviren: Oğuz Peltek. (1949)
Düello — Çeviren: Zeki Baştımar. (1945)

Teklif — Çeviren: Gaffar Güney. (1940)
Üç Kızkardeş — Çeviren: Hasan Âli Ediz. (1944)
Vanya Dayı — Çeviren: Gaffar Güney. (1944)
Vişne Bahçesi — Çevirenler: Erol Güney - Ş. S. İlter. (1944)
Marti — Çevirenler: Nihal Yalaza Taluy - Kemal Kaya. (1944)
Düğün - Jubile — Çevirenler: D. Sorakın - S. Aytekin. (1946)

Muhtelif kitabevlerinin yayımları arasında çıkanlar:

Hayat Yoldaşı — Çeviren: Samizade Süreyya (1935).
Kabuğuna Çekilmiş Adam: Çeviren: B. Deniz (H. A. Ediz) (1939).
İşler Tıkırında Gidiyor — Çeviren: Hasan Âli Ediz (1939).
6 No. lı Koğuş — Çeviren: Hasan Âli Ediz (1940).
Maske — Çeviren: Zeki Baştımar (1940).
Vişne Bahçesi — Çevirenler: V. Gültekin - V. Karaboğa (1943).
Bir Ressamın Hikâyesi — Çeviren: Hasan Âli Ediz (1943).
Kırmızı Entarili Kız — Çeviren: Adnan Tahir (1943).
Yalnız Adam — Çeviren: Oktay Aslanapa (1946).

Çehov'un İstanbul Şehir Tiyatrosunda oynanan piyesleri:

Vişne Bahçesi — Çevirenler: V. Gültekin - V. Karaboğa (1942-43).
Üç Kızkardeş — Çeviren: Hasan Âli Ediz (1943-44).
Vanya Dayı — Çeviren: Gaffar Güney (1944-45).

Iréne Nemirovsky'den dilimize tek bir eser çevrilmiştir:

Davit Golder — Çeviren: R. E. Yalman. (Akba Kitapevi).

Oktay AKBAL

Anton Çehov
(1904)

Çehov ile eşi
(Yalta 1902)

ÇEHOV'UN HAYATI

I

Küçük bir çocuk sandığın üzerine oturmuş, ağabeysi kendisiyle dost olmayı reddettiği için ağlıyordu. Sebebi neydi? Döğüşmemişlerdi ki! Titrek bir sesle:

— Dostum ol Saşa, diye tekrarlayıp duruyordu.

Ama Saşa ona küçümsiyen ve soğuk bir bakışla bakıyordu. Kardeşi Anton'dan beş yaş büyüktü. Okula gidiyordu, üstelik âşıktı da.

Anton kederli kederli düşünüyordu:

"Hem kendisi dostum olacağını söylemişti."

Gerçekten bu çok eskiden olmuştu... Yıllarca önce... Bir hafta... Saşa'nın bu dostluktan bütün oyuncaklarını almak için faydalandığını fark eder gibi olmuştu. Ama bunun fazla bir önemi yoktu. Birlikte iyi eğlenmişlerdi. Şımarık olan çocuklara bu eğlenceler pek zavallıca görünebilirdi. Fakat diğer çocuklar öyle tuhaf bir şekilde yetiştirilmişlerdi ki! Sonunda Anton içlerinden bir tanesine: "Seni evde döğüyorlar mı?" diye sormuş, çocuk da "Asla" diye cevap vermişti. Ya yalan söylüyordu, yahut da hayat gerçekten tuhaftı. Evet, birlikte iyi eğlenmişlerdi. Babalarının dükkânından boş kutular aşırmışlar, bu kutuları öyle bir sıralamışlardı ki, insan yere uzanıp baktığı zaman mum alevleriyle aydınlanmış bir sıra oda görür, içinde tahtadan bir asker oturan bir sarayın kapısma götürüldüğünü sanırdı. Komşuların bahçelerinden meyva toplayıp gizlice yemişlerdi. Tanınmıyacak kadar kılık kıyafet değiştirmişlerdi. Denizde yıkanmışlardı. Şimdi ise bıçakla kesilivermiş gibi her şey bitmişti.

Saşa, kardeşine son bir defa baktıktan sonra çıktı gitti... Öyle ya, bu yumurcak onun dengi değildi. Birbirleriyle anla-

şamazlardı. Anton'u sandık üstünde yalnız bırakarak Belediye Bahçesinde gezmeye gitti. Çocukların odası küçük, çıplak bir odaydı. Camları tozlu, döşemesi kirliydi. Dışarısı Saşa ile Anton Çehov'un oturdukları bu küçük güney Rusya şehrinin her sokağında olduğu gibi, çamur deryasıydı.

Evden çıkıp biraz yüründükten sonra deniz kenarına varılır, aksi tarafta da yabani bozkır uzanırdı. Evde "büyük oda" dan evin yanıbaşına yapılmış toprak zeminli ufacık mutfağa giden annenin telâşlı adımları duyuluyordu. Altı çocuklu, hizmetçisiz bir evde, annenin göreceği birçok işler vardı. Babanın yüksek sesle Tanrıya dua ettiği ve ilâhi söylediği işitiliyordu. Birdenbire dualar kesildi, Anton'un kulağına bağrışmalar, ağlamalar geldi. Baba dükkânın küçük çıraklarından birini döğüyordu. Bu, epeyce sürdü, sonra ilâhiler tekrar başladı, öfkeli, kaba bir haykırışla yine kesildi; Anton'un babası annesine dönmüş:

— Aptal, ahmak oğlu ahmak, diye bağırıyordu.

Küçük çocuk bu işe hiç de şaşmış, kızmış değildi; bir zavallı olduğunu bile bilmiyordu, bunlar her gün olan şeylerdi... Sadece nefesi daralmıştı, yalnız oluşuna hem üzülüyor, hem seviniyordu. İnsan yalnız olunca daima biraz korku duyar, fakat hiç değilse kimse sizin canınızı sıkmaz, kimse sizi döğmez. Bununla beraber biraz sonra korku alâmetleri çoğaldı, odadan çıktı, annesinin yanına gitti. Annesi ince ve ürkek bir kadındı, ağlıyor, yüksek sesle kocasından ve hayatından şikâyet ediyordu. Onu dinliyecek kimse yoktu, sanki bir çölde feryat ediyordu. Herkes onun göz yaşlarına alışmıştı.

Kim bilir belki de Anton'a sandalla gezmek için izin verirler de getireceği balıkları yerlerdi. Bu düşünce onu çok sevindirdi, içinde şeytanca, tatlı bir sevinç duydu.

Birazdan ailece yemeğe oturulacak, sonra son dua okunacak, böylece gün nihayete erecekti.

II

Çehov'ların kira ile oturdukları ev bir avlu içindeydi; duvarları balçıkla sıvalıydı. Avluyu kaplıyan yabani otlar, çamur, kiremit parçaları, süprüntüler içinde insan adımlariyle kabaca çizilmiş bir yol evin kapısına, başka bir yol ahıra doğru gidiyordu. Kulübe çökmüş, yorgun ve bitkin bir ihtiyar kadın gibi bir yana eğilmiş görünüyordu. Yağmurlu günlerde su toplanması için oluğun altına bir fıçı yerleştirilmişti, çünkü su nadir ve kıymetli bir nesneydi. Küçük camlı pencereler, tahta bir saçak, üç ufak oda ve bir mutfak; işte Anton'un doğduğu ev[1]... "Büyük oda" babanındı, küçüğünde ana ve babaları yatıyordu, daha küçüğünde ise Anton'un tahta beşiği ile çocuklar... "Büyük oda" nın bir köşesi sofu Ortodoksların âdetince aziz resimleri ile döşenmişti. Gece gündüz bir idare kandili önlerinde parıldıyordu. Bir üçgen üstüne dua kitabı ve mukaddes yazılar konmuştu; bakır şamdandaki büyük mum onları aydınlatıyordu, kilisenin emrettiği belirli tarihlerde baba Çehov bu resimlerin altında günlük yaktırıyordu. Fakir ve meteliksiz olmasına rağmen günlük için hiç de hasis değildi: gerçek bulutlar yükselip odayı dolduruyor, mutfaktan gelen keskin lâhana kokusunu bile bastırıyordu.

Evin arkasında akasyalar yetişmişti, ilkbaharda bu çamurlu avlular çiçeklerle örtülüyordu. Azak denizinin kıyısına kurulmuş olan bu şehrin adı Taganrog'du. Sakinleri övünerek hemen hemen Avrupai bir caddeye malik olduğunu söylüyorlardı. Üç dört katlı evler, bir tiyatro, ve mağazalar görülmüyor muydu? İmlâ hatası bulunmıyan tek bir ilân bile yoktu, ama kim aldırış ederdi! Buna karşılık kaldırımlar ve şoseler

[1] 17 ocak 1860.

yüz metre boyunca uzanmaktaydı; Rusyanın hiçbir şehri bu kadar müreffeh olmakla öğünemezdi. Ama biraz uzaklara gidince kaldırımlar tek başlarına kalırdı. Daha ötede ise çamurlu bir meydan halini alıyordu, işte orada Çehov'lar yaşamaktaydı. Kenar mahallelerden sonra bozkır başlıyordu. Bir dağ, bir orman bulunmıyan bu uçsuz bucaksız toprağı, doğudan, Asya'dan gelen sert rüzgârlar aşardı. Kışın karla dolar, yazın yakıcı fırtınalarla inlerdi. Liman her mevsimde daha fazla dolar taşardı. Zaten Taganrog'un kalbi limanıydı. Burası ticaret şehriydi; vaktiyle Büyük Petro bu vahşi toprak üstüne, arazisini Türklere karşı korumak için bir kale yaptırmıştı, sonra da bir liman yaratmış ve Taganrog XIX. yüzyılın başlangıcında mesut ve mamur hale gelmişti; buğday ihraç ediyordu, Don üzerindeki Rostov ve Odesa ona birinci yeri bırakmışlardı.

O zaman Taganrog'da hayat ve canlılık vardı, ihtiyarlar "Rusyanın en iyi aktörleri temsil vermek için buraya gelirlerdi, önemli güney şehirleri gibi, Odesa gibi, bizim de bir İtalyan operamız vardı" diye içlerini çekerlerdi. Sonra, kötü zamanlar gelmişti: yüzyıllardır nehirlerin taşıdıkları kum, denizin dibini yükseltmiş, gemiler için tehlikeli olmuştu... Bu modern vapurlar ise çok büyüktü... Nihayet gözden düşmenin son haddi! Rakîbi Rostov'u Vladikafkas'a bağlıyan demiryolunun açılması... Taganrog artık hiçbir işe yaramazdı, Taganrog mahvolmuştu.

Birkaç yıl içinde küçük şehir, donuk, uykulu bir havaya büründü. Açık mavi bir gök, güneş, deniz uzaktan onu sevimli gösteriyordu, fakat içine girilince: "Ne pislik, ne cehalet, ne boşluk!" Çamuru ve sessizliği, seyyahların gözüne çarpan bunlardı. Güzün ve karlar eridiği zaman Taganrog'dan bir dereden geçilircesine, bir taştan öbürüne atlıyarak, sıçrıyarak geçmek gerekiyordu. Muvazenesini kaybeden dizine kadar çamur deryasına gömülüyordu. "Yazın bu sıcak sokaklarda toz hiçbir çöpçünün asla rahatsız etmiyeceği kalın bir bulut ha-

linde yavaşça yuvarlanıyordu. Bir köpek süprüntüleri kokluluyor, bir avluda armonika çalınıyor, iki sarhoş birbiriyle döğüşüyordu. Kırk yılda bir sokaktan geçen bir insanın kunduralarını sürüklediği işitiliyor, hiç kimse damını, kapısını tamir ettirmeyi, evini boyatmayı düşünmüyordu. Her şeye kanaat ediyorlardı.

Bu vilâyetler Rusyada "sağır şehirler" diye anılırdı. Gerçekten hiçbir isim bunun kadar uygun olamazdı. Derin bir huzur içinde dünyanın gürültüsüne kulaklarını tıkamışlardı. Ağır bir yemekten sonra uyuklıyan şehir sakinleri gibi, en küçük esintiye karşı pencereler inik, pancurlar kapalı, Çarla, Tanrıyla hesaplaşmış, ruhları bomboş uyukluyorlardı.

Ama yeryüzünün en ücra köşesi, en nasipsiz yeri bile bir çocuk için hayatla ve değişikliklerle doludur. Küçük Anton doğup büyüdüğü şehirde pek sıkılmıyordu. Gemilerin, köprülerin, denizin durmadan değişmesini ilgiyle seyrediyordu. Bazan kendisine koca bir metelik veren amcası Mitrofan'a yemeğe gitmekle neşeleniyordu. Birbirine benziyen avluları yabani otlarla boğulmuş bu evleri, içinde yaşıyanların isimlerini biliyor, hayatlarının en ufak noktalarını kardeşlerininki, annesininki gibi tanıyordu. Bir gün evvel ne yediklerini, kimin öldüğünü, kimin doğduğunu, kimin evlenmek için kız aradığını.. Setleri denize kadar inen halk bahçesinde dolaşmayı seviyordu.

Ne yazık ki bu büyük sevince, bu serbestliğe sık sık izin vermiyorlardı. İlkbahar akşamları tahta saçağın altında toprağa kakılmış kırık basamaklara otururdu. Bütün evlerin önünde bu küçük saçaklar vardı, günün sıcağı azalırken aileler oraya yerleşirlerdi. Anne bir an için dikiş makinesini bırakır, çocuklar birbirleriyle kavgaya tutuşurlardı. İşte Bahçe'de çalınan askerî mızıkanın ilk nağmeleri duyuluyor. Davulların patırtısı, bakırların gürültüsü tozlu havayı aşıyor, hafifliyor, tatlılaşıyor, savaşçı şiddetini kaybediyor ve belirsiz bir melânkoliyle yükseliyordu.

O sırada baba görünüyordu. Geniş omuzları, büyük bir sakalı, iri elleri vardı.

— Haydi iş başına Antoşa, diyordu, kâfi âvarelik ettin, kâfi esnedin. Dükkânda çalışmaya git bakalım.

III

Çehov'lar beşi oğlan, biri kız altı çocuktu. İki büyüklerin Aleksandr (Saşa) ve Nikola'nın zayıf göğüsleri, çok uzun kolları, yeni yetişen delikanlıların mahçup ve ciddî halleri vardı. Taganrog'a ve insanlarına yüksekten bakmaya, Moskovayı hayal etmeye ve babanın emirlerini somurtkanlıkla karşılamaya başlıyorlardı; küstahlığa kadar ileri gitmeye cüret edemiyorlardı ama gözleri onların yerine cevap veriyordu. Dayak yedikleri zaman tehdidedici bir sesle "İnsan haysiyetinin yaralanmasından" ve intihardan bahsediyorlardı. Anne, Tanrıya dua ediyor, babalarının işitmemesi için kapıyı kapatıyordu.

Anton henüz çocuktu; neşeli ve tatlı bir ifade taşıyan geniş çizgili, açık tenli sarışın bir oğlandı. Dördüncü olan İvan'ın, kardeşleri arasında fena bir şöhreti vardı: ihtiyatlı ve kibirliydi, masa üstündeki en güzel parçayı ve soba yanındaki baş yeri kapmayı gözetliyor deniyordu, iki küçük kardeş, Mari ile Mişel ise hesapta yoktu... Henüz üç dört yaşındaydılar, yalnız annelerini ilgilendiriyorlardı.

Hepsi görünüşte vücutça sağlamdı; o sarı derili küçük rumlara, limanda koşuşan çökük omuzlu o küçük yahudilere merhametle tepeden bakabilirlerdi. Çehov'lar sağlam bir ırka mensuptular, köylüydüler, nesiller boyunca sert kışlara, açlığa, çok çalışmaya, dayaklara fazla zarar görmeden dayanmışlardı. Bu yüzden anneyle babaya çocukların sıhhati gayet tabiî bir şey, çekinmeden suiistimal edip kullanacakları bir tanrı vergisi gibi görünüyordu. Az ve kötü uyku, delik pabuçlarla karda koşmak, bunların hiçbiri zararlı değildi. Temizlik lüzumsuz ve gayri ahlâki idi. Ruhu dualar kuvvetlendirirdi. Vücuda ise yalnız Tanrı karışırdı.

Bütün Taganrog'lular böyle düşünüyordu, hata da etmiyorlardı, zira iklim ve hastalık aralarından pek az kurban alıyordu. İmparator I. Aleksandr, Taganrog'a yazlığa geldiğinde iki aydan fazla kalamamış, bir hummaya yakalanarak ölmüştü; ama daha basit şartlar içinde yaşıyanlar mükemmelen iyileşiyorlardı. Pis sular içiliyor, hastalara şüpheli otlardan yapılmış ilâçlar veriliyor, yaralara örümcek ağı örtülüyordu, ama buna rağmen, başka yerlerdekinden fazla ölen olmuyordu. Köylü vücudu ve hayatı öyle değerli nesnelerden değildi. Zaten Çehov'ların vücudu kısa bir zamandan beri efendilerine ait olmayıp kendilerinindi; belki de bu yüzden kendilerine emanet edilen bu nazik makineyi memnuniyetle bozmaya hazır olan vahşiler gibi bu vücudu ve kemikleri böyle haşince ve küçümsiyerek kullanıyorlardı.

Anton'un büyük babası toprak kölesi olarak doğmuştu, fakat yavaş yavaş kâhyalık rütbesine kadar yükselmiş, bir köşeye de oldukça esaslı bir para koyabilmişti. Köylülerin kurtuluşundan epey zaman evvel, kendisini ve ailesini satın almıştı. Mujik Yegor Çek dört oğluyle kendisi için efendisine insan başına yedi yüz ruble ödemişti, bir kızı arta kalmış ona para yetişmemişti, ama efendisi cömertçe, düzinesi on üç taneden satılan elmalar gibi onu da cabadan bırakmıştı.

Yegor Çek zeki ve sert bir adamdı, asîllerin, fakirlerin zayıflığını ve kurnazlıklarını bildiğinden, efendileri hesabına köylüleri, onlardan daha iyi sızdıran çoban köpeklerinden biriydi. Ukrayna'da Kontes Platov'un geniş malikânesinde kâhya idi, küçük Çehov'lar arasıra tatillerini orada geçirirlerdi. Yegor'un oğulları Mitrofan ve Pol şehre yerleşmeye gittiler, fakat bir türlü zengin olamadılar. Pol Yegoroviç'i bilhassa kötü talih kovalıyordu. Bir tüccar yanında uşak olarak işe başlamıştı. Aç kalmış, kötü muamele görmüş, yerde uyumuş, dükkânı süpürmüş, başı tokatlarla eğilmişti. Şimdi sağlam, sert ve sakallı bir adamdı, ona itaat eden ve yumruklarını yiyenler vardı. "Üçüncü sınıf" bir tüccardı, yani esnafın üstün-

de, fakat Taganrog'un şerefi ve gururu olan şarap ve buğday tüccarlarından çok uzak, aşağı bir sınıftandı.

Dükkân işletiyordu, "çay, şeker, kahve, sabun, sosis ve diğer sömürge mahsulleri" satıyordu; bunlar mağazanın kapısındaki levhada siyah üstüne yaldızlı harflerle okunuyordu.

Anton'un babasına saygısı vardı. Evinde ve tezgâhının ardında mutlak hâkimi olan Pol Yegoroviç kendinden daha kuvvetlilerden esir muamelesi görmüş olan halk sınıflarına mensup aile babalarının kesin egemenliğine malikti, ailesine karşı bir müstebit, bir şark kıralcığı gibiydi. Karısına susmak, çocuklara doğru yürümek düşerdi, o Tanrının yerini alıyor, doğru yolda rehberlik etmesi gereken bütün bu kimseler için "O" nun önünde cevap veriyordu. Ama onlara nasıl rehberlik etmeli? Tanrı insana kullanması için sağlam yumruklar vermişti...

Aleksandr onun için "hasis, sert ve haşin" derdi, ama Aleksandr daima mübalâğa ederdi. Aleksandr zavallı ailesi aleyhine bile olsa, kâh insanları eğlendirmek, kâh kendine acındırmak için, kendine ve başkalarına yalan söylemeyi severdi. Anton'un ise babasını sevdiği zamanları oluyordu. Meselâ sarhoş olmadan iradesiyle içmeyi bilir, başkaları ise yerlere yuvarlanırlardı. Baba Çehov ise tatlı, neşeli olur ve sefil çocukluğunda artık Tanrı bilir nasıl elde ettiği istidatları hatırlardı. Keman çalar, şarkı söylerdi. Evet, iyi tarafları vardı, fakat verdiği emirlere hemen itaat etmiyenlerin vay haline! Hemen zalim tarafı uyanıverirdi. En küçük itirazla kendini kaybederdi. Yemek masasında, çok tuzlu bir sebze çorbası anneyi ağlatan ve çocukları korkudan titreten en korkunç bir sahneye sebebolurdu.

Baba son derece dindardı; Tanrının kuvvetli olmayı, korku vermeyi emrettiğine emindi. İmanı hem samimî ve mütevazı hem de kaba ve vahşiydi, Günahlarını yalnız kendi nefsinde değil, onları takibedip bilhassa çocuklarının ruhunda cezalandırıyordu. Çocuklarını seviyordu; fakat onların zayıflığında, varlıklarının kendisine mutlak bağlılığında onu öfke-

lendiren, sarhoş eden, dudaklarından küfürleri ve bağırmaları, elinin altından tokatları doğurtan bir şey vardı. Zalim değildi: sadece başkasının acısı ona tesir etmiyordu. Kendisini terslemelerle, dayaklarla beslemişlerdi, o bunu daha kötü bir şekilde tatbik etmiyordu. Hiddetini karısı, çocukları ve dükkânın küçük çırakları üzerinde geçirmesi âdetti, o kadar. Ekseriya, hiddetlenecek sebepler de vardı; fakirleşmiş bu şehirde işler kötü gitmekteydi. Zaten dükkândan nefret ediyordu. İnsan arzusuz yaşıyamaz, o ise ne sarhoş ne de hovardaydı. Hayatına renk veren, her şeyden teselli eden harikulâde bir arzuya sahipti. Bu onun gerçek hayatıydı, dükkân ve ev ise ön cepheyi, görünüşü teşkil ediyorlardı. Kiliseyi, âyinlerini, şarkılarını, dualarını, günlük kokusunu, çanlarının sesini seviyordu. Belki bütün müstebitler gibi kendini esirlerle çevrili, dostsuz, yalnız hissediyordu, belki de kilise onu yatıştırıyordu, ona bir yardım, bir aşk hayali veriyordu? Satış yapmakta, cılız kârını hesaplamakta hiçbir zevk bulmuyordu, her vesile "Saşa, Kolya, Antoşa, ben gidiyorum, içinizden biri dükkânda benim yerime geçsin" diye bağırmasına sebepti.

Kilise çok yakındı. Orada, onun gölgesinde, o donmuş zemin üstünde saatlerce diz üstü durmak iyidi. Sert köylü sesiyle Ortodoks kilisesinin hayran olunan şarkılarını söylemek ise daha iyi. Bu arada yumurcaklar dükkânda titreşirlerdi. Her şey yolundaydı.

Anton bunu affederdi, ama babasının sık sık vurduğu kamçıyı hiçbir zaman unutamıyacağını düşünüyordu. Bu yalnız maddi bir acı değildi, müthiş bir hakaretten doğan histi. Babası ve kendisi için utanç duyuyordu. Fakat, ne de olsa söyliyecek söz yoktu, babası istisna yapmıyordu, kardeşleri de aynı muameleyi görmekteydi. O, bütün babaların kendisininkine benzediğini düşünüyordu.

Bu da bir gerçekti. 1870 e doğru Taganrog'daki insanlar başka devirdekilerden, başka taraftakilerden daha kötü değillerdi; fakat sertlik ruhu katılaştırmakla sona eren bir alışkanlıktı. Hayat geri ve hüzünlüydü ama bu hüzün devamlı

olarak hissolunmuyordu; Anton gibi küçük bir çocuk bunu unutuveriyordu. Bununla beraber, bu gerilik ve bu hüzün daimî olarak orada, geri plânda duruyor, sonunda en mâsum neşeye karışıyordu. Anton neşeli, canlı ve alaycı yaratılmıştı, tamamiyle mesut olamazdı; zarifliğe, neşeli olmaya, nezakete sevgisi doğuştandı. Etrafında ise her şey kaba ve sertti. Hayvanlara eziyet ediyorlar, yalan söylüyorlar, yalan yere yemin ediyorlardı; sonra aynı ağızlar dualar okuyor ve biraz önce seni döğen bu kocaman eli öpmek gerekiyordu, çünkü o babanın eliydi ve "babanın kudreti Tanrıdan gelirdi".

IV

Anne kendinden bahsetmeyi sevmezdi. Narin yapılı, ince çizgili "müşfik ve sakin" bir kadındı.

Mutfakta işi olmadığı zaman dikiş makinesinin başına otururdu; altı çocuğunu kendi giydirip kuşatırdı, zihnini basit gibi görünen fakat bir türlü halledemediği meseleler rahatsız ederdi: Anton'un pardesüsünü bir sene daha nasıl dayandırmalı veya Mari'nin robunu uzatmak için ne yapmalı?

Çocuklarını, bilhassa Anton'u seviyordu. Onun kendisine merhameti var gibiydi. Onu kollarına alıp okşamak, ona masallar anlatmak hoşuna gidecekti. Ama vakti yoktu. Daima geçikmiş işleri vardı. Öpüşlerle, güzel sözlerle, harcıyamadığı veya harcamasını bilmediği bu sevgi kalbinde kalıp ona azap veriyor ve ancak çocuklarına yemek vererek veya onlara ne yemekler hazırlıyacağını düşünerek sükûnet buluyordu. Gıda bol, hazmı ağır ve ucuzdu, pek fakirlerden başka kimse ondan mahrum değildi. Bir ana için yavrularını beslemek büyük bir teselliydi. Geri kalanla meşgul olmak babanın işiydi. Ruhu bilgilendiren iyi misalleri, iyi nasihatleri ve masalları o verecekti.

Bunula beraber bazan, gece vakti uyuklıyan çocuklara anneleri çok küçükken yaptığı uzun yolculuğu anlatırdı: o zaman bütün Rusyayı bir arabayla aşmıştı.

Bir tüccar kızıydı. Bunu bir nevi gururla söylüyordu: Çehov'lar köylüydüler, kendisi ise Rus hierarşisinde daha yüksek bir sınıfa mensuptu. Mamafih bunu söylerken, bir kadının Tanrı tarafından verilmiş kocasına üstün olmaması gerektiğinden utanıyordu.

Babası, tüccar Morozof kumaş satardı. Bir şehirden ötekine gider, kız ise annesi ve kızkardeşleriyle birlikte Morkanskta'ki teyzesinin yanında kalırdı. Orada bu kadınların oturdukları evde bir kış yangın çıkmış kendilerini sokakta bulmuşlardı.

İçini çekip başını sallıyarak:

— Çok hüzünlü bir seneydi çocuklar, diyordu. Çok geçmeden babamın koleradan öldüğünü öğrendik. Acaba Rusyanın hangi köşesinde ruhunu teslim etmiş ve nereye gömülmüştü? Bir Hıristiyan gibi Ortodoks kilisesi usulünce toprağa gömmüşler miydi? Annem bir araba kiraladı, bizi yanma aldı ve bu mezarı aramak için yola çıktık.

Küçükler dikkatle dinliyorlardı. Çamurda, ilk kar altında, kötü yollarda, tekerlek izleri üzerinde sallanan arabayı... Yol boyunca geçen fırtınaları, bazan öylesine pis konak yerlerinde duraklamayı ve oralarda gördükleri, anneyle çocuklara bozkır üstünde gecelemeyi tercih ettirecek kadar korkunç ve garip o insan yüzlerini hayal ediyorlardı.

Orada bulunan dadı da çamaşırını bırakıp karanlık ve kasvetli, içinde Kırım savaşma, esarete, büyücü ve eşkiya hikâyelerine ait karışık hâtıralar bulunan masallar anlatıyordu.

Taganrog çevresindeki bu çıplak bozkır dadıya göre ne zenginliklerle doluydu! Nehir yataklarında, tepelerin dibinde hazineler gizliydi! Denildiğine göre kazaklar Napolyon ordusundan aldıkları altınları Devlet ellerinden alır korkusiyle bozkıra gömmüşlerdi. Yine Çar Petro zamanında haydutlar Petersburg'dan Taganrog'a altın götüren bir kervanı soymuşlardı. Bu altını da bir gün bulacaklardı.

Küçükler ağız açık susakalıyorlardı.

Dışarda gece ve küçük şehrin derin sessizliği vardı. Sonra bir araba geçiyor, kırık yayları, gıcırdıyan dingili havayı azap çeken bir ruhun çığlıkları ve iniltileriyle dolduruyordu. Bir şamdan dikiş makinesine eğilmiş, annenin yüzünü ve be-

cerikli, telâşlı bir hareketle kumaşı kaydıran ellerini aydınlatıyordu.

Şimdi onda geçmiş zamanın hâtıraları canlanmıştı. Aleksandr'a hamile olduğu sıralarda Taganrog'dan kaçışını anlatması için artık fazla ısrara hacet yoktu. Bu, Kırım savaşı sıralarında olmuştu: Karadeniz ve Azak denizi kıyıları düşman ateşi altındaydı. O kadar yakın olan bu savaş ve bütün bu eski hikâyeler annenin yirmi yıl önceki seyahati sonunda çocukları büyüliyen belirsiz bir efsane şeklini alıyordu. Hepsi susuyorlardı.

Sonra içlerinden biri soruyordu:

— Ya büyük babanın mezarı? Bulunabildi mi?

— Hayır, hiçbir zaman.

İyi düşünülürse milyonlarca ölüsü ve canlısı ile bu sonsuz Rusyada münzevi bir mezar nasıl bulunabilirdi? Bu yolculuğun lüzumsuzluğu, bütün bu boş yere yorulmalar çocuklara dokunuyor, onları şaşırtıyordu. Anne sözünü tamamlıyordu:

— Onu asla bulamadık. Morkansk'dan Taganrog'a kadar bütün Rusyayı aşmıştık. Orada deniz başlıyordu. Daha uzağa gidemezdik, annemin de şehirde dostları vardı. Merhametli insanlar bizi barındırdılar ve yavaş yavaş yaşamaya başladık. Sonra, bir gün babanıza rasladım.

Çehov'un bir karikatürü
(Kendisi tarafından çizilmiştir)

Olga Knipper
(Çehov'un 'Üç Kızkardeş piyesinde Maşa rolünde)

V

Baba Çehov, hem manifaturacı, hem baharatçı, hem de bakkaldı. Çay, zeytinyağı, saç için pomadlar, petrol, makarna ve kuru balık satardı: bütün bunlar eski bir ambarın tozlu raflarına karmakarışık yığılmıştı. Kasanın üstünde bir ipe geçirilmiş şekerlemelerden yapılma diziler bir kolyenin altın sikkeleri gibi sarkıyordu. Salamura fıçılarının içinde ringa balıkları yüzüyordu. "Sömürge mahsulleri" helva, lâtilokum, korent üzümü limandaki çocuk sürüsünü imrendiriyordu. Müşterilerse fakirdi; köylüler, gemiciler, küçük rum satıcılar.

Kışın daima açılıp kapanan kapının bozkır rüzgârlarını içeriye bırakmasından dükkan buz kesilirdi. Yazın malların kokusu Taganrog'un bütün sineklerini çekerdi sanki, fakat bu sineklerle iyi vakit geçirilirdi, onları öldürmekle eğlenirlerdi, masaların üzerine su dolu geniş şişeler konur, ağızları bala batırılmış delikler açılmış bir ekmek parçasiyle örtülürdü; sinekler düşer ve boğulurlardı.

Küçük Çehov'ların dükkânda babalarının yerini almaları, nadir müşterilere hizmet etmekten fazla iki çırağa, Andriuşa ile Gavriuşa'ya gözkulak olmaları içindi, çünkü babaları daima malı çalmalarından korkardı. Andriuşa ile Gavriuşa Ukraynalı fakir bir köylü kadının çocuklarıydılar, anaları mesut bir gelecek sağlıyacağını umarak onları Pol Yegoroviç'in yanma çırak vermişti. Bunlar, dayak yiyen, kötü beslenen ve beş sene için çırak olduklarından para almıyan zavallı çocuklardı. Patronun oğulları kalp olmamasına dikkat ederek para alır, bozukluk verir ve deftere "iki kopek çay, çifti bir kopek şekerleme" diye yazarken, küçük hizmetçiler mahzenden bir şişe votka çıkarmaya koşarlardı. Zira Pol Yegoroviç'in dükkânı

aynı zamanda bir meyhaneydi. Mahzeninde şarap, bira bulunur ve uzun kış gecelerinde alışkın olanlar gevezelik etmek ve içmek için Çehov'da toplanırlardı.

Kış, yaz sabahın beşinde dükkân açılır, gecenin on birinden evvel kapatılmazdı. Daima uykusuz olan Andriuşa ile Gavriuşa efendilerinin bakışı bir an üzerlerinden uzaklaşır uzaklaşmaz ayakta veya oturdukları yerde uyuklayıverirlerdi. Anton, birbirine çarpan bardakların gürültüleri, sesler ve gülüşmeler arasında derslerini güçlükle öğrenebiliyordu. Kitaplarından başka bir şey görmek istemezdi: dersler zordu ve her kırık not önce okulda, sonra evde şiddetle ceza görmesine sebeboluyordu. Ama elinde olmaksızın seslere ve adımlara dalar giderdi.

İşte cigara almaya gelen bir tayfa, "çocuk doğurduktan sonra iyileşmiyen" karısını iyi etmek için bir parça ot istiyen bir köylü. (Babaları kutsal manastır tılsımlariyle kanı tasfiye eden kaynamış otlar da satardı.) Bazan bir yumurcak, yıldız şeklinde, kırmızı renkteki odundan kutularda bulunan, renkli mumlardan almaya gelirdi.

Pencereler bir hapishanedeki gibi demir parmaklıklı, tavan kirliydi; yırtık ve yıpranmış, boyalı bir bez kasayı örtüyordu.

Anton başını kaldırınca karın yağdığını görüyordu. Bir mum ışığı kitabı üzerinde titreşiyordu. Orada tıkılıp kaldığına üzülüyor, yarın da yine arkadaşları dışarda oynarken kendisinin kasanın yanında dikileceğini düşünüyordu; fakat yaşaması için gerekli en kötü gıda elemanlarını topraktan kendine çeken bir bitki gibi, bedbaht bir çocuk da her yanda saadet parçacıkları arar ve bulur. Anton insanları seyretmekle, onları dinlemekle eğleniyordu. Komşu manastır için iane toplıyan keşişler gizlice bir bardak yuvarlarlar, bazan tayfalar seyahatlerinden bahsederlerdi. Yine bazan sürücüler, buğday satıcıları ile kavgaya tutuşurlardı. Bu sonuncular bilhassa en esaslı müşterileri teşkil etmekteydi, işleri köylülerden şehre götürdükleri tohum yüklerini satın almak ve daha zengin

tüccarlara tekrar satmaktı, onlar da bunu memleketin milyonerlerine Vagliano ile Skaramanyi'lere satarlardı. Fakat bu iş bilhassa yazın ve ilkbaharda yapılırdı. Ölü mevsimde bu satıcıların canları sıkılırdı, kulübe gider gibi Pol Yegoroviç'in dükkânına giderlerdi.

Anton hepsini sırayla dinlerdi. Her birinin kendine, kendi ırkına, sınıfına ait jestleri, tikleri, konuşmaları vardı. Rumlar, Yahudiler, Ruslar, papazlar, tacirler, tek seyircisi Anton Çehov olan bir nevi ebedî komedya oynuyorlardı. O daha hiç tiyatro görmemişti. On on bir yaşlarındaydı, fakat büyük kardeşleri sahneleri, muhavereleri, dekorları, o garip hayatı ona anlatmışlardı. Burada da yabancılar, yolcular geliyor hikâyelerini anlatıp gidiyorlardı. Onları incelemek eğlenceliydi, onları tetkik etmek, bir keşiş çömezi gibi titrek ve şikâyetçi, hafif bir sesle veya şişman papazın haşmetli âhengiyle konuşmak, yahut çay dengini bırakmaya gelen yahudinin oğlunu maymuncasına taklidetmek, ise daha eğlenceliydi. Anton başını (biraz iri olduğu için dostlarının kurbağa adını verdikleri bu başı) elleri arasına alıp etrafı daha iyi görebilmek için lâtince kitabını bırakıyordu. Gözleri parlıyordu. Evde, kardeşlerine, annesine ve keyfi yerinde olursa babasına müşterilerin dalaverelerini, iç çekişlerini, yüz buruşturmalarını taklidedecekti. Geçen pazar kilisede büyük bir adamı, şehrin valisini görmüştü. Ama ne kadar önemli bir kişi olursa olsun onun da diz çöküşü, sümkürmesi, etrafı tepeden süzmesi garip ve gülünç bir tarzdaydı. Anton, valinin kiliseye girişini temsil edecekti. Buna şimdiden seviniyordu.

Ama gece uzundu. Küçük hizmetçiler gibi Anton'un da uykusu gelirdi; hiçbir zaman yeter derecede uyumazdı. Okul, dükkân, kilise dinlenme saatlerini yutuyordu. Baba, çocuklar büyüdüklerinde dinlenecekleri zamanı bulacaklarını, gençliğin ise çalışmak ve ailesine yardım etmek için insana verilmiş olduğunu düşünüyordu. Yavaş yavaş Anton başı kitabına eğilmiş uyuklardı. Nihayet devamlı müşteriler giderler dükkân kapanır o da yatağına kavuşurdu.

Saşa, babası yokken onun yerini almaktan ve kardeşlerine emretmekten çekinmezdi. Fakat küçük Anton'u itaat altına almak kolay değildi. O artık sandık üstüne oturup "Dostum ol" diye ağlıyan yumurcak değildi. Saşa, bu sümüklü, gün geçtikçe daha serbest oluyor, diye düşünüyordu. O ise bu serbestliğini yalnız kendine mahsus bir şekilde gösteriyordu: ne İvan gibi soğuk ve ciddî, ne Nikola gibi şımarık ve deliydi, başkasının tesirinden sabırla ve büyük bir metanetle sıyrılıyordu. Hiç kimse onun ne düşündüğünü, ne hissettiğini katiyetle bilmiyordu. Genç kızların vücutlarına karşı duydukları his gibi bir utanç küçük Anton'un ruhunu ve zekâsını başkalarından koruyordu. Saşa ise, büyüklerin imtiyazlısı olduğundan beğenilmek ve takdir görmek istiyordu. Bir gün isteğine boyun eğdiremediğinden öfkelenerek Anton'u dövdü. Hâdise babanın olmadığı bir sırada dükkânda geçti. Anton kaçtı.

Aleksandr öfkeyle: "Şikâyet etmeye gitti" diye düşündü. Küçük, meydanda yoktu. Gittikçe meraklanan Aleksandr: "Muhakkak babama riyakârlık edecek" diye aklından geçiriyordu.

Başına geleceği bekliyerek dükkândan çıktı, uzun zaman yalnız kaldı. Sonra, Anton'u kuzenlerinden biriyle gördü. İkisi de yavaşça ciddiyet içinde yürüyorlardı, kardeşinin yanından geçerken Anton ona bir kelime bile söylemedi, Aleksandr'ın yerinde baba Çehov'un bir fıçısı varmış gibi, sanki Aleksandr orada mevcut değilmiş gibi ona bakmadı bile!

Hiddet, hüzün, hakaret ve saygıdan hâsıl olmuş garip bir his, Saşa'nın kalbine doluverdi. Gözleriyle uzaklaşan iki çocuğu seyretti ve sebebini bilmeden, ağlamaya başladı.

VI

Pol Yegoroviç ne kötüydü, ne de aptal. Aksine canlı bir muhayyilesi, zevki, kendine göre zekâsı, ve müziğe karşı derin, içten bir sevgisi vardı. Ama bazı insanlar öyledir, yakınları için faziletleri kusurları kadar korkunçtur.

Bu dükkâncı hayatının şiiri, ihtirası; âyinleri ve şarkılariyle kiliseydi. Fakat tek başına dua edip şarkı söylemek ona yetmiyordu. Çocukken daha efendisinin malı olduğu sıralarda köyün papazı ona keman çalmasını ve korolarda şarkı söylemesini öğretmişti. Şimdi ise kendine mahsus bir koro sahibi olmak ve onu idare etmek hırsına kapılmıştı. Bunu da Tanrı ona vermişti, beş oğlu koroyu teşkil edecekti. O berrak sesler Tanrıyı hamdederek gece gündüz gökyüzüne yükselecek ve gökteki Tanrı, kulu Pol Yegoroviç Çehov'un ödevlerini ihmal etmediğini, çocuklarını kilisenin yararı için yetiştirdiğini, kafalarına zorla iman soktuğunu bilecekti.

Dinî âyinlere ait olan her şeyde Pol Yegoroviç sert, muntazam ve müşkülpesentti. Büyük bayramlarda sabah şarkıları gerektiği zaman çocuklarını sabahın ikisinde veya üçünde uyandırıyor, havanın nasıl olduğuna bakmadan onları kiliseye götürüyordu. Çocukları lüzumlu uykudan mahrum bırakmanın zararlı olduğuna, göğüslerini ve çocuk seslerini zorlamaya mecbur etmenin gerçek bir günah teşkil ettiğine onu inandırmak istiyen, yumuşak kalbli insanlar bulunuyordu, ama Pol Yegoroviç'in görüşü büsbütün başkaydı...

— Bahçede koşup gırtlaklarının bütün kuvvetiyle bağırmak zararlı değil de âyinlerde kilisede şarkı söylemek mi zararlı? Papaz çömezleri manastırda bütün geceler boyunca dualar okuyup şarkı söylüyorlar da bir şey olmuyorlar. Kilise

ilâhileri çocuk göğüslerini ancak kuvvetlendirir. Ben de gençliğimden beri ilâhi okurum ve Tanrıya şükür iyiyim. Tanrı için zahmete girmek bir kötülük değildir.

Cumartesi günü ailece kiliseye gidilirdi (bu Ortodoks kiliselerinde iskemle yoktu, ya ayakta durulur, ya yere diz çökülürdü). Eve dönüşte, Aziz resimleri önünde secdeye varılır, anne ve çocuklar alınları yerde, baba, koroyu idare ederekten İsa'ya ve Meryem'e dualar okumaya devam edilirdi. Ama bu da onu tamamiyle hoşnut etmezdi. Samimî itikadına biraz da dinsizcesine bir gurur karışıyordu; çocuklarının sesine hayran olunmasını istiyor ve bütün Taganrog onları kâh Rum manastırında, kâh saray kilisesinde dinliyordu. İmparator I. Aleksandr'ın vaktiyle yaşayıp öldüğü eve bu adı vermişlerdi ki, efsaneye göre kendi yerine bir askerin cesedini bırakıp kaçmıştı.

Bu küçük kilisede muhitin aristokrasisi toplanırdı. Aleksandr, Nikola ve Anton'un sesleri gayretten ve korkudan titrerdi. Büyük mumların ışıkları ağır yaldızlı Aziz resimlerini aydınlatır, döşeme taşları üzerine balmumu damlaları akardı. Baba mesuttu. Para dertlerini ve dükkânda geçen çetin saatleri unutturan güzel dakikalardı bunlar. Bundan sonra her şeyin iyi gideceğini ümidederdi; ihtiyar Yegor Mihailoviç'in armağanı olan ufacık bir araziye sahipti, oraya bir ev yaptıracaktı. Artık kira ödemek yok! Kendinin efendisi kendisi olacaktı! Birisi lüzumlu olan parayı elbette verirdi... Zaten bitip tükenmiyen hesaplardan yorgun düşmüştü... her şey düzelecekti. Zihninden bu düşünceleri uzaklaştırıyor, çocukların şarkısını dikkatle takibediyordu. **Meleklerin Sesi** adlı bir trio'yu söylüyorlardı. Baba gözleri yaşarmadan dinliyemiyordu. Uzun uzun dua ediyor, hararetle haç çıkarıyor, Tanrıya tapınıyordu.

Çocuklar ise bu sevince ortak olmıyorlardı. Başkaları babayı tebrik ediyorlar, ona gıptayla bakıyorlardı. Oğullarını nasıl iyi yetiştiriyordu! Onlara bulundukları şartların üstünde bir terbiye veriyor diye düşünüyorlardı. Ama neden olmasın! Daha sonra üniversiteye girebilirler ve ana babalarını besliye-

bilirler, onlar da ihtiyarlıklarını rahatça geçirirlerdi. Küçük Çehov'lardan biri Nikola çok istidatlıydı, resim yapıyordu, bir sanatçı olabilirdi. Ama bilhassa, tahsilden daha üstün olarak, baba Çehov onlara Tanrı korkusunu öğretiyordu. Yumurcaklar herkesin önünde kabiliyetlerini göstermekten gurur duymuyorlar mıydı? Oysaki yumurcaklar kendilerini birer küçük "kürek mahkûmu" gibi hissediyorlardı.

Anton hiçbir zaman bu yorgunluğu, bu sıkıntıyı, kilisedeki uzun ayakta duruşları, şafak sökerken buz tutmuş yollardan dönüşleri unutmıyacaktı. Kamçı darbeleriyle ve zorla kafasına sokulan bu din, gerçek bir iman olmaktan öyle farklıydı ki çocuk neticede hiçbir şeye inanmaz oluyordu. Anton'a bu kadar azap veren bir şeyden Tanrının zevk duyması imkânsızdı. Bununla beraber bazı bayramları, Ortodoks Rusyanın en muhteşem, en harikulâde gecesi olan Paskalya gecesini, dua edilmese de seviyordu. "Bir nevi sevinç var... çocukça, anlaşılmıyan, dışa kaçmak için bir bahane arıyan ve hareketlerle, nasıl olursa olsun, orada burada sürüklenerek ve birbiriyle sıkışaraktan boşanan... Paskalya âyinlerinde de aynı harikulâde canlılık göze çarpar. Nereye bakılsa o yanda ateşler görülür... Mumların çıtırtısı ve parlayışı... Neşeli ve telâşlı bir şarkı..."

Bütün hayatınca Anton çanların sesini sevecekti, fakat soğuk, uykusuzluk, babanın haşinliği, yorgunluk ve sıkıntı daha o zamandan onun bütün dinî hislerini yok etmişti. Bununla beraber çok sonraları, meşhur ve hasta, hüzün içinde, sevdiği bir kadına yazdığı mektupları, çocukluğunun derinliğinden hâfızasına çıkan şefkatli münacaatlarla bitirecekti: "Tanrı senin sıhhatini korusun... Aziz melekler seni takdis etsin ve korusun." Fakat ibadetlerden, dış şekillerden, babasının o kadar değerli bildiği şeylerden nefret duymaktan kendini alamadı.

Karanlık sokaklarda, — çünkü gece aydınlığı merkez mahallelerden başka Tagarog'da bilinmezdi — çamurda yürüye-

rek, uykusuzluktan ölgün bir halde, Çehov'lar evlerine dönerlerdi. Karanlıkta yollarını bulabilmek için gelip geçenler düğme yerlerine takılmış küçük fenerler taşırlardı. Pol Yegoroviç dükkân birazdan açılacak diye düşünürdü: çocukları yatırmak zahmetine değmezdi.

VII

Taganrog'da parlak ve refahlı olan her şey Rumlara aitti. Bir Vagliano'nun servetinin elli milyon rubleye vardığı söyleniyordu. Skaramanyi'ler, Alferaki'ler ve diğerleri şehrin kıralları idiler. Buğday ticareti ellerindeydi. Türkiyede mağdur olduklarından Odessa'ya, Taganrog'a, Karadeniz'in, Azak'ın ve Hazar'ın bütün limanlarına yerleşmişlerdi; tembel Slavların mahvoldukları yerlerde onlar para kazanıyorlardı. Pol Yegoroviç bu başarıyı yalnız rumların bildiği bazı sırlara atfediyordu, bu da ancak o milletin dili konuşularak, Atina'nın havası teneffüs edilerek elde edilebilirdi. Anton tahsil çağına gelir gelmez onu Rum okuluna yollamışlardı. Daha sonra onu, bu kadar iyi bir şekilde şarap, zeytin ve buğday ticareti yapan akıllı ve ihtiyatlı insanların doğduğu memlekete göndereceklerdi. Böylece zengin olup, ana ve babasının tesellisi, yaşlı günlerinin dayanağı olacaktı.

Taganrog'daki Rum okulu, her sıranın bir sınıfı temsil ettiği tek bir odadan ibaretti. Şarap, yağ, veya tütün hediyesiyle öğretmenler — ki bunlardan biri Spiro, buğday komisyoncusu idi — (hediyenin önemine göre) öğrencileri bir sınıftan diğer sınıfa, yani bir sıradan ötekine yükseltip alçaltıyorlardı. İki öğretmen de kaba ve cahildi, öğrencileri değnekle kamçılıyorlardı. Liman serserileri, tayfaların, kunduracıların, terzilerin, pis, kaba, kötü terbiye görmüş çocukları, orada Anton'un arkadaşlarıydılar. Zaten öğretim Rumca yapılıyor, küçük Çehov'lar ise fazla bir şey anlamıyorlardı.

Pol Yegoroviç nihayet oğullarını Spiro ile arkadaşının elinden almaya mecbur oldu, ve Anton şehrin gymnase'ma girdi. Mesuttu. Artık küçük kızların rüyasına giren bu üni-

formayı sırtına geçirecekti. Anton güzeldi: emin bakışlı, temiz çizgili taravetli bir yüzü, parlak düğmeli asker ceketi içinde küçük şişkin bir göğsü vardı.

Taganrog gymnase'ı ülkenin o zamanki diğer bütün gymnase'larından farksızdı. İhtilâlcilerin suikastleri, siyasi komplolar olduğu zamanlardı. Her büyüyen okul öğrencisinde, her müstakbel yüksek tahsil talebesinde Devlet tehlikeli bir ihtilâlci görüyor gibiydi. Bu disiplin taşkınlıkları, her çeşit hürriyetten, her çeşit yenilikten duyulan bu korku paniği, bu şüpheli soğukluk kadar beceriksizce yapılan bir şey olamazdı... İhtilâl heyecanlı bir oyun oluyor ve çocukları saran bu tahrik budalaca bir sertlik ve karmakarışık bir entrika sistemiyle yatıştırılmak isteniyordu. Öğretmenler "siyasi bakımdan" yalnız öğrencileri değil diğer öğretmenleri de göz hapsine alıyorlardı. Öğretim üyelerinden biri resmî makamlara şöyle şikâyette bulunuyordu:

"Meslektaşlarım pedagojik konsey esnasında sigara içiyorlar; aynı odada bir Aziz resminin bulunmasına ve S. M. İmparator'un portresinin duvarları süslemiş olmasına aldırış etmiyorlar."

Her şeyden önce İmparatora itaatli taba yetiştirilmesi lâzımdı. Devrin icaplarına uygun hareket ediliyordu. Ama umumun iyiliği için yapılan bu büyük gayretin bir faydası olmuyordu; hemen bütün Rus gymnase'larındaki gibi, Taganrog gymnase'ında da yumurcukların hepsi en koyu bir ihtilâlci ruh içinde politika ile meşgul oluyorlardı. Yalnız on dört yaşındaki Anton Çehov bu gizli toplantılardan uzakta duruyor, dünyayı yıkıp yeniden inşa eden on üç, on altı yaşlarındaki filozofların tartışmalarına karışmıyordu. Kendini zorlıyarak menedilmiş eserleri okumuyordu. O alaycı, serbest ve her şeye kolay inanmıyan bir yaradılıştaydı. Ona takibedeceği yolu bazan babası, bazan hocaları veya arkadaşları gösteriyorlardı. O ise kendi yolunu bulmayı tercih ediyordu. Bir ön sezişle büyük sözlerden, bir zümrenin yaydığı gerçeklerden nefret ediyordu. Başkasının tesirinden hiddet duymadan, küstahlık

etmeden, fakat yavaş ve emin bir tarzda sıyrılıyordu, ve daha o zamandan "ruhunun derinliklerinde olup bitenleri ise kimse tamamiyle anlıyamıyordu."

Arkadaşları gibi küçük Çehov da ilk gençlik yıllarında bir hayli lâtince ve grekçe öğrendi; onlar gibi halk bahçesinde uzun saatler geçirdi; orada leylâk fidanlarının ardında, Azak denizine kadar inen merdivenlerin basamaklarında, karanlık yollarda dersten kaçan küçük delikanlılarla küçük kızlar buluşuyorlardı. Öğretmenler sevdalıları bulmak için bahçeyi araştırıyorlardı. En tatlı vaitler, buz gibi seslerle yarıda kalıyordu:

— Öğrenci Çehov, sınıfa.

Gymnase'da geçen on bir yılın ve profesörlerin Anton Çehov üzerinde nasıl bir hâtırası kaldı? (İki defa, sınıf geçmesi için notları kâfi gelmemişti: kilisede ve dükkânda geçen uykusuz gecelerin derslerine zararı oluyordu.)

Büyüdüğünde, harikulâde hüzünlü ve terk edilmiş bir yeri arasıra hayal ettiği oluyordu, "büyük kaygan taşlar, sonbaharın soğuk suyu... Nehirden uzağa koştuğumda yolumun üzerinde bir mezarlığın yıkılmış kapısını, bir cenaze merasimini, eski hocalarımı görüyorum..."

VIII

Anton on üç yaşındayken ilk defa sahneyi ve dekorları gördü. Moskova ve Petersburg aktörleri turneye çıkıp Taganrog'a geldikleri zaman tiyatro eski devrin parlaklığını gösteriyordu. Bu taşra tiyatroları tozlu portant'larına, eski koltuklarına, iptidai makinelerine rağmen mükemmel truplardı ve repertuvarlarında en iyi yabancı ve Rus piyesleri bulunuyordu.

Anton **Güzel Elen** opretini alkışladı, sonra, karışık olarak, hafif komediler, melodramlar, Fransızları taklideden vodviller ve **Müfettiş**'i gördü.

Gymnase öğretmenlerine raslamamak için iyice dikkatli olmak lâzımdı; zira lise öğrencilerinin disiplinsizlik, hür düşünce okulları olan temsillere devam etmeleri hiç de istenen bir şey değildi. Hem, bir kere daha otoriteye karşı koymak fırsatını elde etmek yumurcaklar için nasıl bir zevkti! Nasıl kurnazlıktı! Öğretmenlerin burnu ve sakalı dibinden, Taganrog'dakinden öylesine farklı, öylesine renkli ve hür bir hayatı tanıtan bu ahlâksızlık mabedine girmek nasıl bir gurur vesilesiydi! Anton on beşindeyken çekinmeden kulislere giriyor, aktörlerle konuşuyordu.

Parterden üst galeriye kadar salondaki herkes birbirini tanırdı. Perde aralarında Anton ve kardeşleri son sıralara tırmanıp alt koltukta oturup aktrislerin bacaklarını seyreden zengin Rum tüccarlara sesleniyorlardı. Hava çok samimiydi.

Eve dönünce Anton gecenin hâtıralarından kendini ayıramıyordu; intizamsız, vakitsiz okumalarla onları yaşatmaya çalışıyordu, gerçek ihtirası tiyatroydu. Trajediler, farslar yazıyor, sonra kendisi aktör olup, Aleksandr ve Nikola veya

gymnase'daki arkadaşları ile bir amatör tiyatrosu yaratıyordu.

Makyaj yapmayı, elbise giymeyi, yüzüne kömürle bıyık çizmeyi, insanlarla eğlenmeyi seviyordu. Bir gün dilenci kılığına girip bütün Taganrog şehrini geçip amcası Mitrofan'a gitmiş, dalgın (veya nazik) amca da ona üç kopek vermişti. Ne sevinçti bu! Sofrada irticalen komik sahneler yapıyor, bin çeşit maskaralık ediyordu. Ne kadar da gülmesini severdi o küçük Anton! Bütün ömrü boyunca, bu tatlı güleryüzü; yalnız satirik ve ön düşüncelerle dolu "göz yaşları içindeki gülüşü", değil, çocukluğundaki mâsum, neşeli gülebilmek gücünü muhafaza edecekti.

Küçük Çehov'lar nihayet kalabalık önünde de temsiller vermeye kendilerinde cesaret buldular. Bu temsiller kendilerinden daha zengin, dostların evlerinin salonlarında veya samanlıklarında veriliyordu. Ne mesut anlardı onlar! Babanın işleri zorlaşmıştı, ama kötü talihi yenmeye çalışıyordu. Evi tamamlanmıştı, yeni bir mağaza da açıyordu. Ama bu faydasızdı, ilki kâfi derecede üzüntüye sebeboluyor ve az kâr getiriyordu, fakat Pol Yegoroviç'in düşüncesine göre müstakbel dükkân her şeyi düzeltecekti. Parlak bir geleceğin ümidi içinde, çocuklarını elinden geldiği kadar iyi yetiştireceğine karar veriyordu: hepsi gymnase'a gideceklerdi. O sıralarda onlara Madam Şöpen diye birinden Fransızca, ve boş saatlerinde piyano dersi veren bir banka memurundan müzik dersi bile aldırmıştı.

Yine o sıralarda küçük Çehov'lar bir gazete kurdular: **Kekeme** Aleksandr ve Anton yazılarını yazıyor, Nikola da resimleri yapıyordu. Sonra iki büyük, yüksek tahsil yaşına geldikleri için Moskovaya gitmek üzere Taganrog'dan ayrıldılar. **Kekeme**'nin çevirgen ve yazarı olarak Anton tek başına kaldı, ama ne yoruldu ne de işi bıraktı.

Bu mizah gazetesi, hepsi hafif ve alaycı bütün bu maskaralıklar, bu hazırlıksız yazılar, Anton için ilk şiirlerin, roman denemelerinin, genç yaştaki lirik itirafların yerini almıştı. O

zamanlarda ve o muhit içinde o yaşta bir çocuğun kendini önemli sayıp rüyalarını ve duygularını yazması alay ve kabalıkla karşılanırdı. Bu, daha çocukken şımartılmış bir Puşkin, bir Lermontov gibi senyörler için mümkündü. Ama bir dükkâncının oğlu olan Anton Çehov için pek de güzel değildi. Bununla beraber onun da babasının homurdanmalarından, annesinin hıçkırıklarından uzakta bir ruhî sığınağa ihtiyacı vardı ve bunu kendine mahsus, küçük, hoş komedilerde bulabiliyordu. Sonra kendi istikbali ile ilgileniyor, ana - babasından fazla bir şey beklenemiyeceğini düşünüyordu. Acaba bir gün yazı yazarak birkaç kuruş kazanacak mıydı? Aleksandr, Moskovada mizah gazetelerinde çalışıyordu. Tabiî aklı başında olan hiçbir çocuk kalben bu açlıktan öldüren mesleği, edebiyatçılık sanatını düşünemezdi, bu belli bir şeydi, fakat bir meslek bahis konusu değildi ki, piyano dersleri vererek aylığını artıran banka memuru gibi muhtemel gelirini artırmak için vasıtaydı bu sadece. Hakiki mesleğine hiç zararı dokunmazdı. Lâkin hangi mesleği seçmeli? Tereddüt ediyordu. On beş yaşındayken, bozkırdaki dostlarını ziyarete gittiği zaman ovadan gelip kaybolan buzlu ırmaklardan birinde sıcak bir yaz günü yıkandı. Çok hastalandı, bir peritonitten ölüm halinde Taganrog'a götürdüler. Lisenin doktoru olan Stremph adlı Ruslaşmış bir Alman tarafından kurtarıldı; nekahati sırasında doktor ona tıpdan ve tabiî ilimlerden bahsetti; Anton da doktor olmak kararını verdi. Ama ilkin Taganrog lisesindeki tahsilini bitirmek lâzımdı, hem şimdiden taşra hayatı ona iğrenç gelmeye başlıyordu.

IX

1870 yıllarına doğru Taganrog gibi bir şehir bazı taraflariyle Avrupanın bütün küçük taşra şehirlerine benziyordu: halkı onlarınki gibi mütecessis ve dedikoducu, dar fikirli ve sakindi, fakat arasıra yakın Asyanın nefesi gibi acayip ve barbar bir hava teneffüs edilmekteydi.

Çehov'ların oturdukları evin bir köşe penceresinden, canilerin idam kararlarının okunuşunu dinlemek için getirildikleri meydan görülürdü. Önce trampetler vurulurdu, mahkûmlar bir arabanın üstünde elleri bağlı dururlar, göğüsleri üzerinde siyah bir tahta taşırlardı. Biçareler idam kerevetine bağlanır, eğer asîl doğumlu iseler başları kılıçla uçurulurdu. Rus halkının tabiî düşünüş tarzına uygun olarak seyirciler cinayete karşı hiddet duyacaklarına, suçluya merhamet hissederlerdi. Büyük bayramlarda şehir halkı Tevkifevine gider, mahpuslara para ve ekmek dağıtırdı.

Işıksız caddelerde karanlık bastıktan sonra kadınlar tek başlarına dolaşamazlardı. Anton'un kardeşi küçük Mişel Çehov bir akşam dadı ile kapının önünde dururlarken gözlerinin önünde bir kızın kaçırıldığını görmüşlerdi. Zavallının çığlıklarına rağmen bir pencere bile açılmamış, hiç kimse dörtnala giden bir arabaya atılan kadının imdadına koşmayı düşünmemişti.

Dadı, kulağının ardını örgü şişiyle kaşımış ve içini çekerek:

— Bir kızı çaldılar, demişti.

Bu kadınları esir olarak saraylara gönderiyorlardı. Böyle hallere karşı hükümetin ve halkın lâkaydisi fazlaydı.

Yine bu Taganrog'da birkaç yıl sonra, Aleksandr Çehov yaramazlıkla suçlandırılan bir yumurcağa bir kadının şöyle bağırdığını duymuştu:

— Teyzen üç küçük piçini nereye tıktı? Söyle, yoksa onları boğdu mu?

Böyleyken, ciddî ve ağır başlı bir polis memuru bütün bu lâfları en ufak bir merak göstermeden büyük bir sükûnet içinde dinlemekteydi.

Aleksandr bu olayı ailesine yazdığı mektubunu şöyle bir nidayla bitiriyordu:

— Kardeşlerim bu, Taganrog'un ta kendisi değil mi?

"Dar, havasız odalarda, haşaratla dolu tahta yataklar üstünde uyunur, çocuklar son derece pis odalarda bulundurulur, hizmetkârlar mutfakta yerde yatarlar, üstlerine paçavralar örterlerdi. Tatsız gıdalar yenir, pis sular içilirdi."

Büyük cadde boyunca "aristokratlar (rumlar) solda, demokratlar sağda" gezerlerdi. Başşehir taklidedilmekteydi. Sayısı hesaba gelmiyen genç kızlar, eğer içlerinden biri bunun Moskovada moda olduğunu söylese, zeytin ve çukulata renginde giyinebilirlerdi. Paris "modasına uygun" genç kızlar kalabalığını yararak, açık bir tabutun peşisıra dinî bir alay geçerdi. Memleketin âdetine göre cenaze töreni şöyle yapılırdı: ölü yüzü açık, kansız alnı güneş altında parlıyarak şehirden son defa olarak geçirilirdi.

Büyük cadde ve halk bahçesindeki âvareliklerden, meydandaki idamlardan, amatör tiyatrolarından başka Taganrog'un bir eğlencesi daha vardı; yarı dindarcasına veya yarı dinsizcesine yapılan mezarlık gezintileri; mezarların arasında oturulur, yenir içilirdi.

Anton bütün ömrü boyunca mezarlıkları sevdi; selvilerin yerini kiraz ağaçlarının alınış olduğu, yazın haçların üstüne meyvelerini "kan damlaları" gibi yağdıran Taganrog'a yakın köylerdeki mezarlıkları; sonraları Moskovadakileri, Neva civarına kurulmuş "ölülerin ruhlarının nehre kadar inmesi ge-

reken Petersburgdakileri, daha sonra Kırımdaki yıkık taşları ile Tatar mezarlıklarını ve İtalyadaki, Provanstaki mezarlıkları sevdi.

Arkadaşı Suvorin:

— Yabancı memlekette her şeyden fazla ilgisini çeken mezarlıklarla sirklerdi, diyor.

X

Çehov'ların evi inşa edilmekteydi, ama para yetişmiyordu. Ev dar ve rahatsızdı: baba Çehov müteahhitler, mimarlar ve dülgerler tarafından aldatılmıştı. Hepsi de onun sayesinde yavaş yavaş semirmişlerdi. Ev sahipleri ise nasıl yaşıyacaklarını bilemiyorlardı. Bütün işe yarar odaları acele kiraya vermek istediler. Aile dört odayla yetiniyordu, ötekileri yabancılar işgal etmişlerdi. Biri erkek biri kız iki çocuklu dul bir kadın birkaç ay Çehov'larda oturdu. On dört yaşında bulunan Anton, erkek çocuğa müzakerecilik ediyor, kızla da gönül eğlendiriyordu. İkisi kucaklaşmaları kadar sık sık kavgaya tutuşuyorlardı, ama yine de bu bir çeşit aşktı ve geceleyin, büyükler lâmbanın altında büyük bardaklarla çay içerken, avluda ağaçların gölgesine gizlenmek hoş oluyordu.

Aleksandr ve Nikola'nın ikisi de Moskovadaydılar. Onlara on para yollanmıyordu. Nasıl yaşıyorlardı? Anne ağlayıp, dua ediyor ama onlara hiç yardım edemiyordu. Büyük bir soğukkanlılıkla, bu haylazların başlarının çaresine bakmalarını, onlar olmadan da kendinin kâfi üzüntüsü olduğunu söyliyen babaya, yalvarıyordu. İsrar karşısında kaldığı zaman ya sağır gibi davranıyor, ya hiddete kapılıyordu: "Bu iki alık on sekiz ve yirmi yaşında değiller mi? Ben onların yaşındayken..."

Öfkelenen iki delikanlı Anton'a şöyle yazıyorlardı:

"Babamıza söyle, Kolya'nın pardesüsünü epey zaman evvel düşünmesi lâzımdı. Hiç paramız yok. Annem onu hırpalamamdan korkuyor, ama onu asıl hırpalıyan da kendisi oluyor, bir pardesü almayı düşünmüyor; babam ise mucizeler istiyor, bir palto, hem de zerdeva derisinden yakası olan bir palto almak için birinden borç para bulmamızı yazıyor. Onun (Kol-

ya'nın) ayakkabısı yok. Elbiseleri yırtık. Okula (Nikola Güzel Sanatlar okulunda öğrenciydi) dize varan kar içinde delik pabuçla gidiyor... Onun için Taganrog'da üzülüyorlar, ama kimse onun halini düşünmüyor. Onun kendini düşünemiyeceğini hepsi bilirler..." **(Moskova 1875.)**

Taganrog'da ise ikisinin de içki içtiği ve babalarının sağlam bünyesine malik olmadıkları için "iki üç bardağın onları deli ettiği" ni biliyorlardı. Bununla beraber onları Slavlardaki o mütevekkil kayıtsızlıkla kendi başlarına bırakıyorlardı. Onlar için bazan birkaç damla göz yaşı akıtarak:

— Bir yolunu bulurlar, diyorlardı.

Çehov baba evini tamamlamak için mahallî bankadan beş yüz ruble borç almıştı. Ödiyemediğinden tevkif edilip hapse girmek tehlikesiyle karşı karşıyaydı, zira o zamanlar Rusyada borç için hapsedilmek vardı. O da kaçtı. Çoluk çocuğuna veda etmek için güç vakit buldu, tanınmamak için Taganrog garından trene binmedi, bir öteki istasyona kadar yürüdü, orada yine gizlenerekten vagona bindi ve Moskovaya büyükoğullarının yanına gitti. Moskovada ne yapacağını bilmiyordu, ama Nikola'nın pardesüsünü onun yerine bir başkasının alacağını ümit edişi gibi "iyi insanların" veya bir mucizenin kendi başını belâdan kurtaracağını düşünüyordu. Ya karısı? Ya Taganrog'da kalan, en büyüğü — Anton — on altı. en küçüğü on bir yaşında dört çocuk ne olacaktı?

Baba, sakalını okşayıp, vagonun penceresinden bozkıra bakarak:

— Bir yolunu bulurlar, diye düşünüyordu.

Onlar da bir yolunu buluyorlardı. Gümüş kaşıkları, şalları, tencereleri ve tabakları satıyorlardı.

Bunlar yazın oluyordu; hava o kadar sıcaktı ki ufak havasız odalarda uyunamıyordu. Anton ve kardeşleri evin önündeki bahçeye çadırlar kurup geceyi orada geçiriyorlardı. Her-

birinin kendine mahsus bir sığınağı vardı. Anton'unki kendi eliyle diktiği bir vahşi asmanın yanındaydı. Güneş doğarken uyanıyorlardı, annesi Anton'u erzak almaya gönderiyordu. O da gayet ciddî, peşisıra koşan küçük kardeşi Mişel'le pazara gidiyordu. Bir gün bir ördek almış, bütün yol boyunca onu bağırtmış durmuştu "bizim de ördek yediğimizi bari herkes bilsin" diyordu.

Bu terk edilmiş gençlik, bu borç yüzünden hapisten kaçmış baba, Dickens'in çocukluğunu hatırlatıyor, ama küçük Rus, fakirliğinden ve talihsizliğinden İngiliz çocuğu kadar acı duymuyordu. Hiç şüphesiz Anton, Charles Dickens'in mazisinin azap veren hâtıralarından duyduğu utancı asla duymadı. Bir Batılıdan daha basit ve daha az gururluydu. Bahtsızdı, ama bu bahtsızlığı üzerinde fazla durmuyor, yaralı benliğiyle onu zehirlemiyordu. Delik potinlerini ve eskimiş elbiselerini utançla gizlemiyordu. İçgüdüyle bunun pek esaslı ve pek önemli olmadığını hissediyor ve bu gerçek haysiyetine hiç tesir etmiyordu. Hem bu haysiyet hakkında çok yüksek ve çok güzel bir fikri vardı.

O sıralara doğru kardeşi Mişel Moskovadan ona yazdığı bir mektubu şöyle bitiriyordu: "Senin basit küçük kardeşin". Anton: "Bu hiç hoşuma gitmedi, niye kendini böyle gösteriyorsun? Basit oluşunu sadece Tanrının önünde tanıyacaksın" diye cevap vermişti.

On yedi yaşındaki bir yumurcağın, on iki yaşındakine verdiği insanlık gururuna ait bu derste gülünç bir şey var ki hayran olmamak kabil değil.

Zira Mişel 1877 de Moskovadaydı. Çehov'ların bir dostu Pol Yegoroviç'e, karısını ve çocuklarını korumayı ve evini kurtarmayı va'detmişti; gerçekten de kurtardı, ama kendisi için; ev müzayede ile satılacaktı, bu dost evi tekrar satın almak istedi, beş yüz ruble verdi ve eski sahiplerini merasimsiz evden dışarı attı. Zavallı anne, Mişel ve Mari'yi yanına alarak Moskovaya gitti, Anton'la İvan'ı orada bıraktı. Bir akrabaları İvan'a acıdı ve yanına aldı. Anton tek başına kaldı.

On altı yaşında parasız, ana babası tarafından, "Tahsilini bitir ve başının çaresine bak" gibi, müphem bir tavsiye bırakılarak, kendine ait olmıyan, eşyaları müzayedede satılmış bir evde kalmak Rusyada olduğu kadar, her yerde de gayri insani ve aykırı bir vaziyettir.

Bu vaziyet Rusyada da acıydı, ama tahammül edilebilirdi: yatak olmayınca dostların yanında yatılırdı. Kendi evinde yemek yoksa başkalarında yemek yenirdi. Yaz gelince, bir ay veya iki ay bir lise arkadaşının yanında geçirilir ve o da kendi dostlarının yanına gidince, ona refakat edilirdi. Tamamiyle meçhul olan ve sizin mevcudiyetinizden bir an bile hayret duymıyan ve sizi saygısız bulmıyan yabancıların evine yerleşilirdi. Hem on altı yaşında bir çocuk, o zamanlar bu memlekette, yetişmiş bir insan sayılırdı ve hayatını kazanması tabiî idi.

Anton işi şöyle halletti: yeni ev sahibi yeğenine vereceği derslere karşılık olmak üzere ona yatacak yer ve yiyecek temin etti. Bu çocuk hemen hemen Anton'un yaşındaydı. Amca tarafından soyulmuş olan Anton, yeğenle dost oldu ve kendine ait olmuş olan bu duvarlar arasında, annesinin koğulduğu bu evde yaşamaktan hiç keder ve utanç duymadı.

Halinden şikâyet etmiyordu. Ailesine teselli veriyordu. Evde birtakım eski çömlekler, surahiler, şişeler bırakmışlardı. Anton'a onları satmak ödevi verilmişti. Bunu gayet iyi başarıyordu, elde ettiği az parayı, neşeli ve cesaret verici mektuplarla birlikte gönderiyordu. Zira hep gülüyordu. Hiç şüphesiz müteessirdi ama bedbaht değildi. Nazlı yetiştirilmemişti ve hayatında ilk defa olarak hürdü. Artık baba yok! Nefret edilen dükkân yok! Kilise yok! Kendini kamçı tehdidi altında bir yumurcak gibi değil de hareketlerinden mesul, yetişmiş bir genç olarak hissediyordu. Bu sarhoş edici bir şeydi. Bu onun terakkiye inanmasına yetiyordu.

Daha sonraları kendine has o yarı alaycı, yarı hüzünlü tonuyla şöyle yazıyordu:

"Daima terakkiye iman ettim. Zira beni ıslah etmeye çalıştıkları zamanla, bundan vazgeçtikleri zaman arasındaki fark muazzamdı."

Bütün boş saatlerini kütüphanede, dostlarının yanında geçirerek, Halk bahçesinde koşuşarak, genç kızlara kur yaparak geçirebilirdi. Kendisininki kadar zor bir hayat geçiren ve hiç serbestliği olmıyan kardeşlerinden daha mesuttu. Büyükler ona saygı gösteriyorlardı, Mişel ise Moskovadan ona yazıyor, okuyacağı kitapları ondan danışıyordu. Anton büyük bir ciddiyet içinde ona iyi nasihatler veriyordu. Mişel **Tom amcanın kulübesi**'ni okurken ağlamıştı. Haydi canım! Ne yavan eser! **Don Kişot**'u okusaydı ya! Turgenyev'in bazı denemeleri de vardı, ama "onları daha anlıyamazsın kardeşçiğim". Bu yeni hürriyet Anton'a teselli veriyorsa da onu ne kaygısız ne de hissiz ediyordu. Yalnız geçirdiği bu üç yıl içinde büyüdü, vücudunu ve ruhunu kuvvetlendirdi. Daha kanıyan çocukluk yaralarından, etini yırtan bağlardan kurtulurcasına sıyrılan delikanlılık çağındaydı. Bu çekilen acı ve size bu acıyı çektiren ana baba, hocalar hakkında bir hükme varmak yaşıdır.

Anton'un, babası hakkında verdiği hükümde büyük bir itidal vardı. Sonraları kardeşi Aleksandr'a yazdığı gibi (yabancılara açılmıyordu) "zulüm ve yalan çocukluğuna öylesine işkence çektirmişlerdi ki hatırlaması bile müthiş ve iğrençti." diye düşünüyordu, ama hiçbir kin beslemiyordu. Kin küçük insanların işiydi. Annesini ise öteden beri sevmişti. Halen de en sevdiği oydu. Onun kendisini unutmadığını, merak ettiğini, işten baş kaldıramadığını düşünmekteydi. Moskovada oturan kuzenlerinden birine bu zavallı kadına ilgi göstermesini, desteklemesini, nasıl müşfik ve endişeli bir tonla yazıyordu! "Babam ve annem, yeryüzünde onlardan daha değerli bir şey yoktur". Babanın buna pek aldırış ettiği yoktu... Anne ise uzaktan bu şefkati hissediyordu. Hayat, tahammül edilmesi zor bir hal aldığı sıralarda, Aleksandr'a:

— Anton'a yaz, yaz ona. Benden bahset. Bana acıyan yalnız o, diyordu.

Okulda Anton dikkatle çalışıyordu. Hiçbir vakit notları bu kadar iyi olmamıştı. Spielhagen'i, Victor Hugo'yu okuyor ve yazıyordu; mahut gazeteyi, **"Kekeme"** yi kaleme alıyor, Moskovaya kardeşlerine gönderiyor, piyesler yazıyordu. Tiyatro ile ilgileniyordu. Kâh bir vodvilde, kâh at hırsızları, kaçırılan genç kızlar, trene yapılan hücumlar, garip entrikalardan mürekkep bir karışıklık teşkil eden dramlarda gücünü deniyordu.

Bu üç yıl içinde, gidip Moskovada birkaç hafta geçirdi, döndüğü zaman Taganrog ona ne kadar küçük ve biçare göründü. Rus vilâyetlerine has olan gül, toz, gübre kokusu teneffüs edilen o boş sokaklarda, o şehirde yaz geceleri insan nasıl sıkılırdı! Küçük ışıklar camlarda belirirdi. Her evde bu saatte, esniyerek, isteksizce kâğıt oynıyarak, yavaş yavaş ağır gıdalarla beslenerek, hep aynı yeni bayağılıkları her gün tekrar ederek akşam çayı içiliyordu bu sabahın ikisine kadar sürüyordu, sanki iskemlesinden yatağına gitmek zahmeti insan kuvvetinin üstündeymiş gibiydi. Oysaki bu sıralarda Moskovada binek arabaları, şosede, kalabalık caddelerde koşuyor, tiyatroya, konsere gidiliyordu. Kadınların hepsi zeki ve güzeldi. "Ah Moskova, Moskova" O, başşehri fethetmeyi kurmuyordu. Hayran olunacak bir şekilde hırstan uzaktı. Onun istediği kalbi ve muhayyilesi için bir gıda idi. Hayran olduğu kimse: Moskova üniversitesi profesörleri, muharrirler, âlimler, işte onun tanımak istedikleri. Ya seveceği kimse? İtimatsız bir bakışla "bir hayli nazlı ve gülümsiyerek geçen Taganrog hanımlarını" seyrediyordu. "Bazıları güzeldi, ama öyle yapmacıklı, öyle geri kafalı idiler ki; konuşmaları bayağı, düşünceleri daha da beterdi." Oh Taganrog matmazelleri size karşı ne kadar nankördü genç Çehov! Bu gençte hükmetmek, cezbetmek için bir susuzluk yoktu, saygı duymak için bir susuzluk vardı. Hem bu çürümüş şehirde saygıya değer ne vardı? Amcası Mitrofanı takdir ediyordu. Çocukluğunda, kardeşleri gibi onunla ekseriya eğlenmişti. Mitrofan, Pol Yegoroviç gibi bir tüccardı, dar zamanlarda kendisinden gidip para iste-

nilen, ailenin zengin bir büyüğü idi; vâizcı olarak, nasihatleri, ahlâkı, yaltakçı hali ile öldüresiye can sıkıcı idi, ama samimî bir şekilde sofu ve merhametliydi. Evet, Mitrofan cahil, bâtıl itikatlı ve gülünç olduğu halde, Anton'un gözlerinde Taganrog'da saygıya lâyık tek insandı ve o, ötekilerin hakkında bir hüküm vermeye yarıyordu.

Oh gitmek... Ne rüya... Fakat yapacak bir şey yoktu. Moskova üniversitesine girmesi için icabeden diplomayı elde edene kadar sabretmek gerekiyordu...

Halk bahçesinden bıkınca Taganrog civarına gidiyordu, ama oraları şehrin kendisi kadar sevimli değildi. Deniz kıyısında çok eski zamanlarda patlak veren veba salgınının hâtırası olarak Karantina diye bir yer vardı. O zamanlar Taganrog sakinleri bu köye doğru atılmışlardı. Şimdiki halde orada birkaç inşa edilmiş villâ vardı. Zengin kimseler stepte veya Ukraynada malikânelere sahiptiler, sıcak mevsimde Karantina ile yetinenler küçük burjuvazi olmuştu. "Kupkuru bir koruydu bu... Şehirden dört verst mesafededir, sevimli bir yoldan gidilir. İlerler ve solunda mavi denizi, sağında sonsuz, sıkıntılı bozkırı görürsün..." Ağır sütunlu, zevksiz, deniz kıyısında inşa edilmiş küçük bir paviyonda Anton yalnız veya genç kızlarla birlikte hülya kuruyordu. Plajın kumunda "küçük dalgalar tatlı tatlı mırıldanıyor" du. Bir insan boyu yükseklikte olan sütunlar, kurşun kalemle veya çakıyla çizilmiş isimlerle kaplıydı. Belki de Anton Çehov'la meçhul bir kızın isimleri, yağmurla silinmeden veya diğer sâf işaretler, kaba resimlerle örtülmeden, bir müddet yanyana durmuş mudur?

Bu paviyonda, aynı zamanda arkadaşlar da buluyordu, ve bunlar siyasetten mâsumcasına ve hararetle konuşurlarken, devrin modası ve yaşlarının emrettiği gibi bu bahisleri ateşli şekilde müdafaa ettikleri zaman, Anton hiçbir şey söylemeden başını biraz eğerek dinliyordu, zira, bütün hayatınca dinlemeyi konuşmaya tercih edecekti.

Nihayet kutsal yaz tatillerinde Anton bozkıra kavuşuyordu. Bir ay bir dostunda, bir ay bir diğerinde kalıyordu.

Seyahatte bazan arabada, bazan fakir otellerde, tüccarların, arasıra at hırsızlarının durakladığı konaklarda yatıyordu.

Karların eriyişinden itibaren ova yeşil filizlerle örtüldü, ama güneş ve rüzgâr onu yakıp, öyle kurutuyordu ki, ekseriya mayıs sonunda, sarı ve kurumuş ottan ibaret kalıyordu; taze şakayik lâleleri, yaban şeftalisinin tatlı pembe çiçekleri ve fırtınayla sürüler halinde rüzgârın kanadında sürüklenen o "gezgin" lerin hepsi mahvolmuştu. Ruha sonsuz bir hürriyet sevinci verdikten sonra sessizliği, yeknesaklığı ile sıkıntı veren; ormansız, dağsız, kuşları dilsiz, çiçekleri ölü, yakıcı bir toprak üzerinde kaybolmuş, denize kadar akmaya gücü yetmiyen nadir ırmaklariyle bu topraklar öylesine genişti ki... Birçok malikânelerde daha, iptidai ve az çok bir Asya hayatı yaşanıyordu. Bir müddet kaldığı bu yerlerden birinde Anton ata binmeyi, avlanmayı öğrendi. Beslenmiyen, avlarını kendileri aramaları gereken köpekler, ehlî hayvanlardan fazla kurtlara benziyorlardı. Kümes hayvanlarını bile silâhla vuruyorlardı. Moskova gibi değilse de cansız Taganrog'dan daha mesut bir hayattı bu.

Bir gün Anton tek başına dolaşırken kırda bir kuyu buldu. Yaklaşıp sudaki aksine uzun uzun baktı. Sakin ve yakıcı bir gündü; gökyüzü, onu bozacak bir bulut olmadan, kubbe şeklinde bu çıplak vâdinin üzerine uzandığı zamanki gibi "harikulâde derin ve berraktı". Ne sessizlik! Birden bir kadın göründü, taze su doldurmak için bir kova taşımaktaydı. Yanına gelince Anton onun küçük bir kız olduğunu gördü. Belki on beşinde ve güzeldi. Çıplak ayakları yüksek otları çiğniyordu. Kovasını kuyunun bileziğine koydu. Konuşmadılar, bir daha birbirlerine bakmadılar bile, ama ikisi de karanlık suda yüzlerinin gülümsediğini görüyorlardı. Tek kelime söylemeden Anton küçük köylü kızına sarıldı, onu okşamaya, öpmeye başladı, kız hiç kaçmaya çalışmadı; bir şey söylemiyordu; yeryüzünün bütün âşıkları gibi gözlerini kapıyordu; dudakları gülüşler, şikâyetler için değil öpüşler için açılıyordu. Vakit geçiyordu. Görülmekten korktular, kollarını çözdüler, ama bir

türlü ayrılamıyorlardı. Anton onu elinden yakaladı ve ikisi hep susaraktan kuyunun üstüne eğildiler. Güneş aksederken siyah gümüş gibi kararmış görünüyordu ve gök yüzü külrengiydi. Ama artık vakit geçikmişti, küçük kız köye dönmeye mecburdu. Sessizce, elinde doldurmayı unuttuğu kovayla gitti.

Birkaç ay sonra Anton, Moskovaya doğru Taganrog'dan ayrılıyordu: çocukluk uzaktaydı.

XI

1876 da Anton Çehov'un ailesi (babası, annesi, dört kardeşi, bir hemşiresi; kendisi doğduğu şehir olan Taganrog lisesinde tahsilini bitirmeye çalışıyordu. On altı yaşındaydı.) Moskovada, bakın nasıl şartlar içinde yaşıyorlardı:

Aleksandr Çehov'un kardeşi Anton'a mektubu:

Moskova 27 eylûl 1876

"İşlerimiz berbat gidiyor... Bütün paramızı yedik. Mişka Çehov'dan (Moskovada yerleşmiş bir kuzen) on ruble borç aldık, ama bunu da harcadık... Yeni bir şey yok, hep eski hikâyeler. Rehine verecek şey de kalmadı."

İflâs eden dükkâncı olan baba, borç için hapse girmekten kaçabilmiş, bir iş arıyordu, ama zaman geçtiği halde bir şey bulamıyordu. Bununla beraber Aleksandr alayla:

"Her gün, kiliseye gidiyoruz, eski bir tüccar olduğumuzdan borsaya da gidip Sırbistan harbine dair sözler dinliyoruz ve her zamanki gibi eve, bir şey bulamadan dönüyoruz." diye yazıyordu. 'Ev' pek fakir ve pek hüzünlü bir yerdi. Çehov'lar meskenden meskene geziyorlardı, hepsi de onlara göre pahalıydı, sonunda kulübeden iyisini bulamadılar, bir tavan arası ile tek bir odada yaşadılar. Her şey pis ve dağınıktı. Bir köpek, kuşlar ve ihtiyar bir akraba kadın da aynı odada onlarla beraber yatıyordu. İlgisizlik, Rus ihmalciliği bu sefalet havasını artırıyordu. Aleksandr, Anton'a yazdığı mektuplarda bu hayatı canlı bir şekilde anlatıyor, anneyi eski bir erkek pardesüsü giyinik, odun keserken, ağır su kovalarını sürüklerken, daima ağlarken gösteriyordu. On üç yaşındaki Mari bir hiz-

metçi gibi çalışıyordu. En küçükleri Mişel kayıt parası olmadığı için liseye girememişti. İki büyükler, Aleksandr ve Nikola zayıf kazançlarını ana babalariyle paylaşmaya mecburdular; bazı dersler veriyor, küçük resimli gazetelerde çalışıyorlardı. Nikola tembel ve sarhoştu. Aleksandr evli bir kadını baştan çıkarmış, o da kocasını terk etmek gibi ona fena bir oyun oynamıştı, Aleksandr artık metresi ve metresinin oğlu kollarında, parasız kalakalmıştı. Bütün bunlar Aleksandr'la ana-babası arasında kavgalara sebeboluyordu, ağlamalar, bağırmalar, feryatlar sonsuzdu. Gerçekten hüzünlü bir ev içi! Aleksandr: "Dayak yiyenin göz yaşları, dayak atanın bağırmaları, duman, perişanlık ve sıkıntı..." diye yazıyordu.

Moskova 27 eylül 1877

"Ana-babamız şaşılacak insanlar. Hiçbiri de param var mı, varsa nerden tedarik ettiğimi, kazanıp kazanmadığımı, çok param olup olmadığını asla sormadı. Hiç ilgi göstermiyorlar. Yalnız, her ay belirli bir tarihte benden beş ruble alacaklarını biliyor, üstelik, ayda sekiz defa da benden borç para alıyorlar..."

Baba, kilisenin hademesinden satın aldığı vaız kitabını ailesine yüksek sesle okuyarak teselli buluyordu: "Hepsi dinliyor, yalnız bazan, ressam (Nikola) modelinin başına bir dokunup bağırıyor: "Aman Allahım, Mişka poz vermesini ne zaman öğreneceksin? Üç çeyrek dön!"

Baba: "Daha yavaş! Dinsizler!" diye homurdanıyordu.

"Sessizlik etrafı kapladı. Okuma bitiyor, vaız kitabı çiviye asılıyor, ve numarası, tarihi ve kaydı: "Fiati bir gümüş kopek. Tanrıya hamdolsun!"

Sefalet sarhoş olmaya mâni değildi. Çehov'ların Moskovada akrabaları vardı, mağazada memur, küçük esnaf v. s... "Ahlâki inançları hep aynıydı içilince ölünür, içilmeyince de ölünür. Bunun için iyisi mi içmeli..." **(Aleksandr'ın Anton'a**

mektubu, Moskova 23 kasım 1877). "Bazı akşamlar **(Moskova 1877 martı)** Çehov'lar kadınlı erkekli toplanırlardı..."

Masa sayılamıyarak kadar çok şişelerle kaplanıyordu. İçerken "kulağa hoş gelen ve ruha dokunan" kilise şarkıları söylüyorlardı. Sarhoş, mesut, rikkate gelen erkekler Rus usulünce dudaktan öpüşüyorlardı. Bayanlar da "günlük fuzuli sıkıntıları unutarak... korsajdan, turnürden v. s. den bahsediyorlardı.

Sonra, bütün aile yere serilen geniş bir şilteye yatıyor ve orada ana, baba, çocuklar, fazladan bir kuzenle birlikte karmakarışık ve Mişel'le köpeğiyle beraber yatıyorlardı.

Aleksandr: "Onlarla beraber yaşamak bir esir hayatıdır" diye söyleniyordu. Baba Pol Yegoroviç, nihayet bir muhasiplik ödevi bulmuştu, ama burada fazla tutunamadı, zira: "Bana bir kâğıt veriyorlar, ne yapacağımı bilmiyorum, söyliyorlar, ama yerime gidince hepsini unutuyorum."

Bir gün Aleksandr'a: "Ailem için artık çalışamıyorum." dedi.

Aleksandr:

"Şimdiye kadar ailesi için ne yaptığını, hangi çalışmalar ve hangi zor işlerle uğraştığını öğrenmek istediğim zaman bana şu cevabı verdi: "Gökteki kuşlara bakın. Ne ekerler, ne biçerler, ne de tavan arasına bir şeyler yığarlar... İlâhî Babanız onları besler." diye yazıyordu.

Çocuklarına kendini baktırmak istiyordu. Büyük sakalını okşıyarak debdebeli bir sesle "Babanın ve ananın yemesi lâzımdır" derdi. Sonraları Anton kaç defa bu cümleyi gülümsiyerek tekrarlıyacaktı! O da hastaydı, dinlenmesi için ısrar ediyorlar, çok yazdığını, gerçek bir artistin bu kadar çok eser vermiyeceğini, sanatına karşı daha fazla saygı ve sabır göstermesi gerektiğini söyliyenlere, hüzünle lâtife ediyordu: "Siz de biliyorsunuz ki ananın babanın yemesi lâzım."

Pol Yegoroviç çocuklarını beslemek istememesine rağmen, "Allahtan gelen babalık kudretinden, bu kadar az bir şey için vazgeçmiyordu. Bir gün, aile duvarda aziz resimleri altında

Pol Yegoroviç'in eliyle yazılmış, çocuklarının fiil ve hareketlerini tanzim eden bir yaşama programını asılı görerek şaşırmıştı. İşte Aleksandr'ın sayesinde bize kadar gelen bu metin:

> Moskovada sakin, Pol Çehov ailesinin dahili işlerinin ve ödevlerinin nizamnamesi. Ne zaman kalkılıp, ne zaman yatılacağı, yemek yeneceği, kiliseye gidileceği ve boş zamanların nasıl geçirileceği burada incelenip, karar altına alınmıştır:
> Saat beşten akşamın yedisine kadar.
> Nikola Çehov, yaş yirmi, dahili nezaret ve idare.
> İvan Çehov, yaş on yedi, aşağıdaki nizamnameye göre ev işlerine nezaret!?

(Aleksandr ilâve ediyordu. Noktalama işaretleri orijinal metinde vardır, bizzat yazarının da derin şaşkınlığını göstermektedir.)

> Çehov, Mişel, yaş on bir
> Çehov, Mari, yaş on dört

Kiliseye devam: Saat yedide duaya, bayramlarda 6 buçukta ve 9 buçukta âyine.

Dikkat: Aile babası Pol Çehov tarafından tasvibedilmiştir. Bu nizamnameye aynen itaat etmiyenler önce sertçe tekdir edilecek ve sonra cezalandırılacaktır; cezalandırılırken bağırmak yasaktır.

İmza: ailenin babası
Pol Çehov

Ceza ilk önce 11 yaşındaki Çehov (Mişel) e tatbik edildi. Sebep: sekiz dakika geç kalmaktı. Başka bir gün İvan öyle zalimcesine bir dayak yedi ki bağrışmalariyle uyanan komşular, bunu protesto ettiler. Birdenbire Pol Yegoroviç terbiyecilik işinden usandı ve nizamname kayboldu. Çocuklarının ona karşı koymaya ve isyana başladıklarını az çok seziyordu. Anton bütün bunlara ne diyordu? Babanın cehalet ve kabalığını Aleksandr'ın istiyerek büyüttüğünü, gerçeğe birkaç komik çizgi ilâve ettiğini biliyordu. Ama esas doğruydu. Ana, babası böyleydi işte; bu, Moskovada onu bekliyen ailesi ve yuvası

idi. O sıralarda onlara yazdığı mektupları bilmiyoruz, Anton'un 1876 ve 1878 arasındaki mektupları ailenin daimî taşınmaları arasında kaybolmuş olmalı, — üç sene içinde Çehov'lar on bir defa ev değiştirmişlerdi — yahut ateş yakmakta kullanılmıştır. Aleksandr'a gelince, o zaten Anton'la pek az ilgileniyordu. Ona, ana, babasından şikâyette bulunmak ve çeşitli siparişler vermek ('bana tütün gönder, Taganrog'da bir ruble olan, Moskovada iki ruble'), eski dostlarına aşk mektupları göndermek için, yazıyordu. Fakat kardeşinin ne halde olduğunu hiç sormuyordu. Bir defasında Anton'un sıkıntılarına, şu sözlerle imâda bulunmuştu: "Son mektubuna göre, çok parlak yaşamadığın anlaşılıyor... Bu biraz seni yıkacak."

Nihayet baba bir ticarethanenin deposunda bir iş buldu: ayda otuz ruble ve meskeni vardı. Çehov'lar için bu bir saadetti; ellerine arasıra para geçiyordu ve artık evde yatmıyan, yalnız pazarları görünen babadan kurtulmuşlardı. Hepsi nefes aldılar.

XII

On dokuz yaşında bir delikanlı olan Anton Çehov Moskovaya gelir. Zorlukla düğmelenen daracık bir elbiseyle biçare bir kılıktadır, çok küçük, gülünç bir şapka giymiştir. Artık lise talebesi değil, üniversitelidir. Tıp fakültesine ilk kayıtlarını yaptırmış, lisenin sert disiplinine tâbi olmaktan kurtulmuş, istiklâlinin alâmeti olarak dağınık şekilde boynuna düşen saçlarını kesmemiştir. İnce ve düz burnun altında henüz doğmakta olan bir bıyık belirmektedir; yüzü tam köylü ve Rus yüzüdür: derin ve tatlı bakışlı, dudaklarında alaycı bir çizgi taşıyan bir İsa siması.

O devirde ailesi bir kilisenin altında, rutubetli bir zemin katında yerleşmiştir. Pencereden sadece cadde ve geçenlerin ayakları görülür. İçerisi ise ne karanlık, o ne ağır koku! Fakat Anton ailesini terar gördüğünden, hele Moskovada yaşadığından mesuttur. Yalnız da değildi, Taganrog'dan iki arkadaşı onunla oturacaklar ve bu kiracıların sayesinde Çehov'ların daha iyi gıda alıp, yeniden ev değiştirip, daha âdaba muvafık bir apartımanda yerleşmeleri — mahalle genelevlerin yeriydi, ama genç adam pek farkmda değildi — mümkün olacaktı. O iyi bir istikbalin içinde, enerjiyle doluydu. Başının çaresine bakacaktı. "Zengin olacağım" diyordu, "bu iki kere ikinin dört etmesi kadar muhakkak." Bununla beraber ne tamahkâr, ne de kendini beğenmişti. Onun için zenginlik; her gün beslenmek, ailesini geçindirmek ve bilhassa daha sakin, daha temiz bir hayat demekti. Çehov'ların içinde, içten bir arzuya, daha yüksek bir mânevi hayat arzusuna malik olan yalnız oydu.

Aleksandr ve Nikola, evi terk etmişlerdi. Babayı hiç hesaba katmamak lâzımdı. Anton ailenin büyüğü, şefi oldu ve

hemen (yarı şuursuzcasına) yakınlarına ve kendine asla, yani ölümüne kadar, sona ermiyen bir terbiye vermeye koyuldu.

Şaşkına dönen küçük Mişel'e:

— Bu iyi bir şey değil, diyordu; yalan söylemek, hırsızlık etmek, anneye cevap vermek, hayvanlara eziyet etmek fena bir şeydir.

Lâkin sözlerinden çok — kimse Anton kadar kötü vaızcı değildi — saygı uyandıran şey onun verdiği örnekti. Daima nazik, sakin, neşeli ve uygun mizaçlıydı.

Yavaş yavaş aile kalkınmaya başlıyordu. Genç Çehov'ların hepsi parlak kabiliyetlere sahiptiler; Aleksandr yazıyor, Nikola resim yapıyordu. İvan okul öğretmeniydi: yakında kendini geçindirebilecekti. Mişel bile fakülte derslerini talebeler için temize çekerek birkaç kuruş kazanıyordu. Anton ise hekim olacaktı. Mahçup ve sinirli, kardeşine hayran olan Mari büyüyor ve "iyi bir kız" oluyordu. Hayat daha merhametli, bazı zamanlar üzüntülere rağmen hemen hemen saadetli idi.

Bu genç delikanlıların 18, 20 yaşlarında arkadaşları vardı; kâh birinde, kâh ötekinde, ekseriya, Rusyada fakirlik misafire evi kapamayı icabettirmediğinden, Çehov'larda toplanıyorlardı. Anton'un evinde pansiyoner olarak kalan dostları ayda yirmi ruble veriyorlardı; bu da vaziyeti düzeltiyordu, bütün odalarda yataklar havaya yükseliyordu. Gülünüyor, koro halinde şarkı söyleniyor, yüksek sesle okunuyor ve yazı yazılıyordu. Aleksandr resimli gazetelere bazı hikâyeler ve Nikola karikatürler kabul ettirmeye muvaffak olmuşlardı. Niye Anton olmasındı? 1880 de küçük mizahî bir gazete olan **Leylek**'te çıkan **Don'da bir mülk sahibinin komşusuna mektubu** Anton Çehov'un hiç şüphesiz ilk basılmış eseridir. Çok mütevazı bir başlangıç! Tek arzusu arasıra birkaç para kazanmaktır. Çok kolay yazıyordu, daha sonraları: "Yarı makine gibi" diyecekti. Bütün haftalık, bütün resimli dergiler ve Moskovadaki bütün mizah gazeteleri onun ricalariyle karşılaşıyordu; gerçek ismini kullanmıyordu, uydurma bir isim seç-

mişti: "Antoşa Çehonte". Kardeşleri, arkadaşları da onun gibi eğlenerekten "kısa ve gülünç olmaya çalışarak" onlar da yazıyorlardı. Bazan bu yazılar neşrediliyordu ama, ne kadar başarısızlıktı bu! Ne kadar ret, nefretle ve kabaca geri çevirmeler! Hiç kimse, bu kadar kötü kılıklı, bu kadar hakîr ve kabiliyetsizliğini, cahilliğini bilen bu talebenin haysiyetini korumayı düşünmüyordu. Çok defa getirdiği yazıyı okumak bile istemiyorlardı:

— Bu da eser mi? Bir serçenin burnundan daha da kısa bir şey...

Bazan aksine, okuduktan sonra genç yazara cevap vermek lûtfuna katlanıyorlardı:

— Çok uzun! Yavan!

Ve ilâve ediyorlardı:

— Kendi eserini ölçecek bir tenkitçi anlayışa sahibolmadan yazı yazılamaz.

Cesaretsizlenen Anton, müsveddeyi yırtıp yenisini yazıyordu. Kolaylığı israf derecesindeydi. Yavaş yavaş müşterinin zevkine uyuyordu. Sık sık yazı neşredebiliyordu. 1880 de dokuz, 1881 de on üç hikâye neşrettiği hesaplanmıştır ve böyle de devam etti. Verimi her sene muntazaman artarak 1885 te maksimuma geldi. O sene hikâye, makale ve kısa komedi olarak neşrettikleri 129 rakamına erişmişti. En mühimi ücret almaktı, en önemlisi ve en zoru. Bütün bu küçük gazeteler güçlükle yaşarlar ve daima iflâsın yanındadırlar. Birkaç kopek elde etmek için tekrar tekrar istemek, rica, tehdidetmek lâzımdı, ayrıca o boşuna beklemeler, o kötü kabuller...

"Bazan, daha az can sıkıcı olması için gazete idarehanesine hep birden, bir çete halinde giderdik. — Patron burada mı? — Burada, beklemenizi rica etti. Bir saat, iki saat bekliyoruz, sonra sabrımız tükenip duvarlara, kapılara vurmaya başlıyoruz. Nihayet saçlarında kuş tüyü bulunan uykusuz bir çapkın geliyor, şaşkınlıkla soruyor: "Arzunuz nedir? — Patron nerede? — Epey önce gitti, mutfaktan sıvıştı. — Bize bir şey bırakmadı mı? — Başka bir gün uğramanızı söyledi."

Çok defa idarehaneden idarehaneye koşmak vazifesi küçük Mişel'e yükletilirdi. Bahis konusu olan da üç rublelik bir alacaktı...

— Üç ruble mi, diyorlardı, yok, nerden bulayım istiyorsunuz?... Tiyatro bileti arzu eder misiniz? Yahut yeni bir pantalon? Bildik terziye gider bir pantalon ısmarlıyabilirsiniz. Hesabıma yazmalarını söyleyin.

Usuller patriarkaldi.

Hiç değilse Anton hikâyelerini hayal ve kompoze ederken zevk duyuyor muydu? Nerede! Acele, sıkıntıyla yalnız gazetenin müsaade ettiği satır adedini aşmamıya dikkat ederek yazıyordu. Kendine hiç itimadı yoktu. Tevazu, küçükten tokat ve tekmelerin yardımiyle zorla kafasına sokulmuştu. Okulda ve evde, daima duyduğu bu tevazudan, bu aşağılık duygusundan bir türlü kurtulamıyordu. Acı da duymuyordu. Bu da çok tabiî bir şeydi. O, Anton Çehov kabiliyetli ha? Haydi canım! Hikâyeleri "saçmalıklar, herzeler" den ibaretti. Zayıf oldukları gerçekti: üslûp ağırdı, güldürücü unsur ekseriya pek fazla, icatlar mübalâğalıydı, ve buna rağmen... buna rağmen... Birkaç satırda, tatlı ve hüzünlü gülümseyişiyle, yarım sayfa içinde gerçek Çehov görünüyordu. Bu melânkolik şikâyet 1882 ye aittir:

"İlk kar düştü, sonra ikincisi, üçüncüsü ve dondurucu soğuğu ile uzun kış başladı... Kışı sevmiyorum. Sihirli ay ışıkları, troykaları, avları, konserleri ve baloları ile kış bizi çabuk sıkıyor; çok devam ediyor, yersiz, hasta bir hayatı daha zehirliyor. (**Geçikmiş çiçekler, 1882**).

XIII

Anton'un işbirliği yaptığı bütün gazeteler gelip geçici dergilerdi; o sıralarda pek az mizah dergisi geniş bir okuyucuya, bir miktar başarıya sahibolduğunu iddia edebilirdi. Mamafih içlerinden birinin çok okuyucusu vardı, bu Nikola Aleksandroviç Leykin'e aitti, Petersburgda çıkıyordu ve adı **Oskolki - Parıltılar**'dı. Leykin'in kendisi de oldukça tanınmış bir yazardı; tâbi ve müellif olarak kendinden emindi. Gazetesini seviyor ve her yanda ucuz fiatle parlak yazılar verecek fakir ve kabiliyetli gençler arıyordu. Petersburgdaki yazarlar şımarıktılar ve arzuları boldu. Leykin'e göre Moskovada kendine lâzım olanı keşfedebilmek şansı fazlaydı. İşte böylece 1882'nin bir kış günü, Leykin, iyi bir yemekten sonra mükemmel bir sigara içip, bindikleri kızağın içinde bir arkadaşiyle mesleğin zorluğundan, gençliğin iddialarından, ve kendisinin zeki ve mutevazı bir iş arkadaşı bulmak arzusundan bahsediyordu. Gün henüz batmamıştı. Kar yolları örtmüştü. Leykin'in arkadaşı dinliyor ve dalgın dalgın gelip geçenlere bakıyordu. Birdenbire kötü giyinmiş iki genç adamı görerek onlara işaret etti. Leykin sordu:

— Kim o?

— İki kardeş Çehov'lar, Anton ve Nikola. Biri resim çiziyor, öteki küçük hikâyeler yazıyor, son zamanlarda çok hoş bir şey neşretmişti.

Leykin:

— Öyleyse işime yarıyabilir, diye bağırdı.

Kızağı durdurdular. İkisi de indi. Sokakta fazla konuşu-

lamazdı: soğuk merhametsizdi. Leykin'le dostu ve Çehov'lar yakındaki bir meyhaneye girdiler. Bira istediler.

Leykin:

— Bana yazı ve resim verebilir misiniz? dedi.

Verebilirler mi? O kadar kolay yazıp çiziyorlardı ki! Anton kendinden emindi. Nikola istenilen her şeyi va'dediyordu, yalnız tâyin edilen tarihe kadar karikatürleri tamamlamak için çok tembeldi. En esaslı kabiliyetlerini harcadığını düşünenler oluyordu. İstikbalini ihmal ediyordu. Veremin kemirdiği bu çocuk herhalde kendi istikbalinin çok kısa olduğunu hissediyordu. Anton başka türlüydü; çalışmaktan çekinmiyordu ve tanınmış, takdir edilmiş bir müellifi, bu itibarlı M. Leykin'i seyrederken onda da bir hırs uyanıyordu. Acaba nihayet böyle bir şöhrete erişebilecek miydi?

Sevinçle M. Leykin'e hemen dört, beş hikâye gönderebileceğini söyledi.

— Tabiî çok kısa? Ve gülünç. Halkın hoşuna giden bu. Sansür dikkatli. Ciddiyetten kaçının. Hafif, komik, süratli, canlı olsun...

Anton her şeye razıydı. Hayat güzeldi. Peki ne kadar vereceklerdi?

— Satırı sekiz kopek. Bir hikâye dört, beş ruble.

Mükemmeldi.

— Bize vodviller, kısa komediler de gönderebilirsiniz.

Anton reddedilen bütün diğer yazılarını düşünüyordu. Ne beklenmez nimet! Aleksandr içinde. Zira düşüncesinde kendi mukadderatım onlardan ayıramıyordu. Bu şansı yalnız Nikola'nın paylaşması yetmezdi. Moskovada olmıyan büyüğü de düşünmek lâzımdı. Anton "Hemen yarın, ona yazacağım" diye düşünüyordu, "elli, seksen satırlık hikâyeler göndersin... Hemen beş, on tane yazsın..." Niye olmasın? Yazmak, nefes almak, konuşmak kadar kolaydı. Genç Çehov hiçbir şey önünde gerilemiyordu. Sahneye gerekirse Macar aristokratlarını ve

Parisin düşkün kadınlarını[1] çıkarıyordu, Rusyadan hiç ayrılmadığı, ancak Moskovanın fakir halkını, tüccarlarını, yüksek tahsil talebelerini tanıdığı halde... Ne olacak! Hepsi halkın hoşuna gidecekti. "Moskova halkının hiç zevki, kültürü yok".

Birdenbire Çehov, Leykin'e sordu:

— Kitaplarınızdan birini bana verebilir misiniz; ihtimamla saklıyacağım, ciltletirim.

Leykin gülümsiyerek vadetti: bu alâkalı dikkatten gururlanmıştı. Anton kendini gittikçe daha mesut hissediyordu. Yeni dostlar ayrıldılar. Anton yalnız kalır kalmaz kardeşine:

— İşte bize iş çıktı, dedi.

Hayatında ilk defa olarak, eserlerinden değil, fakat onların çıkacağı gazeteden dolayı gurur duyuyordu. Aleksandr'a hemen yazdı:

Parıltılar'ın şu sıralarda en gözde bir gazete olduğunu sana söylemeliyim... Her yanda onu okuyorlar... Şimdi artık öteki gazetelere tepeden bakmak hakkını hâizim." Tabiî daha fazla çalışmak lâzımdı. Şimdiye kadar müsveddeleri temize çekmek zahmetine bile katlanmamıştı. Bunu yapmaya hazırdı, icabederse temize çekecekti, böyle düşünüyordu. Eksik olan şey vakitti, sakin bir oda, huzurlu bir kafaydı. Yirmi iki yaşında olmasına rağmen, hâlâ etraftan borç olarak beş on ruble, bir çeket, bir çift pabuç alması icabediyordu. Bütün bunlar bir gün sona erecekti elbet! Doktor olduğu zaman. Edebiyat sadece vakit geçirmeye yarardı. Gerçek istidadı başka taraftaydı. Böylece Çehov, kalabalık yemek salonunda, etrafında kardeşlerinin, arkadaşlarının gülüp konuşmasını gülerek dinliyor ve büyük çay bardağını içerek, masanın bir köşesinde ilk hikâyelerini yazıyordu.

Leykin için muhabirlik de yapıyordu. Bu, onu eğlendiriyordu. Her şeyi merak etmekteydi. Tiyatroları, mahkemeleri, sokak, dükkân, hırsızlık, otopsi sahnelerini, hepsi ona hikâye-

[1] "Lüzumsuz Zafer" 1882.

leri için konu veriyor ve tecrübesini artırıyordu. Çok gençti, bununla beraber, muazzam Rusyamn birçok çeşitli tiplerini görmüştü. Taganrogda: dükkâncılar, papazlar, okul öğretmenleri, köylüler, denizciler. Moskovada: satıcılar, memurlar, fakir küçük burjuvazi, talebeler, çıraklar, arabacılar, şehrin basit insanları. 1883 te kardeşi İvan, Moskovaya komşu olan küçük bir şehre öğretmen tâyin edilmişti ve Çehov'lar yazın orada oturuyorlardı. Anton garnizon askerlerini, taşra kızlarını tanıdı. Az sonra bir hastanede çalştı. Orada da başka tipler vardı. Şehrin yakınında bir manastır mevcuttu. Anton orayı ziyaret edip keşişlerle konuştu. Başkalarının kayıtsız kaldığı, dikkat çekmeye pek değmiyen durumlar, olaylar Anton'u ilgilendiriyordu; bir ceviz kabuğundan bir dünya yaratıyordu. Bir gün onun yanında yazarın biri, hikâyeler ve nuveller için konu bulmanın güçlüğünden bahsetmişti. Anton hayretle:

— Ne diyorsunuz? Ben, ne hakkında, kimin hakkında olursa olsun yazabilirim, diye bağırdı.

Gözleri parlıyordu. Etrafına bakındı, herhangi bir şey arıyordu, bir sigara küllüğünü yakaladı:

— İşte! Şuna bakın! Yarın Küllük adım taşıyan bir hikâye yazabilirim. İster misiniz?

Genç, neşeli, ateşli, doymıyan zekâsı ile dünyaya, yalnız hafif hikâyelerin malzemesini bulmak için bakıyordu. Müşteri böylesini istiyordu. Arasıra, acı ve kederli bir konu tasarlıyordu. Gazete müdüründen özür diliyor: "Zannederim, yüz satırlık ufacık ciddî bir şey fazla can sıkmaz (kısaca: dünyanın gözüne batmaz)" diye yazıyordu; buna rağmen içinden, dikkat etmesi gerektiğini hissediyordu, bir defalık affederlerdi, ama ondan hep ve her zaman gülünç yazılar istiyeceklerdi. Ne yazık, çünkü bu her şey pahasına güldürmek mecburiyeti neticede ruhu yoruyor ve kalbin derinliğinde bilmediği bir hüznü uyandırıyordu. Halbuki genç yaşların Çehov'u, hayata gülümsemek, ona sevimli bir dost muamelesi yapmaktan, onunla gülüşmekten başka bir şey istemezdi, ama... "Komiklikler, saçmalıklar" yazmak için de olsa yine etrafına bakmak, gerçeği

müşahede etmek lâzımdı, ve gerçek ise yeter derecede çirkin ve kederliydi. Aldatılan kocalar (**İki tavşanın birden peşinden koşulmaz, 1880**), cahil ve kaba ana - babalar (**Baba, 1880**), budalaca izdivaçlar (**Düğünden önce, 1880**), dayak yiyen köylüler (**Elmalar için, 1880**), gülmek, çok defa yüzü ekşitmekle bitiyordu. Ama insanlar gülüyorlardı. Daha ne lâzımdı?

XIV

60 senelerinin Rusyası, muazzam çoğunluğiyle esaretin kalkmasını temenni ediyor, sosyal reformlar arzuluyor, daha iyi bir gelecek ümit ediyordu. Bütün kötülükler mujiğin esaretinden geliyor diyorlardı. Merhametin kuvveti neticede Rus köylüsünü bir model, bir ideal haline getirmişti. Onda, asırlardır felâketlerle ifsat edilmiş olmasına rağmen, diğer insanlar gibi, ne daha iyi, ne daha kötü herhangi bir insan görecekleri yerde, Rus aydın zümresi bu çıplak ayaklı, kirli sakallı İvan'larda, Dimitri'lerde var kuvvetiyle bir aziz görmek istiyordu. Nihayet esaret kaldırıldı ve köylü, efendileri kadar zulüm ve alçaklık yapmaya muktedir, kaba bir cahil olarak ortaya çıktı. Azat olmasına rağmen mazideki kadar sefildi. Asîllere gelince yarıyarıya mahvolmuşlardı. Zemtovs'lar (zirai işletmeler) zorluk içinde çalışıyordu. Memurların hırsızlığı — Rusyanın ebedî derdi, eski derdi — Gogol'den beri hep aynıydi. 1 mart 1881 suikastinden sonra irtica bütün kudretiyle kalkındı, bazı anlar I. Nikola saltanatının en kötü günlerini hatırlattı. Budalaca bir sansür, zalim âdetler, karşılıklı hücumda birbiriyle rekabet eden hükümet ve ihtilâlciler; işte 80 - 90 yıllarında Rus cemiyetinin manzarası aşağı yukarı böyleydi. İnsanlar kayıtsızlıktan ve cesaret kırıklığından başka bir şey hissetmiyorlardı. Bunca asîl ve cömertçe hayaller, bunca feda edilen canlar neye varmak içindi? Politikadan ve sosyal reformlardan iğrenilmişti. Yalnız hâlâ işçiler kaynaşıyordu, fakat bu aydın zümreden uzakta kalıyordu. Mujikten hayal kırıklığına uğradıklarından, artık işçiyi tanımıyorlardi, belki de tanımış olsalar bile çekineceklerdi. Şimdi, gelecek senelerin neler saklamış olduğunu bildiğimizden, bize uzaktan,

en müthiş bir sona doğru giden aydın zümrenin bu hüznü, bu hissizliği nasıl da dokunaklı görünüyor!

Her zaman olduğu gibi yine bir yaşama sebebi aranıyordu. Gençliğin şiddetle hoşlandığı Marksizm'den burada bahsetmiyelim, onun meyvaları daha sonraları görülecektir. 80 senelerinde Rus zekâsım üç temayül tahrik etmekteydi:

Önce tevekkül ve küçük faziletleri kullanmak ("Saat on dörtte öğleyi arama, deniyordu. Fevkalâde reformlar neye yarar? Her insan kendi mütevazı âleminde elinden geleni yapsın. Aç olana yiyecek verin, bir okul, bir hastane inşa edin, namuslu ve şefkatli olun, bu kadarı kâfi.")

Sonra aşırı ferdiyetçilik (sanat, sanat içindir teorisi).

Ve nihayet, benliğin mükemmelleştirilmesi; Tolstoy'un attığı moda.

Ne yazık ki bu görüşlerden hiçbiri, "iyi niyetli insan"ı tamamiyle memnun edemezdi. Rusya, "küçük faziletlerin" "cesaretini kıracak kadar, çok büyük ve çok fakirdi. Milyonlarca cahil için bir veya on veya yüz okul yaptırmak neye yarardı? Bütün Rusya açlıktan ölürken, bir şehrin, bir köyün, sakinlerine neden yiyecek vermeli! En küçüğünden, en büyüğüne kadar herkesin çaldığı bir memlekette nasıl ve niçin namuslu kalmalı? İyi düşünülünce ferdiyetçilik de bundan daha iyi değildi: binlerce mâsumun acısını unutabilmek için kaba bir kalpsiz olmak lâzımdı. O halde geriye ne kalıyordu? Tolstoy'vari gerçeğin araştırılması, benliğin mükemmelleştirilmesi mi? Bu teorinin ruhlar üzerinde büyük bir kudreti vardı, ama o da saadet vermiyordu. 80 yılının insanları hüzünlü, endişeliydiler, nedametler, vesveseler, karanlık pişmanlıklar ve garip önseziler tarafından kemiriliyorlardı.

Devrimizle bu kadar zıt bir devir hayal edilemez. Bu insanlar mesut gibi görünüyorlar. Acısını çektiğimiz fenalıkların hiçbirini bilmiyorlardı. Hürriyeti temenni ediyorlardı. Üzerimize çöken tiranlığı onlar tanımadılar. Geniş arazileri içinde, harb olarak çok uzakta imparatorluğun hudutlarında Türkiye ile yapılanlar ve bizim ihtilâllerimiz yerine, köylü karışıklık-

ları ve grevler düşünülünce, onlara ne kadar gıpta etmemiz gerekir! Böyleyken, onlar içten ve derinden bedbahttılar, belki bizden de fazla... Zira onlar kendilerine neyin ıstırap çektirdiğini bilmiyorlardı. Kötülük, şimdiki gibi hükümfermaydı, bugünkü gibi Apokalips şeklini almış değildi, ama şiddet, alçaklık ve hırsızlık ruhu her yanda mevcuttu. Dünya şimdiki gibi, kör cellâtlar ve mütevekkil kurbanlar olarak bölünmüştü, ama her şey miskin ve âdilik içindeydi. Bu âdilikten, hiddet duymadan, iğrenmeden, lâyık olduğu merhametle bahsedecek bir yazar bekleniyordu.

Edebiyatın o zamanlar ruhlar üzerinde büyük bir hâkimiyeti vardı. Bu âvare, bilgili ve ince kütlenin aradığı ne parlak bir eğlence, ne temiz bir estetik zevkti; bir doktrindi. Kelimenin tam mânasiyle Rus yazarı bir üstattı. Avrupalı okuyucu gibi zımni olarak "Neyiz?" diye sorulmuyordu, korku ile "Ne olmalıyız?" diye sorguya çekiliyordu. Ve her biri de kendi usulünce bir cevap vermeye mecbur oluyordu. **Karamazof Kardeşler** yeni çıkmıştı. Saltikov - Sçedrin **Golovlev Efendiler**'i yazıyordu. Turgenyev'in mükemmel ve melânkolik son hikâyelerinin devriydi. Tolstoy kıraldı, Tanrıydı. Ve bütün Rusyanın saygı duyduğu bu büyük adamlar arasında, sadece hayatını kazanmayı düşünen, mütevazı bir delikanlı, Anton Çehov, ilk hikâyelerini yazmaktaydı.

XV

Ağustos ayında, sabahın saat biriydi. Anton yazı yazıyordu. Geceleri bir Rus evinde kimse uyumayı düşünmez. Akşam çayı uzun uzun içilmişti, pencerenin altından geçen dostlar ışığı fark edip geliyorlar, gitmeyi akıllarına getirmiyorlardı. Baba Çehov hoşuna giden bir tefrikayı yüksek sesle okumaktaydı. Yorulmadan saatlerce yüksek sesle okuyabilirdi. Onu yalnız karısı dinliyordu. Anton'un küçük kardeşleri gülüp aralarında konuşuyorlardı. Biri müzik kutusunu işletti. **Güzel Elen** havası yan odadan gelen süt çocuğunun bağrışmasına karışıyordu. Bu Aleksandr'ın çocuğuydu. Aleksandr, Anton'un yatağına yatmıştı. Anton nerede yer bulursa oraya yerleşirdi. Rus misafirseverliği sonsuzdur.

Aleksandr nihayet ilk metresinden kurtulmuş, fakat hemen yine aile hayatına girmişti. Bu da yine evli bir kadındı, üstelik yahudiydi. Kendisine Taganrog gümrüğünde bir iş bulmuştu. (Anton "Kardeşim Aleksandr bir mizahçıdır" diye yazıyordu. "Taganrog gümrüğüne her şey çalındıktan sonra girdi"). Zavallı Aleksandr!... Borçlar ve sarhoşluk hayatını cehenneme döndürüyordu. İçmediği zaman, canlı, zeki ve hoştu, sevimli bir arkadaş ve namuslu bir adamdı. Ama ilk kadeh şarapla beraber kendini kaybediyor, ailesinden, dostlarından, yabancılardan borç para alıyor, bir meteliği bile ödemiyor, daha fazla borçlanıyordu; felâketlerini herkese anlatıyordu. Tanrıbilir hangi şövalyevari, santimantal sebepten, belki gevşeklikten veya asktan bunu kendi de bilmiyordu) bataktan kurtardığı bu kadın ona iğrenç gelmeye başlıyor, küfür ediyor, onu bazan dövüyordu. Ağlıyor, yalan söylüyor, çocuklarını sevdiğini iddia ediyor, onları ihmal ediyor, dövüyordu. Nikola da daha iyi değildi, metresi Aleksandr'ınkinin kızkardeşiydi.

Nikola da içiyor ve kan tükürüyordu. Fakat onu Aleksandr'dan daha seyrek görüyorlardı, her şey fena gidince, karısını, hizmetçisini, mobilyelerini, çamaşır sepetlerini, çocuklarını beraberine alıp Moskovaya gidiyordu. Hepsi Anton'un evine yerleşip, onun hesabına geçiniyorlardı.

Anton, müzik kutusunun havalarına, babasının monoton sesine ve hasta çocuğun feryatlarına rağmen yazıyordu. Ama bu gece Aleksandr kendini her zamankinden daha bedbaht hissediyordu. Mutlaka birisine dert dökmesi ve teselli edilmesi lâzımdı ve onu Anton'dan daha iyi kim dinliyebilirdi? Esniyerek, iç çekerek kardeşinin yanına girdi. Uzun uzun bebekten bahsetti. "Muhakkak karnı ağrıyor. Bunun için ağlıyor," Zaten Anton tıp talebesiydi, bazı bedava tavsiyeler alınabilirdi. Sonra o sonsuz iç çekişler, şikâyetler başladı. Kendi hayatını mahvetmişti. Tabiî suç kendinindi ama kimsenin de ona acıdığı yoktu, kimse onu anlamıyordu. Kötü olan sıhhatinden, karısınınkinden, sıkıntısından, boş hayatından, küstah veya aşağılık arkadaşlarından, umumiyetle hayattan, âdetlerden, siyasetten, Tanrıdan ona bahsediyordu. Anton mütevekkil dinliyordu. Çocuk öylesine feryadı basıyordu ki ihtiyarın sesine, **Güzel Elen** havası yemek salonunun ebedî "Razgavor" una kadar her şeyi kaplıyordu. Anton "Sakin bir odaya sahibolmak..." diye düşünüyordu "kendine ait bir köşe!..." Başlanmış sayfayı itiyor, Aleksandr sabaha kadar onu bırakmıyacaktır. Kardeşi konuşurken, Anton bitirilmiş bazı hikâyeleri zarfa koyuyor, Leykin'in adresini yazıyor ve şu kelimeleri karalıyordu:

"Bu gönderilenler muvaffak olmamışların sayısına dahildir. Müşahedeler soluk ve hikâye çok kısadır. Daha iyi bir konum var, daha iyi de yazabilirdim, ama bu defa kader yardım etmedi." **(Moskova ağustos 1883.)**

Yaz gelince Çehov'lar Moskova'yı terk ederlerdi. Baba, ana, çocuklar, Nikola'nın desenleri, Anton'un yazıları, semaver, reçel kavanozları ve evin tencereleriyle şehir civarında ucuz bir yer aramaya çıkarlardı. 1885 te Babkino malikâne-

sinde bir küçük paviyon kiraladılar. Ev sahiplerinin evi bahçenin bir ucundaydı ve öteki alçak ve uzun tahtadan inşa edilmiş olanında Çehov'lar oturuyorlardı.

Oraya ilkbaharın başlangıcında geldiler:

"Şimdi sabahın saat altısı... Ev sahipleri uyuyor... Sessizlik fevkalâde... Buraya vardığımız zaman gecenin biriydi... Villânın kapıları kapalı değildi... Ev sahiplerimizi uyandırmadan içeri girdik, lâmbayı yaktık ve bütün umduğumuzu aşan bir şeyle karşılaştık, geniş odalarla... Lüzumundan fazla mobilye vardı... Yerleştikten sonra valizlerimi düzene koydum ve bir lokma yemek için masaya geçtim. Biraz votka, biraz şarap içtim ve... bilsen kararan ağaçları, nehri pencereden seyretmek ne kadar hoştu... Bir bülbülün şarkısını duyuyor ve kulaklarıma inanamıyordum."

1885 mayısının 10 uydu. Moskovada kalan kardeşi Mişel'e mektup yazıyordu. Mektuplarında, içindeki şeylerden bahsetmeyi sevmiyordu. Ve tabiata olan aşkı ise ifade edilmiyen derin ve mahçup hisler arasındaydı, yalnız edebiyat başka... Bu tabiî bambaşka bir şeydi. İlk yazılarınızın alaycı bir şahidi olan, birkaç para kazanmak için bülbül sesini, loş ağaçları ve nehri kaç kere kullanmış olduğunuzu bilen küçük kardeş Mişel yerine, görünmiyen, hurafemsi bir canavara — halka — hitabedilir. Ama bu gece Anton çok mesuttu; üzüntüler siliniyordu. Önce para sıkıntısı. "İlk ağızda yirmi beş ruble ödemek ağır" (1883) "Moskovadan, herhangi bir seyahatten daha pahalı oturan yıldönümlerinden uzağa kaçtım." (1884) "Para yok **Petersburg gazetesi** bir şey göndermedi. Eğlenceler bana birkaç kırıntı borçlu. **Sabah - Uyanış**'tan on rubleden fazla alınamaz." (1884). Aile üzüntüsü: "Nikola hasta ve az kazanıyor. Aleksandr'da hiç iş yok." (1884). Sonra sağlık üzüntüsü: geçen yıl bir gün fenalaşmış, kan tükürmüştü. "Bu hemerogilerde, bir yangının alevleri gibi tehdit edici bir şey var."

Bir an titremişti. Ölmek istemiyordu. Hayat tatlıydı. Öylesine sevimli şeyler vardı ki, güzel kadınlar... Zira güzelliği

seviyordu, bir münzevi değildi, insanların en beşerisi olarak, tabiatı, âvareliği, kitapları, tiyatroyu, dostluğu seviyordu. Bu kanla lekelenen mendil ne anlatıyordu?... Ölümü mü? İmdadına, tevekkülünü, gururunu veya ilmini, Batı faziletlerinden birini değil, hakikat karşısına oturup, ona uzunca, dikkatle, bütün şeklini kaybedinciye, onu bir çeşit sis haline getirinciye, dağıtıp, kaybedinciye kadar bakmak demek olan Slav tembelliğini çağırıyordu. Tedavi edilmeyi, yaşayışını değiştirmeyi düşünmemişti. Yakınlarına: "Bir hemerogi geçirdim" diye yazıyordu "ama tüberkülöz değil bu."

Bütün gece, bütün bunları düşünmemek lâzımdı. Önünde dinlenmesi için birkaç hafta vardı. Denizde yıkanacak, oltayla balık tutacaktı, su balıkla doluydu. Babkino'nun sahipleri Kisselev'ler sevimli görünüyorlardı. Sınıf farkına rağmen Çehov'lara karşı bir üstünlük gösterıniyorlardı. Anton: "O (Madam Kisselev) anneme bir kavanoz reçel verdi, son derece sevimli bir kadın." diye yazıyordu. Ve istikbal, neticede oldukça parlak görünüyordu. Bu yıl tıp tahsilini bitirmemiş miydi? Ne yazık ki çok dostu vardı, daima ona gelmeye hazırdılar, ama kimse para vermeyi aklına getirmiyordu. Taşradan dahi ona müracaat ediyorlardı. Bu takdir edici bir şeydi ama mektupla şöyle konsültasyonlar vermek az kâr getiriciydi:

"Onufri İvanoviç'in kızı neden acı çekiyor? Annem bana söyledi, ama pek az bir şey anladım. Onu sabahları tuzlu suda banyo et (bir iki su kovası alan bir kap içine iki kaşık tuz).

Vesveseye kapılıp ilâve ediyordu:

"Zaten doktorlarınız bunu benden iyi bilirler"

Bu mayıs gecesinde uyuyan evin sessizliğinde aklına gelen bütün hülyalar arasında, bir tanesi muhakkak ki ona yaklaşmıyor ve onu rahatsız etmiyordu. Bu şöhret fikriydi. Ne kadar uzak bir şeydi bu! Halbuki...

XVI

GRİGOROVİÇ'TEN ÇEHOV'A MEKTUP

Sen Petersburg 25 mart 1886

"Çok şerefli Anton Pavloviç:

Hemen bir yıl kadar evvel **Petersburg gazetesi**'nde çıkan hikâyenizi tesadüfen okudum, şimdi ismini hatırlıyamıyorum, yalnız kendine hâs bir orijinallikte olan çizgileriyle ve dikkate değer katiyeti, tabiatın ve insanların tasvirindeki gerçekliği ile dikkatimi çektiğini hatırlıyorum.

O günden beri Çehonte imzalı yazıları, bir takma ad kullanmanın gerekli olduğuna inanacak kadar kendine değer vermiyen bir insana karşı, içimden öfkelenerek, okudum. Sizi okuduktan sonra Suvorin ve Burenin'e de benim gibi yapmalarını tavsiye ettim. Beni dinlediler ve şimdi onlar da benim gibi, gerçek kabiliyetinizden, sizi genç nesil yazarlarının ilk safına sokan bu kabiliyetten şüphe etmiyorlar. Ben ne bir gazeteciyim, ne tâbi; size ancak eserlerinizi okumakla hizmet edebilirim; kabiliyetinizden bahsederken, buna inandığımdan konuşuyorum; altmış beş yaşındayım, fakat edebiyata hâlâ büyük bir aşkla bağlıyım, onun başarıları benim için azizdir. Onda canlı ve istidatlı bir şeye raslayınca öyle sevinç duyuyorum ki — gördüğünüz gibi — kendimi tutamıyor ve iki elimi size uzatıyorum. Fakat hepsi bu kadar değil, işte ilâve etmek istediğim, şüphe götürmiyen kabiliyetinizin çeşitli vasıfları, iç tahlilindeki gerçeklik, tasvirdeki hâkimiyet (kar fırtınası, gece, Agathe dekoru v. s.) birkaç satır içinde "yanan kömürler

gibi" sönen bir gurup bulutunun mükemmel imajındaki gibi estetik duygu, v. s. ile siz eminim ki hayran olunacak gerçekten sanatkârane birkaç eser yazabileceksiniz. Bu ümitlere cevap vermezseniz büyük bir ahlâki günahın suçunu çekeceksiniz. Bütün acele çalışmayı durdurun. Malî durumunuzu bilmiyorum, fakirseniz, bizim eskiden çektiğimiz gibi, açlık acısını çekin duygularınızı düşünülmüş, tamamlanmış, bir hamlede değil, ilhamın mesut saatlerinde yazılmış bir eser için saklayın. Böyle hazırlanmış bir eser gazetelerin yayımladığı yüzlerce güzel hikâyeden daha takdir uyandırır, birdenbire mükâfatını elde edersiniz, zevk sahibi insanların ve daha sonra bütün okuyan halkın dikkatini çekersiniz.

Duyduğuma göre bugünlerde hikâyeleriniz kitap halinde çıkıyormuş, eğer Çehonte takma adı altındaysa, rica ederim, tâbiinize hemen gerçek isminizle neşretmesi için telgraf çekin. **Novoye Vremiya**'daki son hikâyelerinizden, **Seyis**'ten sonra bu isim iyi karşılanacaktır.

Grigoroviç"

ÇEHOV'DAN GRİGOROVİÇ'E MEKTUP

Moskova 31 mart 1886

Mektubunuz bende bir barut tesiri yaptı. Ağladım, heyecanlandım ve şimdi ruhumda onun derin bir iz bıraktığını hissediyorum. Genç senelerime gülümsediğiniz gibi Tanrı da sizin ihtiyarlığınızı sakinleştirsin. Ben minnettarlığımı ifade edebilecek ne bir kelime ne de bir hareket bulabileceğim. Basit kişilerin, sizin gibi mümtaz kimselere nasıl bir nazarla baktığını bilirsiniz, mektubunuzun izzeti nefsim için ne demek olduğunu artık anlıyabilirsiniz. Bu mektup bir diplomaya bedel ve yeni başlıyan bir yazara, hal ve istikbal için bir şeref vesikasıdır. Teshir edilmiş gibiyim. Bu yüksek mükâfata lâyık olup olmadığıma hükmedecek halde değilim. Size tekrar ediyorum: **beni** çarptı.

Eğer bende saygı gösterilecek bir Tanrı vergisi varsa sizin temiz kalbinize itiraf edeyim, şimdiye kadar ona hiç saygı göstermedim. Bu verginin bende olduğunu biliyordum, ama onun önemsiz oluşuna inanmaya alışmıştım. Kendine karşı haksız olması, hiç itimat beslememesi ve şüphe etmesi için, insana tamamen dış sebepler kâfidir. Böyle sebepler, hatırlıyorum da, bende hiç eksik değildi. Yakınlarım yazarlık faaliyetimi asla ciddiye almadılar ve bu karalamaları ciddî bir meslege değiştirmemi tavsiyeden hiç geri kalmadılar. Moskovada yüzlerce dostum ve burada bir sürü yazar var, beni okuyan veya bende bir sanatçı gören olduğunu hatırlamıyorum. Moskovada "edebiyat muhiti" denen şey var. Her yaşta, her cinste kabiliyetler ve bir işe yaramıyanlar haftada bir defa bir lokantada toplanıp gevezelik ederler. Eğer onları gidip bulsam ve mektubunuzdan bir parça okusam burnuma güleceklerdir. Gazetelerde beş yıl süren serseriliğimle çalışmamı aşağı görmeye hemen alışıp, yazmaya koyuldum. Bu ilk sebeptir.

İkincisi doktor olmam ve tıbba boğazıma kadar gömülmem. İki tavşanın birden peşinde koşulamıyacağı meseli, hiç kimseyi benim kadar uykusundan etmemiştir.

Bunu size biraz da olsa, büyük günahımdan kurtulabilmem için yazıyorum. Şimdiye kadar edebî çalışmamı, sonsuz bir hafiflikle, ihmalle ele aldım. Hikâyelerimden birini hatırlamıyorum ki, üzerinde bir günden fazla çalışmış olayım ve şu sizin hoşunuza giden Seyis'i banyoda yazdım! Muhbirlerin havadisleri karalamaları gibi, hikâyelerimi makine gibi, yarı şuursuzcasına, ne okuyucuya, ne kendime aldırış etmeden yazdım. Yazıyor ve hikâyelerimde Tanrı bilir niçin, kendimde sakladığım ve itina ile gizlediğim, benim için aziz olan hayalleri ve tabloları harcamamaya gayret ediyordum.

Eserlerimin tenkidine beni ilk sevk eden, en başta Suvorin'in çok nazik, ve anlıyabildiğim kadar samimî bir mektubu oldu. Düzgünce bir şey yazmak üzereydim, ama ne de olsa kabiliyetimin gerçekliğine inanamıyordum.

Ama işte birdenbire mektubunuz geliyor. Benzetmeyi affedin: üzerimde hükümetin "yirmi dört saatte bu şehri terk etmek" emri gibi tesir etti. Yani birdenbire acele etmemin, bu gömüldüğüm yerden çabuk çıkmamın katî lüzumunu hissettim.

Acele çalışmadan kendimi kurtaracağım, ama bu hemen olamıyacak. Bulunduğum bu yoldan çıkmam imkânsız. Çok defa çektiğim için açlıktan ıstırap çekmeyi reddetmiyorum, fakat mesele benimle bitmiyor ki... Edebiyata boş zamanımı, günde iki üç saati, gecenin az kısmını ayırıyorum, yani ufak çalışmalara kadar yeten zamanı.

Yazın daha bol vaktim ve az masrafım olursa, ciddiyetle çalışacağım.

Kitabıma gerçek imzamı atmak imkânsız, zira artık çok geç: küçük resim hazır ve kitap basıldı. Birçok Petersburglu bu kitabı takma adımı kullanarak ziyan etmememi tavsiye etmişlerdi, fakat onları herhalde izzetinefsim yüzünden dinlemedim. Kitabım hoşuma gitmiyor. Bu, mizah dergileri yazarlarının, sansürün kuşa döndürüp yolduğu, küçük, talebe denemelerinin karmakarışık bir yığınıdır. Sanırım ki, onu okurken birçok kimseler hayal kırıklığına uğrıyacaklar. Yazılarımın okunduğunu ve sizin beni takibettiğinizi bilseydim, bu kitabı bastırmazdım.

Bütün ümit gelecekte. Henüz yirmi altı yaşındayım. Vaktin çabuk geçmesine rağmen belki bir şeyler yapmaya muvaffak olabileceğim.

Bu uzun mektubumu hoş görün ve hayatında ilk olarak, Grigoroviç'e mektup yazarak kendine büyük bir zevk bağışlıyan bir adamı ayıplamayın.

Çehov"

XVII

Birkaç hafta evvel **Novoye Vremiya**'nın direktörü Suvorin ona mektup yazıp hikâyeler istemişti. Bu henüz bir muvaffakıyet sayılmazdı ama onun ilk ışığıydı. **Novoye Vremiya** Sen Petersburg'un en büyük gazetesiydi. Tabiî Anton gurur duymuş ve mesut olmuştu ama bu Grigoroviç'in mektubunu okurken duyduğu hislerle kıyaslanamazdı. Mütevazı olduğundan edebiyatın büyükleri onda kıskançlık değil, keskin ve canlı bir tenkit zekâsına malik olmasına rağmen büyük bir saygı uyandırıyordu. Eserlerine sertçesine hüküm vermesine mukabil şahıslarını takdir edebiliyordu. Meslekten birinin kendisi gibi tanınmış bir genci selâmlamasını heyecanlı buluyordu. Fakat Grigoroviç'in mektubu ona, tesir etmekten veya hoşuna gitmekten veya ilk adımlarını düzeltmekten daha fazlasını yapmıştı: kendini kendine tanıtmıştı.

O zamana kadar neydi? İyi niyetle dolu, çalışmaktan, elinden geldiğini yapmaktan, biraz para kazanmaktan sâfça bir saadet duyan bir çocuktu. 1885 te yazılan şu sevimli mektupta, Anton Taganrog'daki amcası Mitrofan'a memnuniyet içinde, Çehov ailesinin elde ettiği parlak maddi ve sosyal sonuçları anlatıyordu. (Unutmamak lâzımdır ki Mitrofan ailenin zengin akrabasıydı ve sıkıntıya düşüldükçe ona sık sık başvuruluyordu ve yeğeni de kendi meziyetlerini belirtmekten çekinmiyordu.)

Moskova 31 ocak 1885

"Doktorluğum yavaş yavaş ilerliyor. Bakıyor ve iyileştiriyorum. Henüz servet sahibi değilim tabiî ve yakın zamanda da olamıyacağım, ama tahammül edilir bir tarzda yaşıyorum, hiçbir şeye ihtiyacım yok. Eğer hayatta ve sıhhatli kalırsam

ailenin durumu sağlanmış olur. Yeni mobilyalar, iyi bir piyano aldım, iki hizmetçim var, şarkı söylenip oynanan müzikli gece toplantıları tertibediyorum. Bir müddet önceye kadar yiyeceğimizi (et ve zahire) veresiye alıyorduk, bunu artık düzene koydum, peşin para veriyoruz."

İşte her şey değişiyordu. Namuslu, cesur, çalışkan olmak yetmiyordu: kabiliyetin yükü Anton'un omuzlarına çökmüştü ve hiç şüphesiz bunu çocukluğundan beri taşıyordu. Fakat bunu yeni fark ediyordu. Bu küçük kitap, neşredilecek olan **Alacalı Hikâyeler** sadece bir eğlence ve para kazanmak vesilesi değildi, okuyucuya, tenkidçiye, nihayet kendine karşı yüklendiği ağır ve acı bir mesuliyetti. Meçhul yazar uyumuş ve meşhur olarak uyanmıştı. Buna akıl erdirilebilir miydi? Ve bu şöhret, meslektaşların kıskançlığı, okuyucunun hayranlığı ile günlük gerçek arasındaki ölçüsüzlüğü komik ve acı bulmaktan kendini alamıyordu, zira: "Cebimde dört ruble var, hepsi bu... Yeniden bir hemerogi geçirdim". **(Çehov'un dostu Bilibin'e mektubu, Moskova 4 mart 1886).**

Ama bu daha bir şey değildi. Şimdiye kadar serbestti. İstediğini, istediği gibi yazıyordu. Bundan böyle ondan bir tavır takınması bekleniyordu. Rusyanın kâfi üstadı yok muydu? Ona bir tane daha lâzımdı. Yeniden vahşi ve yumuşak geniş memleket, nasıl yaşıyacağını, nasıl düşüneceğini kendisine öğretmelerini arzu ediyordu. Sağa ve sola doğru yol almak, reaksiyoner veya liberal olmak lâzımdı. İlk adım bütün geleceği belirtiyordu. Daha şimdiden onu Suvorin'in tarafından olmakla ayıplıyorlardı. **(Novoye Vremiya** sol cenah tarafından lânetlenmişti: o, hükümetin tasvibettiği, Çarın okuduğu bu gazeteye nasıl yazabilirdi?). Bu aşırı istekler çirkin ve tezlil edici, diye düşünüyordu Anton. Evet, Grigoroviç'in mektubu kendi içini, kendi kalbini okumayı ona öğretmişti. Şimdiye kadar nerden gelirse gelsin her türlü şiddetten o kadar tiksinti duymuştu ki... Ta çocukluğundan itibaren, iç serbestliğini haysiyetini muhafazaya çalışmış, sefalete, darbelere, bunaltıcı çalışmaya rağmen bunu başarabilmişti. Böyle beklenmedik,

böyle garip bir tarzda kaderin ona verdiği bu mesut şansı hükmü altına almıyacak mıydı? Hayır, asla...

Hem de kendine bağlanan ümitleri haklı çıkarmak lâzımdı. Şimdi ne isteniyordu? Ciddî olması, uzun ve ağır hikâyeler yazması, her satırının bir ders olması.

Alelacele hikâyelerini tekrar gözden geçiriyordu. Hiç farkına varmadan, muhakkak ki hiç düşünmeden, birkaç şaheser yazmış bulunuyordu. **(Albion'un Kızı 1883, Büyücü 1886, Seyis 1886).** İnsanın hikâyede muvaffak olabilmesi için Çehov'da doğuştan mevcut olan vasıflar lâzımdır: Mizah vergisi, uzun bir trajik roman, büyük bir şeamet hissi, hüznün çok ağır ve kara olduğu küçük bir hikâye şiddetli keder ve tiksinti verir. Utanç duygusu: romancı kendinden bahsedebilir (ve bazan etmelidir) hikâye yazarı için bu imkânsızdır, vakit ölçülüdür, yazar giriftliğiyle, zenginliğiyle kendini meydana koyamaz, kendisi için en iyisi bir kenara çekilmektir. Son olarak vasıtaların iktisadı, bu da utanç duygusunun dosdoğru bir neticesidir. Burada o reportajcılık tecrübesinden istifade etmişti: görebilmek ve çabuk yazmak, bu gazeteciliğin kanunuydu ve Çehov'un görüşünü inceltmiş, zekâsına harikaya varan bir çeviklik vermişti. Daha o zamandan, hikâyelerinde, bu görünen soğukluğa, sonraları ona serzeniş edecekleri o ilgisizliğe nüfuz ediyordu. Henüz o janrın kanunuydu bu. Bir hikâye yazarı şahıslarına merhamet gösterirse santimantal ve mânasız olmak tehlikesiyle karşılaşır. Belki de onun çizdiği şeylere bağlanacak kadar boş vakti yoktu. Bir romanda muayyen bir yere girilir, insan orada işba haline gelir, sevgi veya nefret duyulur. Ama bir hikâye bilinmiyen bir eve bir an aralanıp derhal kapanan bir kapıdır. İnsan, Doktor Çehov'u düşünmemezlik edemez, o bir gazetecinin tecrübesinden çok bir doktorun tecrübesini bize veriyor: za'fa, marazi merhamete düşmeden, derin bir sempati ile katî teşhisler...

Çehov, hikâyelerini, bir yabancı yazmışçasına, tekrar tekrar okuyor, provaları tashih ediyordu. İçlerinden çoğu çok acele, bazan ihmal ve istihkarla yazılmıştı. Onda garip ve de-

rin bir çalışma başlamıştı. Bir yazar için ve belki de bütün insanların çoğu için gidilecek yolun tersine yürüyordu. Kendinden başkasına gideceğine, kendine varmak için, dış âlemden hareket ediyordu. Kendisi, Çehov kimdi? Sonraları, tenkitçileri ve biyografları 1886 ve 1889 yılları arasında onun değişip, başka bir adam, başka bir yazar olduğunu söyliyeceklerdir. Hakikatte o değişmemişti, yalnız kendini tanımıştı. Kendini tanımanın, bu üstün ilmin, ruhlar üzerinde diğer ilimlerinki gibi mutat tesiri vardı: ruhu daha sakin ve hüzünlü hale getiriyordu. O dış görünüş itibariyle eskisi gibiydi. Ailesi ve dostları için, o daima iyilik seven, etrafında kalabalık görmekle mesut olan, kardeşlerini genç kızlarla gönül eğlendirmeye teşvik eden, neşeli, sevimli, mütavazı, nazik Antoşa idi. İçinden: "Büyük bir yazar olmak harikulâde bir saadet değil. Önce, bu hayat sıkıntılı. Az bir şey elde etmek için sabahtan akşama kadar çalışılıyor. Zola'nın, Şçedrin'in nasıl yaşadığını bilmiyorum ama benim evimde duman ve soğuk var." **(M. Kisseleva'ya mektup, 21 eylûl 1886, Moskova).**

"Hepsi hüzün içinde yaşıyor. Ciddî düşündüğüm zaman, ölümden korkan insanlar bana mâkul gelmiyor. Hâdiselerin nizamının anlıyabildiğim kadarını kavradığıma göre, hayat yalnız birbirini takibeden, kovalıyan, korkulardan, endişelerden, âdiliklerden ibarettir." **(Aynı şahsa mektup, 29 eylûl 1886 Moskova).**

Bununla beraber şöhretin bazı küçücük tarafları hoşa gitmez de değildi. Parmakla göstermeye, biraz iltifat etmeye ve hattâ sandoviçler ikram etmeye başlıyorlar, diyordu Çehov. Hem sonra Antoşa'nın başarısından ölçüsüz bir memnunluk duyan ailesi de vardı. Çehov Taganrog'daki amcası Mitrofan'a şöyle yazmakla bir nevi zevk duyuyordu:

"... Noelden önce Moskovaya Petersburglu bir gazeteci geldi, beni yanına alıp Petersburg'a götürdü. Bu gazeteciye pahalıya oturan birinci mevkide, sürat ekspresinde seyahat ettim. Beni Petersburg'da öylesine karşıladılar ki sonraları övgülerin dumanından iki ay başım döndü. Orada muhteşem

bir yerim, iki atım, mükemmel bir gıda ve bütün tiyatrolar için bedava biletlerim vardı. Hayatımda hiç Petersburg'daki gibi iyi yaşamadım. Bana iltifat ettikten, daha iyisi yapılamıyacak bir karşılamadan sonra üç yüz ruble daha verdiler ve L. mevkiyle beni evime geri gönderdiler.".

XVIII

Çukur yanaklı, ince, güzel bir yüz, sık saçlar, daha henüz beliren hafif bir sakal, ağzın kıvrılışı ciddî ve kederli, aynı zamanda derin, tatlı, nâfiz, fevkalâde bir bakış, mütavazı bir hal, bir genç kız hali; (Birkaç yıl sonra Tolstoy, Çehov için şöyle diyordu: "Bir genç kız gibi yürüyor.") İşte tanındığı yıl olan 1886 ya doğru Anton Çehov böyleydi. Yirmi altı yaşındaydı. Bu yaşın, olgunluğa yaklaşan bir insan yaşı olarak kabul edilen bir çağda yaşıyordu. XIX. yüzyıl Rusyasında, otuz yaşında hayatının ortasına varılmış bir insan, kırkında ise ihtiyar olunurdu. Çehov kendini yetişme çağında, genç yaşta görmüyor, hemen bir maziye doğru yöneliyordu. Bu mazi ise ona memnunsuzluk, hemen hemen utanç veriyordu:

"Rütbelere saygı göstererek, papaz ellerini öperek, başkasının fikrine hayran, her lokma ekmek için minnettar, sık sık kırbaçlanan, hayvanlara eziyet eden, zengin akrabalarda yemeği seven genç bir adam, bir toprak kölesinin, bir küçük bakkalın oğlu..." İşte birkaç yıl sonra kendi için çizdiği portre. Şüphesiz haksız ve sert bir portre, ama bunda gerçek olan onun zekâsında, ruhunda, eserinde, tamamladığı, ölümüne kadar fâsılasız devam eden bu ağır çalışma, onun mükemmelleşme arzusuydu. Tenkitçilerin ve okuyucunun arzusuna rağmen Çehov'un eseri bir şey öğretmiyor. Hiçbir zaman Tolstoy'un yaptığı gibi samimiyetle: "Şöyle hareket edin, başka türlü değil." diyemedi. Bazan etrafındakilerin tesiriyle kendini bu şekilde anlatmak istiyor ama sözleri sahte oluyordu. Buna mukabil mektupları ve hayatı, durmadan daha iyi, daha müşfik, yardım etmeyi seven, daha muhabbetli, daha sabırlı, daha zarif olmak için çalışan, doğuştan iyi, doğru, nazik bir adamın

hayalini çizer. Yavaş yavaş bu garip bir neticeye varıyordu, sempatisini başkalarına karşı ne kadar gösterirse, onu kalbinde o kadar az duyuyordu. Çehov'u bütün yakından tanıyanlar onda bozulmaz bir kristal gibi mevcut olan bir nevi soğukluktan bahsederler. Onun "İlk intibaı hemen daima bir nevi iğrenme, soğukluk ve husumetle zehirlenirdi" Kuprin onun için şöyle yazıyor: "Sevmeden iyi ve çömert, bağlılık duymadan müşfik ve dikkatli olabilirdi." Çehov biriyle tanışır tanışmaz hemen onu evine davet ediyor, yemek ikram ediyor, hizmet ediyor ve sonra bir mektubunda bundan soğuk bir bezginlikle bahsediyordu.

Çok zeki ve anlayışlı olduğu için mi sevmeye az muktedirdi? Yoksa kalbinde ve hayatında kayıtsız insanlara kendinden çok şey vermeye, sonra kendini acele toparlamaya zorlıyan bir anlaşmazlık mı vardı? Kederli bir utançla gerçek düşüncelerini mi saklıyordu sadece? En nâfiz ve en kıymetli tenkitçilerden biri olan Bunin, Çehov hakkında şüphe götürmiyen bir katîlikle: "Kalbinin derinliklerinde olup bitenleri yakınlarından hiçbiri asla tamamen anlıyamadı." demişti.

Çehov da hususi defterine not ediyor:

"Mezarda nasıl yalnız yatacaksam kendi içimde de yalnız yaşıyorum."

Yalnız... Halbuki kalabalık bir ailesi, birçok dostları ve okuyucuları vardı. 1886 yılından itibaren en parlak hayranlardan müteşekkil bir çember onu çevirmişti. Çaykovski, Grigoroviç, Korolenko, ve başkaları... en tanınmış isimler, en aydın insanlar Moskovada Çehov'ların oturduğu evi ziyaret ediyorlardı. Rus modasına göre iki kanadı daima açık duran bir değirmen gibi, bir komedine benziyen iki katlı bir evdi bu. Ana baba "Anton kalabalığı sever" diyorlardı, kardeşleri "Anton gürültüden, konuşmalardan, gülüşmelerden fazlasiyle memnun olur" diyorlardı. Belki de doğruydu. "Etrafımda kalabalık olması lâzım, çünkü yalnızken bilmiyorum neden, korkuyorum" diye itiraf ediyordu. Anton'un neşesi için lüzumlu olan bu gürültüyü ve beşerî sıcaklığı onun yanında idame

ettirmeyi ailesi üzerine almıştı. Ailesi sevimli insanlardan mürekkepti; önce kaba, cahil ve haşin baba, her fırsatta ağlamak alışkanlığını kaybetmiyen ana, daima para istiyen ve şikâyetleriyle yakınlarını rahatsız eden Aleksandr, düşkün bir hayat süren Nikola, Antona karşı saygısız, lüzumsuz, karışık ve isterik bir sevgi besliyen Mari vardı, ama netice itibariyle hepsi sevimli insanlardı. Kimse başkaları için canını sıkmıyordu. Şarkı söylemek istiyen söylüyordu. Derdini uzun itiraflarla dökmek istiyen döküyordu. Tanınmış sanatçının çalışmasına, birkaç yıl önceki meçhul öğrenciye yaptıkları gibi hiç saygı göstermiyorlardı.

Çehov ise "Lûtfen yirmi beş ruble avans" isteyip, yazı yazmaya devam ediyordu.

Gençliğindeki acele ve beceriksizce meydana getirilmiş uzun hikâyeler bir yana bırakılacak olursa, hayatında ilk defa olarak kısa hikâye formunu terk edip, romana daha fazla yaklaşıyordu. **Bozkır** 1887 - 1888 arasında yazıldı.

Bu eseri titriyerek, bütün nazarların kendi üzerinde olduğu fikriyle sıkılarak meydana getirdi.

"Büyük bir gazete için yazdığım (**Bozkır,** Kuzey Postası için hazırlanıyordu, Rusyada, yazarlar ve okuyucular nezdinde bu edebî dergilerin çok prestiji vardı.) ve buna benim zevzekliklerimden daha ciddiyetle bakacakları düşüncesi, şeytanın papaza yaptığı gibi dirsekle beni dürtüyor. Bir bozkır hikâyesi yazdım. Yazdım, ama kuru ot kokusu çıkarmadığımı da hissediyorum. (**Sceglov'a mektup, 1 ocak 1887, Moskova**).

"Uzun yazmak" ona güç geliyordu. Yıllardan beri nuvelin hususiyetleriyle uğraşmıştı: her şeyden önce kısalık, hafiflik. İstemediği halde **Bozkır**'ı bir sürü nuveller halinde yazdı. Her sayfa tamam bir bütündü. Bütün hikâye kısım ve parçalardan yapılmış görünüyordu. Fakat çok basit, hiçbir entrika taşımıyan, başlıca kahramanı bir çocuk olan bir mevzu seçmek bilgeliğini göstermişti: bir çocuğun görüşü hızlı ve parça halindedir; ihsasları birbiri ardınca uçarken yakalar, bir ana fikre

bağlamaz. Ve böylece **Bozkır** tamamiyetini ve gerçekliğini muhafaza edebildi.

Kahramanı Yegoruşka, köyünü, güney Rusyada kaybolmuş köycüğünü hiç terk etmemiş bir çocuktur. Dokuzuna girmek üzereydi, okula girecek yaştaydı. Şehre, büyük bir limana (Taganrog'a) doğru yola çıkar. Bozkırda günler ve geceler süren bir yürüyüşten sonra vasıl olur. Çocukken Anton Çehov da Taganrog'dan büyük babasına böyle giderdi. Yine daha sonraları gençliğinde, atla, öküz arabasiyle, yaya olarak vâdiyi arkadaşlarla, köylülerle, satıcılarla, hacılarla birlikte aşardı. Yegoruşka fırtınanın patladığını görür, korkar, yorgundur, üşümektedir, hayatmda ilk olarak ot üstünde yatar; mesuttur, her şeyi merak etmektedir, yol arkadaşlarının konuşmalarını dinler; yarım yamalak anlar, hülyaya dalar. Uslu, ağırbaşlı, biraz hüzünlü bir çocuktur. Çehov hep böylelerini çizecektir. Anlattığı çocukların hepsi kendi içine kapanık ve melânkoliktir. Yegoruşka, eskiden Anton'un basına geldiği gibi, bir konak yerinde gece hastalanıverir. "Ukrayna köylüleri, öküzler, yarasalar, beyaz kulübeler, güneyin küçük ırmakları." bütün, Anton'un tanıyıp sevdikleri bu hikâyede mevcuttur.

Çocukluğunun bahtsız geçmiş olması, mazisinin bu şiir kaynağını fışkırtması, bir yazar için büyük bir saadettir. **Bozkır**'ı yazdığı yıl Çehov, Taganrog'u ziyaret etti. Yedi yıldır gitmemişti. "Öyle tiksinti veriyor ki Moskova bile, çamuru ve tifolariyle sevimli görünüyor." (**Kızkardeşine mektup 1887**). Ama Bozkır!... "Güneşten yanmış, esmer ve yeşil tepeler, uzakta leylâklar... Bu Bozkır kokuyor... Eski dostlarım, yarasaları görüyorum." Sonraları Gorki bu hikâyenin her sayfasının ince incilerle işlenmiş gibi olduğunu söyliyecektir. Eser çok beğenildi. Ama tesadüf daima Çehov'un hayatına tatlıya acıyı karıştırmak dikkatini göstermişti. Tam **Bozkır** neşredildiği sırada, Çehov'un ilk dramı **İvanov** Moskovada başarısızlığın en gürültülüsüne, en haksız olanına uğruyordu.

XIX

Moskovadaki Korş tiyatrosu müdürü, Çehov'a komik olmasını ümidettiği bir piyes ısmarlamıştı. (Halkta herşeyden önce Çehov ismi eğlenceli hikâyeler yazarı olarak bir mâna ifade ediyordu. 1888 - 1889 dan sonra takındığı müşfik ve ciddî haline alışılmamıştı). Fakat Çehov tamamen ayrı bir şey olan İvanov'u yazdı, "Muasır dram yazarları piyeslerini sadece melekler, canavarlar ve dalkavuklarla dolduruyorlar. Ben orijinal olmak istedim, ne bir tek haydut, ne bir tek melek yarattım. Kimseyi itham etmedim, kimseyi temize çıkarmadım."

Ahlâkı düzeltmeye çalışma ve didaktik olma alışkanlığı, Rusyada tiyatrodan uzak kalamamıştı. İyi, fedakâr, enerjik, namuslu insanları alkışlamak istiyorlardı. Rus burjuvası hürriyet, milletin saadeti, insanlık haysiyeti üzerine asîl nutuklar dinlemekte sonsuz bir memnunluk buluyordu. Böylece vicdanlariyle ödeşmiş oluyorlardı: yine istediği gibi tembellik, lâkaydi, egoizm ve hasis menfaatler içinde yaşamaya devam edebilirlerdi. Hem idareye taş atıp, hükümeti kızdırmayı hayal ediyorlar, bundan da hayli mâsumane bir zevk duyuyorlardı. Tiyatro seyircileri gerçeği hiçbir zaman sevmemişlerdi, işte genç Çehov'un onlara göstermeye teşebbüs ettiği de gerçekti.

İvan talihsiz bir izdivaç yapmıştır, ne kendi cinsinden, ne de muhitinden olan bir kadınla evlenmiştir. Bir kahraman olmak ve tek başına yüz kişiyle çarpışmak istemiştir. Daha cömert, daha namuslu, basit ruhlu zayıf insan tabiatının müsaadesi nispetinde daha az egoist olmaya gayret etmiştir. Aradan beş sene geçer. Karısını artık sevmez, çünkü veremlidir, ölecektir: bunu öğrenince aşk, merhamet değil, bir çeşit

boşluk, yorgunluk" duyar. Karısını terk eder, aldatır, tahkir eder. Bedbaht Sarah'nın ölümünden mesuldür. Ondan nefret edilir, o aşağı görülür, bununla beraber, kötü bir adam değildir; samimîdir. Başkasının ve kendisinin felâketini hazırlar, ama "eğer suçluysa sebebini bilmez..." aldatmıştır, ama kimseye yalan söylememiştir. "İvanov gibileri meseleleri çözemez, ancak ağırlığı altında ezilirler".

Aleksandr Çehov'un kardeşi Anton'a yazdığı mektuplar neşredildiğinden beri İvanov tipinin biraz Aleksandr'a benzediğini düşünmemek imkânsız olmuştur. Onun garip ve heyecanlı hayatı mektuplarında çizilmiştir. Aleksandr parlak ve zeki bir çocuktu. Hiç şüphe yok ki en genç devirlerinde, Anton'un nazarında büyük nüfuz sahibiydi. İyi kalbliydi ve zekâsı vardı. Birden ona ne oldu? Saçma bir gönül macerası ile hayata başladı. Onunki kadar âhenksiz ve mahzun bir iç âlem düşünülmesi imkânsızdı. Aleksandr'ın meteliği yoktu, aile yükünü sırtlamıştı, kendi çocuklarını ve karısının ilk izdivacından olan oğlunu beslemeye mecburdu. İki defa evlendi. Bu birleşmelerin ikisinde de ne aşkın, ne aklın, sadece cömertliğin, hayalin, ve karakter zayıflığının karıştığı acayip bir hissin yeri vardı. İkisinde de sarhoş, müstekreh, borca boğulmuş bir koca oldu. Kendisinin kurtardığı biçare mahlûklara o acı çektiremezdi. Bununla beraber Aleksandr acınacak bir haldeydi. Anton onu sert bir şekilde muhakeme ediyor ve istemediği halde ona acıyordu. İvanov'un meşhur monoloğunda ("ne yahudilerle, ne delilerle, ne de edebiyat hastası kadınlarla evlenin... bir başınıza binlerce insana karşı durmayın, yel değirmenleriyle döğüşmeyin, başınızı duvarlara çarpmayın") kardeşine itidal, ihtiyat, kendine hâkimiyet, âhenk nasihatlerinden bir akis vardır.

İvanov'a bir mâna veren, kahramanının devrinin ve ırkının birçok çizgilerini üzerinde toplamasıdır. O kusurları, felâketi ile Rustur. "Rus müçadeleciliğinin kendine has bir vasfı vardır: çabucak yorgunluk haline gelmesi. Hayatiyetle dolu insan, okul sıralarından çıkar çıkmaz gücünün üstünde bir yükü

kaldırmak ister... Ama henüz otuz, otuz beş yaşlarına varınca yorgunluğu, sıkıntıyı hissetmeye başlar..." **(Suvorin'e mektup, 30 ekim 1888).**

Burada tabiî Aleksandr'ı ve gerçek bir istidadı olduğu halde onu aptalca bir hayatla mahveden Nikola'yı düşünüyordu. (Nikola bir fâhişe ile yaşıyor, o da içiyordu, sonunda tüberkülozdan öldü.) Sahnede İvanov kendini öldürür. Hayatta ise Nikola otuz bir yaşında öldü, Aleksandr sağ kaldı, Suvorin'in yanında basit bir memur oldu, işini yoluna koydu, ama hiçbir zaman saadet nedir bilmedi. Ahlâki düşkünlüğü, menfaatlerine karşı olan harikulâde hasisliği, her cinste başarısızlıkları, ekşi suratlılığı, memnunsuzluğu, belki vakitsiz bir ölümden daha da acıydı... İvanov'u dinliyenlerin çoğu onda kendilerini buluyorlardı. (Unutmıyalım ki kahramanını Rusyada en yaygın bir soyadı ile anarken — Fransada Durand gibi — Çehov umumi bir karaktere dikkati çekmek istiyordu.)

Tabiî halkın şiddetli tepkisiyle karşılaştı. Bu bir muvaffakıyetsizlikten fazla — veya eksik — bir şeydi. Bu bir rezaletti. Çehov'un ailesi alt katta bir locada titriyerek bekleşiyordu. Müellif de kulislerde, "bir mahpus hücresine benziyen" bir küçük locada saklanıyordu. Aktörler kötü oynuyorlardı: piyesi ancak dört defa prova etmişlerdi. Anton'un kızkardeşi bayılmak üzereydi. Çehov: "Ben sakindim" diyor. Bu soğukkanlılık bir şimendifer faciasında yaralanmıyan ve etrafında olup bitenleri seyre devam eden ve durmadan hareket eden bir insanınkine benziyordu. Heyecan içindeki aktörler inik perdenin altında haç çıkarıp boyalı dudaklarında, boş teşvikler ve son fuzuli nasihatleri mırıldanıyorlardı.

İlk üç perde iyi karşılandı. Ama sonra! Suflör bile 32 yıllık tiyatro hayatında buna benzer bir şey görmemişti. "Bağrıyor, haykırıyor, alkışlıyor, ıslık çalıyorlardı. Az kaldı büfede birbirine gireceklerdi. Galerinin son sıralarında, yüksek okul talebeleri birisini aşağı atmak istediler, polis iki tanesini dışarı çıkardı. **(Aleksandr'a mektup 24 kasım 1887).**

Bu son vaziyet müellifi biraz teselli etti, ama piyesinin başarısı için sakladığı bazı hayalleri de ertesi günkü gazetelerin okunması yalanladı: "Bay Çehov'dan hiçbir zaman büyük bir şey beklenmemişti, fakat üniversite tahsili görmüş genç bir adamın bu kadar küstahçasına sinik bir şeyi halka takdim etmek cüretini göstereceği asla umulmamıştı." "Ne kadar gayriahlâki bir piyesti! Halk ne kadar kayıtsız ve yumuşaktı ki bu saçmaları sükût içinde dinledi!"

Öteden beri tenkitçiler Çehov'a karşı çok sert davranmışlardı. Mesleğinin başlangıcından beri, onun bir gün sarhoş olarak bir kapı önünde öleceği kehanetinde bulunmuşlardı, bu da onu çok üzmüştü. İvanov için söylenenler onun için tadsız şeylerdi, ama evvelki hücumlar kadar ona tesir etmiyordu; ne de olsa onun işi hikâyeler yazmaktı; tiyatro ile bir ilgisi yoktu.

Hepsi iyi karşılanan başka hikâyeler birbirini kovaladı, **Ateşler, Yıldönümü, Buhran** v. s. 1888 de ona bir edebiyat mükâfatı verildi, (Puşkin mükâfatının yarısı) Devrinin edebî hayatında büyük bir yer işgal etmeye başlıyordu. Hikâyeleri gençliğinde yazdıklarından daha ciddî bir hava taşıyordu. Bütün dostları onu tebrik ediyorlardı. Nihayet, nihayet yazarın rolünün ne derece önemli olduğunu, vazifesinin ne olduğunu, trajik bir kader sahibi Rusya gibi bir memlekette yaratılan her şeyin büyük bir sonucu olduğunu anlıyordu. Tolstoy'un tesirinde miydi? Daha iyi ya! Eserlerinde artık hiç tebessüme yer vermiyor muydu? Bu ne kadar iyiydi! Edebî başarı noktai nazarından ağlamak gülmekten üstündü. Ama Çehov'da harikulâde bir iç hürlüğü vardı, firari, ince, mütenakıs, ve yaşıyan bir şey, kimsenin itaat altına alamadığı bir şey. Bunu kendi de biliyordu: "Öyle sanıyorum ki çok neşeli veya çok kederli simamla insanları hep aldatıyorum."

Mültefit Çehov dostları için çırpınıyor ve içindense hepsini şeytana gönderiyordu, açık ve mert karakterli, gizli tuttuğu ve uzun zaman uğraştığı, aşkla yazdığı romanı, hiç kimsenin tek satırını okumadan yok eden, utangaç, mütevazı, bü-

tün Rusyanın ciddî olmasını istediği Çehov, fikirleri dinliyor, susuyor ve bir vodvil yazıyordu: **Ayı.** ("Bir vodvil yazdığımı bir bilseler, ne lânet ederler!".)

İvanov, dramı büyük gürültülerle düştüğü sırada, yine aynı Korş tiyatrosunda vodvil başarı kazanıyordu. Maddi bakımdan başarı öylesine oldu ki Çehov hayatında ilk defa olarak, birkaç ay, hemen hemen bir yıl para üzüntüsü çekmeden dinlenebildi.

XX

Çok geçmeden **İvanov**'u Petersburg'da sahneye koymak için ondan istediler ve izahı kabil olmıyan bir değişiklikle bir yıl önce yere serilmiş olan piyes, büyük bir teveccühle karşılandı.

17 şubat 1889: "**Benim İvanov** muazzam, şaşılacak bir başarı kazanmaya devam ediyor. Petersburg'da şimdi günün iki kahramanı var: çırılçıplak olan Semigradski'nin **Pluryné**'si ve elbiseli olan ben..."

Tiyatrodaki başarıda sarhoş edici bir şey vardı. Çehov kulislerin havasını sevmeye başladı. Paskalya gecesini tamamen sarhoş aktörlerle beraber geçirdi. Kendi de içti. Birkaç gün sonra **(5 mart 1889)** şayanı hayret bir şey olarak, hayatında galiba ilk defa çiganlara gittiğini not ediyor. "Bu vahşi hayvanlar iyi şarkı söylüyorlar... Şarkıları şiddetli bir fırtına esnasında yüksek bir tepeden düşen bir trenin çatırtısına benziyor.".

Yazın başında eskiden olduğu gibi bütün aile köye gitti. Çehov, ailesinden pek az ayrılıyordu. Onlara alnındaki bir şiş gibi, bir bagaj gibi alışmış olduğunu söylüyordu. Bütün bu kalabalığı beslemek için yazmak, yazmak lâzımdı. Suvorin ise Aleksandr'a:

"Niye kardeşiniz bu kadar fazla yazıyor, bu çok zararlı bir şeydir" diye yazmaktaydı.

Uzun beyaz saçlı, bıyıklı ve gümüşi sakallı ihtiyar Grigoroviç, mâsum ve neşeli, temiz ve yüksek ihtiyar çocuk haliyle ellerini havaya kaldırıyor (yaşlı entelektüellere bu saffet ifadesi çok yakışır). "Bu kadar yazmayı ona menediniz! Para kazanmak için mi? Vaktiyle biz para kazanmak için yazmıyorduk." diyordu.

Sevimli Grigoroviç! Çehov onu çok seviyor, ama eskisinden daha az sayıyordu. Gülümsiyerek: "Annemin babamın yemek yemeye ihtiyaçları var" diyordu sadece. Ailesini tevekkülle ardı sıra sürüklüyordu. Üç yaz boyunca Çehov'lar Babkino'da yaşamışlardı. Şimdi de mevsimi yüz rubleye Ukrayna'da küçük bir ev kiralamışlardı. Bu geniş ve derin bir nehrin kıyısında, boş bir parkın içine inşa edilmiş bir evdi. Bayram günleri Ukrayna köylüleri nehirden kayıklarla, keman çalarak geçiyorlardı. Mal sahipleri büyük evde oturuyorlardı. Yaşlı bir kadın olan ana sevimli ve bilgiliydi, Schopenhauer'i okuyordu, Çehov'a hayrandı. Kör olan büyük kızı, beynindeki bir tümörden ıstırap çekiyor ve ölümünün yakın ve kaçınılması imkânsız olduğunu biliyordu.

Çehov:

— Ben doktorum ve yakında ölecek insanlara alışkınım, önümde ölümü yakın olan insanların gülüp ağlamaları bana hep garip görünürdü, ama şimdi taraçada kör kızın güldüğünü, eğlendiğini veya kitabımı dinleyişini gördükçe, bana garip gelmeye başlıyan şey, bu kadının öleceği değil, kendi ölümümüzü hissedemeyip sanki hiç ölmiyecekmişiz gibi kitaplar yazmamız."

İkinci kız utangaç, tatlı ve sakindi. İki kız da tıp tahsil etmişlerdi. Henüz genç, kuvvetli, yanık derili ve daima gülümsiyen bir kız olan üçüncüsü arazileri üzerinde bir okul kurmuş, Ukrayna'lı küçük köylülere Kirilov'un manzumelerini öğretiyordu. Bundan başka iki erkek çocuk vardı ki bir tanesi istidatlı bir piyanistti.

XIX. yüzyılda Rusyadaki toprak asaleti, ekseriya zekâsı ve ananesi harikulâde yüksek ve temiz, bilgili, menfaatten uzak tipler yaratıyordu. Bunlar da sert ve sâf bir iklimde rahat edebiliyorlardı, dağlı ancak büyük yüksekliklerde rahat eder. Musiki, okuma, derin ve özlü konuşmalar, aşk idealleri, hayatları bundan ibaretti. Tabiatı, sanatı seviyorlardı, misafirperver, hoş, basit iyi niyetle doluydular. Etraflarında sefalet, fenalık ve ahlâksızlık zincirinden boşanıyordu, bunun acısını

duyuyorlardı, dış dünyanın en küçük bir parçasını değiştirmeye kuvvetleri yoktu. Hıçkırarak, tatlı bir tembellik ve kibar bir tevekkülle, küçük müstehzi işler içinde — yaptırılan bir bir okul veya bir hastane, sefaletten kurtarılan çocuklarla — iyi zamanları bekliyorlardı. Hayranlık uyandıran niyetlerle dolu, fakirleşmiş mülklerinde büyük bir şerefle yaşarken kendilerinde Çehov'un hoşuna giden bir nevi sâflık, bir nevi melânkoli ve zaıf vardı. Her şeyden çok hayatlarının dekorunu seviyordu: bu geniş vahşi bahçeleri, o ıhlamur ağaçlı yolları, o gölcükleri, asîl ve sade çizgili o güzel derebeylik evlerini; hemen hemen çıplak beyaz odaları, akşamları açık pencereden gelen kemanın ve piyanonun sesini, peronda güneş batarken cereyan eden konuşmaları seviyordu. Şehirli Çehov için bunlar yeni, onun gibi asîl olmıyan biri için heyecan vericiydi. O, Turgenyev kadar, bu toprak asîllerini anlatmasını bildi ve eserinin birçok sayfalarında hemen hemen peygamberane bir ifade çınlamaktadır, bize çizdiği çökmek üzere olan bir cemiyettir, mahkûmlardır. Ama en fazla onu teshir eden tabiattı.

10 mayıs 1888, Sumi, Harkov vilâyetinde. Lintvarev malikânesi:

"Nehrin otları arasmda bir yerde, görünmesi güç esrarengiz bir kuş bağırıyor, ona burada 'bugay' diyorlar. Ahıra kapatılmış bir inek, İsrafil'in borusu gibi bağırıyor... Sivrisinekler kıpkızıl, çok fena; bataklık ve göl sıtma üflüyor..."

Ama:

"Gecenin sessizliği içinde duyulan musiki ne harikulâdeydi, derin ve taze saman kokusu... Maguin malikânesi (Lintvarev'lerin uzak akrabalarıydı) eski, geçen yılın bir örümcek ağı gibi ölü ve yalnızdı. Ev çöker gibi, kapıları kapanmıyor, döşemenin aralıklarından erik ve kiraz ağaçlarının genç filizleri beliriyor. Uyuduğum odada pencere ile kanadları arasmda bir bülbül yuva kurmuş..."

Bu sıralarda Çehov'un hayatında birçok kadınlarla dostlukları vardı. Bu müşfik ve ciddî kadınlar ona hayrandılar ve

hepsi de hemen hemen bir ana şefkati ile beraber ona karşı bir tahrik ve işve de duyuyorlardı... Zira yazar olarak Çehov iç hürlüğünü muhafaza ediyorsa da insan olarak Çehov'a ne denebilirdi? Öyle gizli, öyle içine kapanık, öyle mahçuptu ki, onun yanında kadınlar kendilerini daimî hareket halinde, engellerle dolu bir arazideymiş gibi hissediyorlardı. Onun bütün kahramanları yarım severler veya sevmekten kaçınırlar, Çehov biraz onlara benzer.

Ukraynada ilk yaz çok hoş geçti. Bu yıl dostlarına yazdığı mektupları zarifliklerle, şeytanlıklarla ve bir nevi hafif, çocukça bir neşe ile cazip görünür. Ağustos başında Kırıma Suvorin'lerin yanına gidip birkaç gün kaldı, Karadenizde ve Hazer'de seyahat etti. Şen ve mesuttu, başarısından sâf bir sevinç duyuyordu.

1889 yılı, başından itibaren Nikola'nın hastalığı ile kasvetli geçti. Uzun zamandan beri Nikola'nın hastalığı yakınlarına endişe veriyordu. Çehov bu görünen şeye karşı gözlerini kapıyamazdı: kardeşi tüberkülozdan ölüyordu. Budalaca geçen bir hayatın bedelini ödüyordu: ateşsiz, damsız, delik ayakkabılarla karda koşmak, şarap düşkünlüğü, zarar verici münasebetler. "Ressamın işleri kötü. Günler sıcak. Çok süt içiyor, ama hararet hep aynı, ağırhğı her gün eksiliyor. Öksürük ona rahat vermiyor. Odasında yatıyor, yarım saat için çıkıyor, ekseriya uyuyor ve uykusunda sayıklıyor." **(4 haziran 1889).** Ölüm yaklaşıyordu. Doktor Çehov kendinde de Nikola'nın hastalığının korkutucu alâmetlerini buluyordu. 1886 da, o da ikinci defa olarak çok kuvvetli bir hemerogi geçirmişti. "Her kış, sonbahar ve ilkbahar, her rütubetli yaz günü öksürüyorum. Bu beni, yalnız kan görünce korkutuyor." **(Suvorin'e mektup. 14 ekim 1888).** Buna rağmen kendine bakmaya, hayatını değiştirmeye kalkışmıyordu. Nikola'mn ölümünü derin bir merhametle seyrediyordu. Kardeşini çok sevmiş, onda büyük bir istidat görmüştü. En çok acıdığı da bu kaybolan istidattı.

Haziran ayında Aleksandr geldi. Çehov'da birkaç gün dinlenmeye fırsat buldu. Bir dostuyla bir yıl önce o kadar hoşuna giden Smaguin malikânesine geri dönmek, bülbülün yuvasını kurduğu, vahşi kiraz dallarının döşemeden çıktığı o odada yeniden yatmayı arzu etti. Ama şimdi her şey başkaydı. Yarı yolda yağmur başladı. Çehov ve dostu Smaguin'lere "gece vakti, ıslak, donmuş" geldiler, "soğuk yataklara yattık, soğuk yağmurun gürültüsiyle uyuduk. Bütün ömrümce o çamurlu yolu, o gümüşi gökyüzünü, ağaçlardaki o damlaları unutamıyacağım. Sabahleyin bir köylü çocuk sırsıklam bir telgraf getirdi: Kolya öldü."

Derhal geri döndüler. Şehirde durup saat ikiden gece yediye kadar gelecek treni beklemek icabetti. Ne yapacağını bilmiyen Çehov soğuk, loş, tenha sokaklarda serseriyane dolaştı. Belediye bahçesine girdi, bir duvara sığındı, bu tiyatronun duvarıydı, aktörlerin oynayışı duyuluyordu; bir melodram prova ediyorlardı. Birkaç hafta evvel rüyasında bir nişan aldığını görmüştü, üçüncü sınıf bir Stanislas. Annesi:

— Seni bir haç bekliyor Antoşa demişti.

Bütün avam kadınları gibi iskambil kâğıtlarını okumayı, fala bakmayı biliyor, rüyaları tahmin ediyordu.

— Bir haç, bu bir acıdır.

Ertesi gün Çehov evine dönmüştü. Cenaze onu biraz sakinleştirdi. Her şey o kadar sakindi ki; zavallı Nikola'nın kardeşleri ve dostları tabutu köy mezarlığına kadar götürdüler: "Haç tarlaların çok uzağından bile görülebiliyor. O (Nikola) orada rahatça yatıyor olmalı."

XXI

Nikola'nın ölümünden sonra Çehov'da tek bir fikir belirdi: aileden ve matem hâtıralarından kaçmak. Ama bunlar hep onu kovaladılar. Edebî faaliyetinde de karanlık ve acı endişelerden kaçınamadı. Birkaç yıldan beri şiddetle Tolstoy'un tesiri altındaydı. Tabiî yazar Tolstoy'un değil, bedbin, her şeyin sonunda ölümü gören, niçin mevcut olduğunu samimî bir ümitsizlikle anlamaya çabalıyan, benliğini unutup, kendini bahtsız insanlığa vermeyi öğreten doktrin sahibi Tolstoy'un tesirindeydi. Bir seri eserde, **İyi İnsanlar ve Yolda (1886)**, **Dilenci (1887)**, **Tesadüf (1887)** de, **Her gün raslanan bir hikâye**'de, bilhassa 1889 da bu tesir müstesna ve üstün haldeydi, Çehov'un sanatına çok zararlı oldu. Hayatında ilk ve son defa olarak dünyayı kendinin olmıyan başka bir bakışla seyretti. **Her gün raslanan bir hikâye, İvan İliç'in Ölümü**'ne benzer, Tolstoy'un tamamen hedefine eriştiği yerde Çehov kendi hedefini kaybetmiştir. İvan İliç günün birinde ölümle karşı karşıya kalan herhangi bir insandır. Bunun ışığı altında, akıp gitmiş yılları seyreder ve onların lüzumsuzluğunu, acı boşluğunu anlar. Aşksız, asîl düşünceleri olmadan, kötü hırs ve şiddetli arzulardan uzak olduğu halde yaşadığını sanmış, ama yaşamamıştır. İvan İliç'in hikâyesini insanlığın haline dehşet duymadan okumak imkânsızdır. Çehov ise, Tolstoy'dan daha ileri geçmek istedi. Kahramanı meşhur, herkesin hayran olduğu bir profesördür. İhtiyarlık, ve hastalık gelir, ölüm yaklaşır. Onun aziz bildiği her şey can sıkıcı, iğrenç ve yanlış görünür. Evvelce o kadar şefkatle sevdiği karısı, kızı onda ancak tiksinme ve soğukluk uyandırır, büyütmesi olan Katya adlı kızı onlara tercih eder. Bu tamamiyle bir baba sevgisi değildir, katiyetle bir aşk da değildir. Bu çocuğu mesut etmek, yaşamasına yardım etmek,

ona hakikati öğretmek isterse de, beceremez. Gayesiz, Tanrısız, gerçek bir yaşama arzusu olmadan yaşamıştır, beşerî mahlûkların en lüzumsuzudur. Çok yazık ki bunlar bize hiç tesir etmiyor. Tolstoy hayatı, vücudu, aşkı öyle hararetle seviyordu ki onu lânetlemek isterken takdis ediyordu. İvan İliç'e karşı, yaşamak adı verilen biricik harikulâde macerayı ziyan ettiği için acıma duyulur, lâkin ihtiyar profesörse daima mücerrette yaşamış gibidir, bu bir insan değil ruhsuz bir makinedir. Ölecek mi? Bize ne! Kısacası, lâyık olduğu odur. İvan İliç bizi korkutur, müteessir eder, bize benzer. Profesörse bize yabancıdır.

Evet Çehov birkaç yıl büyük Tolstoy'u taklidetmekle hiçbir şey kazanmadı. Bu yazılar kadar birbirinden farklı iki tabiat tasavvur etmek imkânsızdır. Tolstoy ihtirasla, yüksek inatlarla yuğrulmuştur; Çehov septik ve her şeyden uzaktır. Biri bir alev gibi yanar, öteki dış dünyayı soğuk ve tatlı bir ışıkla aydınlatır.

Büyük senyör Tolstoy, âcizleri idealize ederdi, avamdan yetişmiş Çehov bu âcizlerin kabalığından, alçaklığından çok ıstırap çektiği için onlara karşı anlayışlı bir şefkatten fazla bir şey gösteremiyordu. Tolstoy zarafeti, lüksü, ilmi, sanatı hakîr görüyordu. Çehov bütün bunları seviyordu. Sağlam vücutlu, muhteris bünyeli Tolstoy, vazgeçmesi güç olan kadından ve şehvani aşktan nefret ediyordu. Narin, hasta Çehov günahın önemini anlamıyordu, zira bu günah derin tabiatına hiç girmemişti. Fakat aralarındaki doldurulamıyacak uçurum, hiç şüphesiz Tolstoy'un dindar olması ve Çehov'un olmaması idi. Birinin işkence edilmiş bir imanı vardı, ötekinin sakin bir inanmazlığı... Tolstoy ümitsizlik öğretiyordu, Çehov ise iyimser olmayı hayal ediyordu, ama gerçekte, birkaç yıl sonra Üstattan şöyle bahsederken haklıydı:

— Onun bahtsız olduğuna inanamıyorum.

Tolstoy, Çehov'un bilmediği bir saadet tanıdı: onun asla elde edemediği huzur. O daima bu yeryüzü üstünde bulunmıyan bir şey aradı, kendini tamamiyle sevince ve kedere kap-

tırmaktan korktu. Tolstoy ise bambaşkaydı; kudretli bünyesi, demirden mizacı acıyı on misline çıkarıyordu, ama keyif sürmeyi de keza. İnsan Tolstoy'un sevdiklerini, yazar Tolstoy başkalarına vermiyordu, insanın ne toprağa, ne araziye, ne hürriyete, ne de ruhunu bulmak için beşerî bir aşka ihtiyacı olduğunu söylüyor, herşeyden önce hiçbir şey arzu etmemeyi öğretiyordu. Yaşlanmakta olan, hastalıklı olan, bu dünyada pek az şeye sahip bulunan Çehov, önce sıkılarak, sonra şiddetle bunu reddediyordu:

"Ancak ölünün bir şeye ihtiyacı yoktur. Yaşıyana, her şey, yeryüzündeki her şey lâzımdır... Tanrı insanı, canlı olması, sevinci, sıkıntıyı, felâketi tanıması için yarattı... Hiçbir şey arzu etmezsen canlı değilsin, bir taşsın sadece... (**Gurbette**).

Buna rağmen 1889 da yorgun, maneviyatı bozulmuş, endişeli, hayal kırıklığı içinde, olan Çehov hâlâ Tolstoy'un doktrininden kendini kurtaramamıştı. Bu devirde yazdıkları, hikâyeleri arasında en zayıfları, en az ikna edici olanlarıdır.

XXII

Kardeşi Nikola'nın ölümünü takibeden yaz Çehov, Sahalin adasına gitti. Çevresindekiler onun bu sert, garip yolculuğa niçin çıktığını anlıyamıyorlardı. O devirde Sibirya'ya tiren hattı yoktu. Bir araba satın almak, atlar kiralamak, insanların az olduğu, vahşi tabiatlı, iklimi sert bir araziyi katetmek, soğuğa, en basit konforların yokluğuna, yorgunluğa katlanmak, bütün bunlar Sahalin'e, meşum adaya, sürgün yerine, yeryüzünün en nasipsiz toprağına varmak için mi?

Çehov, seyahatinin sebebini soranlara:

— Yarım yıl da burada yaşadığımdan başka türlü yaşamak istiyorum, diye cevap veriyordu.

Sahalin'de iki ay kaldıktan sonra, Nagazaki, Şanghay, Manilla, Singapur, Kolombo, Port Said ve İstanbul yoliyle Avrupaya dönmeyi hesaplıyordu. Taganrog'da doğan ve on yıl tatillerini ailesiyle Ukrayna'da veya Moskova civarında geçirmekle yetinen bir insanın zekâsı ve muhayyilesi üzerinde bütün bu isimlerin nasıl bir cazibe uyandırdığı düşünülebilir! Ailesinden kaçıp kurtulmakla Çehov hiç de üzgün değildi. Hep seyahati ve dönünce yazacağı kitabın nasıl olacağını düşünüyordu. Herkes Rus ceza sistemini tenkid etmekteydi, fakat onu etüt edip, hatalarını aramak, çareler teklif etmek zahmetini kim gösteriyordu? Hiç kimse. Sibirya ise bir gerçekti, Rus gerçeklerinin en acıklısı. Çehov: "Türklerin Mekke'ye gitmeleri gibi biz de Sibirya'yı gidip tavaf etmeliyiz." diyordu. Milyonlarla Rus orada ıstırap çekiyor, ölüyordu. Yazar için "bu göz yaşı denizine, bu dayanılmaz ıstıraplar yerine" gözlerini kapatıp, sırtını dönmek imkânsız gibiydi. Dönüşte büyük bir itidal ve soğukkanlılıkla gördüklerini anlatacak ve belki onun sayesinde bu gayri insani idarede bazı ıslahat yapılabilecekti.

Hem o zaten öteden beri değişikliği, yeni ve kuvvetli intibaları sevmişti. Hiç şüphesiz ömrünün uzun olmıyacağını o zamandan hissediyordu. Hiç değilse hayatının intiba ve hayalce zengin olması lâzımdı. 1890 yazının başında yola çıktı.

Yol sona ermiyecekmiş gibiydi. Bu kadar sıkıcı olabileceğini de düşünmemişti. Tiumen'den İrkutsk'a kadar üç verst müthiş bir soğuk altında seyahat etti. Mayıs ayında bulunulmasına rağmen daha kar yağmaktaydı. Ne yazık ki nehirler buz kabuğunu kaybetmeye başlıyorlardı. Senenin bu vaktinde nehirler kabarır ve kırlara taşardı.

"Tam bir Mısır musibeti" diye yazıyor. Yollar su altında kayboluyordu. Sık sık arabayı terk edip, her an batmak tehlikesiyle karşılaşan kayıklara binmek gerekiyordu. "Günler boyunca nehir kıyısında, yağmur ve soğuk rüzgâr altında oturup, beklemek, beklemek lâzım." Mamafih nehirde "buz tabakaları yüzüyordu... Su bulanık... Garip, sanki dipte biri tabutları çiviliyormuş gibi gürültüyle akıyor."

Bu nehirler Çehov'a kâbuslar veriyordu.

Tomsk'tan Krasyonarsk'a kadar artık kar yoktu, ama tekerleklerin gömüldüğü, dingillerin kırıldığı, atların kayıp düştüğü, Kuzeyin o korkunç çamuru vardı. Gıda az ve kötüydü. "Rus bir domuzdur, niçin et veya balık yemediği sorulursa bunu nakil vasıtası yokluğu ile izah eder v. s. buna rağmen en uzak köylerde istediğiniz miktarda votka bulunur... Et ve balık getirmek, daha pahalı olan ve nakliyesi daha zor olan votkadan kolaya benziyor. Hayır, hiç şüphesiz rakı içmek Baykal gölünde balık avlamaktan daha meraklı bir şey olmalı." **(Mari Çehov'a mektup. 18 haziran 1890, Baykal gölü kıyısı.)**

Ne bir yatakta uyunabiliyor, ne yıkanılabiliniyor, ne de çamaşır değiştirilebiliniyordu.

Krasnoyarsk'tan sonra kış bitti. O zaman Çehov'un sıcaktan, susuzluktan, tozdan ve sivrisineklerden çekmediği kalmadı. "Tayga", sonsuz orman hayret vericiydi. Kimse nerede bittiğini bilmiyordu. Yüzlerce verst ağaçlarla kaplıydı. Bazan

Ren geyikleri koşulu arabalariyle Laponlar ormanı geçip köylerden ekmek almak için gelirlerdi. Keçi yolları görünüyor, fakat nereye gittiği bilinmiyordu. Belki gizli bir alkol tasfiyehanesine, belki de kaçak mahkûmların kampına? Yerlilerin "deniz" dedikleri Baykal gölü öylesine geniş, peruze renginde, o kadar parlaktı ki korku uyandıran bir uçurumun dibinde dağları ve kayalıkları görülüyordu. Gerisi "Sibirya ıklimi (dış görünüş olarak) Rus ıkliminden az farklıdır..." Her şey âdi ve yeknesaktı.

Çehov kazaya uğramadan bu kadar uzaklara varabilmekten bir nevi safiyane gurur duyuyordu. Kendisi iyiydi, bütün bagajı arasından, seyyahların her gün kaçak mahkûmların hücumuna uğradıkları söylenen bu ülkede, ancak bir çakı kaybetmişti. Ama bu bir masaldı: "Çok evvelce, eski zamanda olurdu bunlar. Bir rövelver lüzumsuz bir şey...", "Sanki bir imtihandan geçmiş gibiyim," diye hükmediyordu kendi kendine.

Nihayet kasvetli Sahalin'i gördü. Hükümet adamları onu iyi karşıladılar. Hapishaneleri ziyaret etmesi, mahpuslarla, — tabiî siyasi mahkûm olmıyanlarla — konuşmasına izin verdiler. Bunlar çok kolay oldu.

Çehov adayı inceledi, sürgün yerlerine kadar girdi, zincirli mahpusların yer üstünde yattıkları o rutubetli duvarları, haşarat kaynaşan kulübeleri gördü. Eski mahpusların sefalet ve pislik içinde Rusyadan getirttikleri karılariyle yaşadıkları ve çocuklarının orospuluğundan başka bir yaşama vasıtası olmıyan izbelere girdi; Ruslar, Tatarlar, Yahudiler, Polonyalılar, bütün dinler, bütün ırklar burada mevcuttu. Birçok suçlu ve birçok mâsum, deliler, bir gün içtikleri ve hiddetten kör olduğu için çalmış veya öldürmüş, şimdi hangi suçun cezasını çektiklerini bile hatırlamıyan sarhoşlar...

Nihayet Çehov gardiyanları tanımaya başlıyor. Bunlar, kâh cahil ve vahşi insanlar, kâh sadiklerdi. En fenası, içlerinden çoğu hüsnüniyet sahibi, mükemmel insanlardı, fakat hemcinslerine yardım etmek için bir şey yapamazlardı. Çehov idamlarda, işkencelerde hazır bulundu, zira en hafif suçlar en

hafif kabahatler için bile değnekle döğülüyorlardı. Sibirya'da, Sahalin adasında otuz sene geçmeden, müthiş hasadını verecek olan delilik, zulüm, kin ve ölüm bol bol ekiliyordu.

Dönüşünde yazdığı yolculuğunun hikâyesinde Çehov'un bütün bu korkunç şeyleri soğuk bir doktor açıklığiyle konuşmak istediği, sakin kalmaya çalıştığı hissedilir. Düşüncesini ölçülü, ihtiyatlı cümlelerle anlatır. İşte adanın çocuklarından bahseden yeri:

"Çocuklar kayıtsız gözlerle zincirli mahpusları takibediyorlar... askerlik ve mahpusluk oynuyorlar. Sahalin çocukları serserilerden, değnekten bahsediyorlar... Celladın ne demek olduğunu biliyorlar..."

Bir gün Çehov bir izbeye girdi ve orada on yaşında bir çocukla karşılaştı. Konuşmaya başladılar:

"— Babanın adı ne? diye sordum.

— Bilmiyorum, diye cevap verdi, çocuk.

— Nasıl şey bu? Babanla beraber yaşıyorsun da onun adını bilmiyorsun. Çok ayıp.

— Hakiki babam değil...

— Hakiki babam değil de ne demek?

— Annemin dostu.

— Annen evli mi, dul mu?

— Dul. Buraya kocasının yüzünden geldi.

— Kocasının yüzünden geldi de ne demek?

— Onu öldürdü.

— Sen babanı hatırlar mısın?

— Hatırlıyamam, ben bir piçim."

İhtiyarları, kadınları, gebeleri bile değneklerle dövüyorlardı. Ceza ağırdı, fakat yavaş yavaş ona alışılıyordu, kimisi aklını kaybedip veya ölürken, ceza altında pişmiş bazı mahpuslar acıyı pek duymuyorlardı. Çehov bazı sahneler seyrettikten sonra üç gün uyuyamadı. Bu işkenceleri partizan hırsı olmaksızın, çok sakin bir tarzda anlatırsa, cellâtları okuyucunun hayalinde, onlara karşı sertçe cephe almaktan ve hiddet uyandırmaktan daha şiddetle tokatlıyacağını ümidediyordu.

Ama halk okudu, itidalle ürperdi ve okuduğunu hemen unuttu.

Artık Çehov, yolculuğunun, yorgunluklarının, uykusuz gecelerinin, bütün bunların bahtsız insanlığa hiç yardımı dokunmadığını söyliyebilirdi. Bir yazarın Tolstoy'un istediği tarzda "hizmet etmesi" zordu. Çehov bunu adamakıllı anladı. Bundan böyle sadece şahit olmakla yetinecekti; ötedenberi "at hırsızlarından bahsedince at çalmanın fena olduğunu söylemenin lüzumsuz olduğunu" düşünmüştü. Şimdi ise bundan emindi. Sibirya seyahatinde sıhhatini muhafaza edebilmiş gibiydi, fakat dönüş yolunda üşüttü. Moskovaya gelirken de hastaydı: "Şimdi hep öksürüyor, burnumu siliyorum ve gece ateşim olduğunu hissediyorum. Tedavi olmak lâzım." **(Sçeglov'a mektup. 10 aralık 1890 Moskova.)** Artık memnundu, en aziz arzularından birini yerine getirmişti, Avrupadan uzakta, Rusya dışında seyahat etmişti. "Tanrıya şükrederim ki, diyordu, bu seyahate teşebbüs edecek kuvveti ve imkânı bana verdi... Çok şey gördüm, çok şey hissettim, hepsi son derece ilgilendirici, benim için yeni..." yine "Memnun ve doymuş bir haldeyim, diye yazıyor, kendimi öyle bir sihire kaptırdım ki artık hiçbir şey arzulamıyorum, bir paraliziye tutulsam veya bir dizanteri beni öbür dünyaya yollasa hiç şikâyette bulunmıyacağım. Yaşadığımı söyliyebilirim. Cehennemde (Sahalin) ve cennette (Seylan adasında) idim."

O hayranlık veren hikâyeleri bu seyahate borçluyuz. En güzelleri hiç şüphesiz, **Sürgünde** (esirler, gece, su kenarı) ve bir şaheser olan **Gusiyev** (bir askerin denizde ölümü). Bu hikâyenin menşeinde belki de Çehov'un Suvorin'e bir mektubunda anlattığı hâtıra bulunabilir **(Moskova, 9 aralık 1890).** "Singapur yolunda iki cesedi denize attılar. Bir kumaşla dikili, suya taklak atarak uçan ölüye bakınca ve dibe kadar birçok fersah bulunduğunu hatırlayınca bir korku duyulmaya başlanıyor ve size de ölecek, denize atılacakmışsınız gibi geliyor."

Japonyada kolera salgını başlamıştı. Çehov oraya uğramadan Hong-Kong, Singapur ve Hindistan yoliyle döndü:

"... Singapuru pek hatırlamıyorum, bilmiyorum neden orada gezerken hüzün içindeydim. Nerdeyse ağlıyordum. Sonra cennet gibi Seylan'a geldim. Burada, cennette, şimendiferle yüz verst yol aldım ve palmiye omanlariyle bronz kadınlara doydum. Oğullarım olursa onlara, gururla: "Köpoğlu, benim eskiden kara gözlü bir hintli kadınla münasebetim olmuştu... Hem de nerede? Bir hindistancevizi ormanında, ay ışığında..."

"Dünya güzel. Bir tek şey kötü: Biz."

Bu lâtifenin, hüznün, sakin bir ümitsizliğin karıştığı konuşuş tarzı, bütün hikâyelerinde mektuplarında ve şüphesiz ruhunda, onun unutulmaz tonuydu: Çehov'un ta kendisi.

Artık uzun seyahatlerin zevkini tattıktan sonra yerinde durup dinlenemezdi. Buna rağmen hasta olduğunu hissediyordu. Fakat 1891 baharında harice giden dostu ve editörü Suvorin'e refakat etti. Viyanayı, Venediği, Floransayı, Romayı, Napoliyi, Nisi, Parisi gezdi. Avrupada hiç bulunmamıştı. Önceleri her şey onu sihirliyor, hoşuna gidiyordu: "Altı yedi katlı Viyana evleri, bronz, porselen, deri; harikulâde eşyalar bulunan mağazalar... güzel ve zarif kadınlar..." "Hayatımda Venedik kadar muhteşem bir şehir görmedim... Alışkın değilse, geceleri insan ölebilir... Gondollar... Tatlı, sakin bir hava ve yıldızlar... Fakir ve hakaret görmüş bir Rus bu güzellik, zenginlik ve hürriyet âleminde kolayca aklını kaybedebilir. Burada ebediyen kalmak, ve bir kilisede ayakta durup, org sesini duyunca insan Katolik olmak istiyor... Her yandan müzik ve muhteşem şarkılar duyulduğu için insan ağlamaklı oluyor."

Ama ertesi gün yağmur yağdı, "güzel Venedik" güzelliğini kaybetti. Su "buradan kurtulmak, güneşin olduğu yere gitmek arzusunu veren" donuk bir sıkıntı üflüyordu.

Romada ve Floransada müzeler onu sıkıyor ve yoruyor, hasretle Rusyayı ve bir tabak bulgurlu Şçi'yi düşünüyor. Monte Karloda Suvorin'in oğluyla şaşmaz "çift artırma" icadedip, üstündeki bütün parayı kaybediyor. "Tanrım, bu hayat bütün palmiyeleri ve portakal çiçekleri ile nasıl iğrenç ve ha-

kîr... Zenginliği ve lüksü severim, ama bu rulet lüksü bende muhteşem bir W. C. intibaını uyandırıyor."

Kısacası "Roma Harkofa benziyor ve Napoli pis bir yer" **(Mari Çehov'a mektup, Napoli nisan 1891).**

Paris ise hoşuma gidiyor, Fransızlar "mükemmel bir millet", fakat o yorgundur, "evine" dönmek istiyor. Bazı anlar bir kadını arzular gibi, bir dekor, bir peyzaj istiyor, ama çabuk yorulup, yeniden yeni şeyler, başka gökler aramaya başlıyordu. Üzerinde şu sözler yazılı olan küçük bir elmas taşıyordu: "Yalnız olana bütün dünya bir çöldür."

O bu çölü her istikamette katetti, bazan Doğuyu, bazan İtalyayı hayal ederek, Singapur veya Venedikteyken kan kustuğu Moskovayı hatırlıyarak... Artık yaşlanıyordu.

XXIII

Çehov yazı yazarken zaman onu daima sıkıştırırdı. Müsveddeler önceden arasında tâyin edilen tarihte teslim edilecekti, vâitlerini tutmakta çok titizdi. Her şeye rağmen, bir hikâyeyi belirli bir günde bitirmek mecburiyeti ağır bir şeydi.

"... Bu yüzden, diyordu, başlangıç vaitlerle dolu oluyor, bir roman yazıyormuşum gibi, ortası eziliyor, sonu ise... bir havai fişek."

Yazarın bütün hayatı "Çehovvari" tanzim edilmişti. Şahıs itibariyle, zengin olan çocukluk vé ilk gençlik, her çeşit tecrübelerle ve sahnelerle dolu bir hayat, sonra gençlik, başarıları ve başarısızlıkları birbirine karıştıran kaderin acelesi, bin bir çalışma, hastalık, seyahatler, matemler, bitirmek aşkı. Hayatı uzun ve bereketli bir şekilde devam edecekti, ama her şey Çehov'un sık sık işittiği şu cümleyi birisi söylemiş gibi çabuk geçti: "Eser şu tarihte hazır olmalıdır..." Sayfanın üstüne hemen şu kelime çizilirdi: Son.

XXIV

Rus tenkidçileri Çehov'u öğüp sevindirmek istedikleri zaman, onun hikâyelerini Maupassant'nınkilerle kıyas ederlerdi. Maupassant şimdi haksızcasına itibardan düşmüş olmasına rağmen mükemmel bir sanatçıdır; lâkin çok defa hikâyeleri kusursuz makinelere benzer, Çehov'un hikâyeleri ise canlı mahlûklardır, canlı varlıkların kusurları ve meziyetleri, insani eksiklikler ve hayatın esrarengiz ürperişi ile...

Edmond Jaloux pek doğru olarak Maupassant'ın en iyi hikâyelerinin, zorlanmış vaka karakterleriyle bozulduğunu söyler; onlar hep bir gayeye, bir hedefe yönelir. Son cümle okuyucunun zihnine bir ok gibi saplanır. Çehov'sa müziğin verdiğine benziyen bir izlenim bırakmak ister. Nuvelleri majör veya minör olarak, berrak ve çınlıyan bir çeşit aksiseda ile biter.

Maupassant, Merimée ve diğerleri hikâyelerinde bir vakayı, bir tek olayı aydınlığa çıkarırlar. Şahısların ve sahnelerin çokluğu romana mahsustur. Bu da mantıki gibidir, diğer sanat kaideleri gibi keyfîdir. Bir hikâyede veya romanda, bir kahramanı veya bir olayı ortaya çıkarırken hikâye fakirleştirilmiş olur; gerçeğin karışıklığı, güzelliği, derinliği, bir insandan ötekine, bir varlıktan başka bir varlığa, bir sevinçten bir kedere giden sayısız bağlar sayesindedir.

Çehov, sayısı belirli sayfalar içinde insani tecrübeleri toplamaya çalışıyordu. Meselâ **Arkadaşlar,** hem mânalı, hem acıklı bir aşk macerasının hikâyesidir. Tesadüfen bir köy otelinin kapısı önünde duraklamış olan bir satıcı, vaktiyle nasıl bir kadını sevdiğini ve bu aşkla nasıl cinayete sürüklendiğini anlatıyor. Satıcılar ve köylüler arasındaki konuşma sona

eriyor. Adam gidiyor. Bir daha hiç görüşmiyeceklerdir, fakat onun sözleri o zamana kadar ruhlarının derinliğinde anlaşılmamış, karanlıkta kalmış olan hırs, kin ve ümitsizliği aydınlatacaktır. Satıcının aşkı münferit bir hâdise değildir; diğer aşklara ve maceralara bütüniyle bağlıdır, yeryüzünde her şey çevresindakilere tesir eder.

Vazifede baştanbaşa bir kulübede intihar etmiş birinin yanında geçirilen, dışarda fırtına çınlarken dostların yanında, sıcak ve rahat bir odada sona eren bir gecenin hikâyesidir. Okuyucu iki kapı arasındadır sanki, bu kapılardan biri neşe ve tasasızlık âlemine açılır, öteki korkulu ve iğrenç bir dünyaya... Ne ayıplama ne medih! İşte hepsi o kadar: Gerçeğin ta kendisi.

İşte **Talebe** genç bir adam bir ilkbahar gecesinde ateş başında ısınırken iki köylü kadına İsa'nın ölümünü anlatıyor. Sonra ayrılıyorlar. Bu hikâyenin bıraktığı intıba harikulâde tatlı ve temiz bir müziki âhengidir. Talebenin, fakir kadınların hayatı gözle görülebilir, bir aksi sada gibi geçmiş nesillerin söylentileri duyulabilir. Uzun bir romandan daha fazla mânası ve çınlayışı olan üç sayfacık...

Çehov'un kalabalık arasından bir insanı seçmesinin sebebi o insandan bahsetmek, onun hayatındaki herhangi bir buhranı anlatmak değildir. Onun örneğini eşsiz bir maharetle takibeden biri oldu. Katherine Mansfield. Hiç şüphesiz ona bu sırrı Çehov öğretmiştir: günlerin en müstesna olanını değil herhangi birini, bayağı bir günü seçmek .

İşte **Vanka,** köyündeki büyük babasına mektup yazan küçük kunduracı çırağı. O gün, Vanka'nın ne daha fazla mesut ne daha fazla bedbaht olduğu günlerden biridir, belki de bu yüzden bize o kadar tesir ediyor. İşte o hayranlık veren **Toska** (Acı). Bir arabacının oğlu ölmüştür. Bu ölümden hiç kimseye bahsetmez, sonunda atiyle konuşmaya başlar. Olay yok, en ufak vaka yok; bütün bir korkunç mukadderat var.

Oysaki gerçek (müstesna zamanlar hariç) olayca fakirdir. Okuyucu bu vasat hayatlar, bu yeknesak ve parıltısız günler içinde kendini tanıyor. Zira buhranlı anlarında çok defa onda beliren varlık bir başkasıdır. Sessizlik ve can sıkıntısı arasında ise gerçekten kendisidir.

Nihayet, Çehov yarım sayfa içinde bize bir insanı anlatıyorsa onun iç hayatını bize gösterebiliyor. Maupassant ve Merimée bir ihtirası, bir karakter ifadesini çiziyor ve bununla yetiniyorlar.

Süs'ün kahramanını hatırlıyalım. Bu ufak tefek hoppa bir kadındır, o kadar. Şimdi de Falkone'u alalım: şeref hissi olan bir Korsikalı. Bundan fazlasını aramıyalım, çünkü yok. Buna mukabil Çehov'un at hırsızlarının karışık, renkli ve derin bir iç hayatları vardır (**Hırsızlar**).

Basit, iptidaî köylüleri veya serserileri bu anlatış tarzı, çok muvaffak oluyor. Mansfield'de Çehov gibi aydın bir kahramanı ele aldığı zaman muvaffak olamıyor. Götürdüğü geri plân bizi fazla şaşırtmıyor ve kendine çekmiyor. **Her gün raslanan bir hikâye, Düello, Komşular**'ın kahramanları okumuş insanlar, bilgili kadınlardır. Çok defa sözlerindeki derinlik görünüştedir ve arzuları, hülyaları da hayalde yaratılmıştır, gerçek değildir. Çehov'da Tolstoy'un en yüksek noktasına kadar sahibolduğu o Tanrı vergisi yoktu: alelâde olanı fevkalâdede bulmak. Çehov vasatın üstündeki insanları anlatırken bir çeşit utanç içindedir, Tolstoy'un hâkim serbestliği onda yoktur.

Çehov'un hikâyeleri hüzünlüdür. Bazı şahısları "iki, üç yüz yıl sonra hayat harikulâde olacak" dedikleri için, kendisinin bedbin olmadığını iddia ederdi. Fakat Çehov kalbe bir sıkıntı dolmaksızın uzun zaman okunamaz. Maupassant bedbindir. Natüralistler de hayatı kara görürler; bu, Çehov'un dünyayı görüş tarziyle karşılaştırılırsa onun ne kadar çocukça kaldığı anlaşılır. Maupassant'ın kahramanları fakir, ihtiyar ve hasta olduklarından ıstırap çekerler. Ümitsizliklerinin sebebi hep

haricidir. Çehov'un acısının sebebi ise hayatın onun nazarında hiçbir mânası olmayışıdır.

Onu seven ve:

— Hayatın mânası nedir?

diye soran bir kadına, bezginlikle şöyle cevap verir:

— Hayatın ne olduğunu mu soruyorsun bana? Bu aynen bir havuç nedir diye sormak gibidir. Bir havuç, bir havuçtur, o kadar.

Yine **Üç Kızkardeş**'te Tuzenbah da:

" — Bir milyon sene sonra da hayat yine aynı olacak, değişmiyecek: hayat değişmiyor, hep aynı şekilde kalıyor, bizi hiç ilgilendirmiyen veya en az sizin hiçbir zaman bilemiyeceğiniz kendi özel kanunlarına uyuyor. Kuşlar, meselâ, leylekler uçuyorlar, hiç durmadan uçuyorlar, kafalarından küçük veya büyük nasıl fikirler geçerse geçsin onlar nereye gittiklerini bilmeksizin uçuşlarına devam edeceklerdir. İçlerinde ne türlü filozoflar türerse türesin, onlar gene uçarlar, uçarlar. Bu filozoflar nasıl bir hikmet söylerlerse söylesinler önemli olan onların uçmasıdır.

Maşa. — Ama ne de olsa bunun bir mânası var?

Tuzenbah. — Mâna... İşte kar yağıyor... Bunun mânası ne?"

Bazı defalar o istemediği halde sakin bir bezginlik eserlerinin her satırından taşar ve onlara rahat, tatlı, anlayışlı bir ifade verir.

Çehov eserlerinin kuruluşu ve üslûbunun en küçük teferruatiyle bile uğraşırdı. Mükemmelleşmek yolunda kendi üzerinde nasıl sert bir çalışma tatbik ettiğini anlamak için ilk hikâyeleriyle son yıllarda yazdıklarını tekrardan okumak lâzımdır: ne büyük fark! Hayatının sonlarında **"o yazmıyordu, hikâyelerini çiziyordu"**. Sanatı üzerinde bilhassa derin derin düşünüyordu. Sanatına içgüdü kadar düşünce ve irade de giriyordu. Her şeyden önce sadeliği arıyordu; cümleler imkân nispetinde kısa olmalı, her kelime söylemek istediğini anlatmalıydı, gerisi lüzumsuz... Tasvirdeki idealini, dediğine göre

bir öğrencinin defterinde buluştu. Çocuk "Deniz büyüktü" diye yazıyordu ve yazar da bundan iyisi yapılmıyacağına inanıyordu. Sadelik, açıklık, iddiasızlık, işte her şeyden önce mühim olan. İzah etmek değil, bir telkin vermek. Hikâyeyi yavaşça ve düz olarak ilerletmek: "İçgüdüm bana okuyucunun ruhunda hikâyenin bütün eserin intıbaını yapma bir şekilde biriktirebilmeli!" diyor.

Bir yazarın karşılaşabileceği her mesele Çehov tarafından incelenmişti. Çabuk yazmaya, acele etmeye mecburdu, bununla beraber hikâyeleri incelik ve sabır şaheserleriydi. Maksim Gorki: "Bir gün benim önümde Tolstoy, Çehov'un sanırım Sevgili adındaki hikâyesinden hayranlıkla bahsetmekteydi. "İffetli bir hanım kız tarafından işlenmiş bir dantela; eski zamanda böyle çalışan dantelâcı kızlar vardı" diye yazıyor. Tolstoy gözleri yaşla dolu heyecanla konuşuyordu. O gün Çehov'un ateşi vardı. Yanaklarında kırmızı lekeler, başı eğik oturmuştu, gözlüğünü siliyordu. Uzun zaman sustu, sonra, içini çekerek, alçak sesle ve sıkıla sıkıla:

— Bana kalırsa... hissinde aldanıyor, dedi.

Çehov'dan bahsedilirken, onun mânevi vârisi olduğundan daima bahis konusu edilecek olan Katherine Mansfield'de hayatının sonunda, kendini mükemmelleştirip, ruhen yükselmekle, sanatını da yükseltip mükemmelleştirdiğine katiyetle inanıyordu. Çehov böyle bir şey söylemedi ama bütün hayatı bu gerçeği teyideder. İnsan Çehov'un vasıfları — tevazuu, dürüstlüğü, sadeliği, kendini bir nizama sokmak, incelmek, hemcinsini sevmek, hastalığa ve endişelere tahammül etmek, ölümü vakarla ve korkusuz beklemek için sonu gelmiyen gayreti — yazar Çehov'un eserinde akseder. Hayatın bir mânası olmadığını söylediği halde, o kendi hayatına çok güzel ve çok derin bir mâna vermeye muvaffak oldu.

XXV

Çehov, editörü Suvorin'le iyi dosttu. Garip bir insan olan Suvorin devrinin en çok nefret edilen adamıydı. Zira reaksiyoner ve opportünist'ti. Bununla beraber Suvorin'in şöhretinden fazla bir değeri var gibiydi; bunu okuyucunun eline geçmesi için bırakılmamış, fakat bir sürü tesadüflerin eseri olarak ortaya çıkan, onun **Hâtıralar**'ından anlıyabiliyoruz.

Aleksi Suvorin de Çehov gibi halktan çıkmıştı, bir toprak kölesinin torunuydu. Hayata okul öğretmenliğiyle atıldı; Orta Rusyanın iç tarafında bir köyde coğrafya dersi veriyordu; ayda 14 ruble 60 kopek alıyordu. Evliydi ve bir çocuğu vardı. Gazeteci olmak istedi, Mosovaya yakın olmak lâzımdı; ailesi için baskentten on verst uzakta bir kulübe tuttu. Karısı Moskovaya gittiği zamanlar yolu yayan katediyordu, eskimemesi için ayakkabılarını çıkarıp elinde taşıyordu, toz toprak içinde yalınayak yürüyordu. Çok geçmeden Suvorin Petersburgda bir kere talihini denemek istedi, yolculuk için bir dostundan ödünç bir pardesü aldı. Bir gazete idarehanesinde kâtiplik buldu. Cesaretle çalıştı, hiç şüphesiz, mevki sahibi insanların arzularına boyun eğmeği, ve havayı kollamayı biliyordu; çok geçmeden Rusyanın en büyük gündelik gazetesinin **Novoye Vremiya**'nın direktörü oldu, birçok neşriyat evleri ona aitti, bütün tren istasyonlarındaki gazete köşkleri onun ellerindeydi ve bunlar büyük kâr getiriyordu. Kıskananlar ona Şçedrin'in bir sözü olan "Efendimizin emri?" adını takmışlardı, çünkü her şeyde, hükümetin görüşünü tutuyor ve ona yeni yeni avantajlarla teşekkür ediliyordu. Elimize geçen ve Sovyetler tarafından bastırılan jurnalinin sayfalarında o zamanlar Rusyayı idare eden insanlar ve hâdiseler hakkındaki

gerçek düşüncesi ve müsamahasız hükmü görülüyor. Çehov onun edebî zevkini ve zekâsını, sezişini takdir ediyor, o da Çehov'a karşı büyük bir hayranlık besliyordu. Araları çok iyiydi. Çoğu zaman birlikte seyahat ediyorlardı, kitaplar, balık avı, tiyatrolar hattâ mezarlıklar hakkında aynı anlayışa sahiptiler.

23 mart 1896:

"Bugün kutsal cumartesi. Çehov'la beraber Grobunvov'un mezarına gittim, haçın üstünde asılı duran feneri açtık, içindeki kandili çıkarıp, yaktık. "İsa dirildi İvan Feodoroviç" dedim. (**Suvorin'in hâtıraları.**)

Böylece ölüyü ziyaret ettikten sonra mezarlık içindeki yollarına devam ettiler. Suvorin mezarların Neva'nm yakınında olduğunu belirtti, kendisi de muhakkak buraya gömülecekti.

— Ruhum, diyordu, tabuttan çıkıp, toprağın altından nehire kadar gidecek, orada bir balığa raslıyacak, onun içine girip, onunla birlikte yüzecek.

Çehov, ufak soluk sakalını düşünceli düşünceli çekiştirerek, büyük bir ciddiyetle dinliyordu. Şu son yıllar içinde çok değişmiş ve ihtiyarlamıştı; vücudu zayıf ve hafifti, büyük elleri kuru ve ateş içindeydi; burnuna sıkıştırılmış bir gözlük taşıyordu; yorgun çehresinde çizgiler beliriyordu. Kuprin "Bir köy doktoruna yahut taşra şehrindeki bir öğretmene benziyordu" diyor. İlk bakışta alelâde bir görünüşü vardı, "ama sonra, insan çehrelerinin en güzeli, en incesi, en ilhamla dolu olanı görülüyordu."

Çehov ve Suvorin birlikte taç giyme bayramını gördüler. Suvorin jurnalinde garip bir peygamber edasiyle: "Taç giyme töreni günleri açık ve yakıcı. Saltanat da yakıcı olacak. Yanacak olan ne, ve kim? (**Suvorin'in hâtıraları**) diye yazar.

İkisinde de tiyatroya karşı bir aşk vardı. Suvorin boş vakitlerinde tiyatro yazardı. Bazan tiyatro âleminin onu boğduğunu söyleyip, şikâyet ediyordu. Buna rağmen:

— Ondan kendimi ayıramam. Onun içinde beni çeken bir şey var, diye ilâve ediyordu. Çehov ise aktörlerle temasında, kulislerin tozlu havasında öteden beri eksikliğini duyduğu bir hayatın ve sıcaklığın gıdasını buluyordu. Tiyatro iki dost için büyük bir teselliydi.

Zaten ikisi de insanlara karşı bir çeşit istihkar duyuyorlardı: Suvorin sinik, Çehov müşfik ve hatasını anlamış bir şekilde. Çehov Doğudan döndüğünde, çevresinde garip ve belirsiz bir kötü niyet havasını bulmuştu. "Bana tıkabasa yemekler yediriyor, kötü methiyeler okuyorlar, ama aynı zamanda beni parçalamaya hazırdırlar. Neden? Bunu şeytan bilir. Kendimi röververle vursam dostlarımın ve hayranlarımın onda dokuzuna büyük bir zevk vermiş olacağım."

Bu kötü niyetin birçok sebebi vardı: Çehov, çok sevilmişti, onu sevmekten artık yorulmuşlardı. Çok genç yaşta şöhrete erdiği için onu kıskanıyorlardı. Birçok tenkidçiler onu "şansı olan genç bir edebiyatçı" iken kendini dâhi zannetmekle suçlandırıyorlardı. Birçok kimsenin Suvorin'e karşı besledikleri kin Çehov'a da bulaşıyordu. Her yandan bu dostluktan vazgeçmesi için onu sıkıştırıyorlardı, tabiî o ise bunda daha çok ısrar ediyordu.

Okuyucunun ve tenkidçilerin (Çehov bunlar için: Onlar küflenmiş insanlardır derdi.) gösterdiği soğukluk, haksızlık, o yalnızlık, anlaşılmamak duygusu, yazarın olgunlaşmasını tamamlıyordu. Fikrî istiklâli gitgide daha haşin oluyordu. Artık Tolstoy'a bile karşı koyabiliyordu. 1892 tarihini taşıyan o hayranlık uyandırın **6 No.lı Koğuş**, Çehov'un, Tolstoy'un tesirinden tamamen kurtulduğu ânı gösterir. Ona yine de sanatçı olarak saygı duymaktan ve insan olarak sevmekten, "büyük bir insan" diye tanımaktan geri kalmıyacaktı. Ama artık ona kalben itaat etmiyecekti. Halkı idealize etmiyecekti.

"Benim içimde bir mujik kanı akıyor, ve mujikin faziletleri de beni şaşırtmıyor."

O bir doktordu ve bunun için de ilmi ve terakkiyi Tolstoy gibi aşağı göremezdi. Ona, buhardan faydalanmayı bilen adam,

et yemiyen veya iffetli bir hayat sürenden daha fazla insanlığın iyiliğine çalışır, gibi geliyordu. Hele Tolstoy'un nazarında bütün fenalıklara çare olan, ruhu mükemmelliğe erdirmek teorisiyle arası artık hiç de iyi değildi. Moskovadan Sahalin'e kadar gezdiği Rusya, hayran kaldığı batı Avrupa, çevresinde ve bizzat kendinde gördüğü her şey ona Rus hayatının kötü olduğunu, bu hayatı değiştirmek, zaruri ise altüst etmek gerektiğini anlatıyordu. Fakat bunun için bir nevi Nirvana içinde, kendi ruhunun faydasız bir temaşası içinde yok olmamak lâzımdı.

6 No. lı Koğuş'un konusunu biliyoruz. Pis, karanlık bir taşra hastanesinde sarhoş ve kaba bir hastabakıcı her şeye hükmetmektedir, işi oluruna bırakan doktor, hastalarına yeryüzünde her şeyin izafi olduğunu, zenginlik içinde yaşıyanla açlıktan ölenin felâket yekûnunun birbirine eşit olduğunu bir hapishane içinde bir bozkırdaki kadar hür, bir hastane yatağında bir saraydaki kadar mesut olunabileceğini inandırmaya çalışır. Bunlar güzel, insana teselli veren lâflardır! Ama günün birinde doktorun kendisi de hastalanır, deli addolunur ve hapsolunur. Hastabakıcı tarafından dövülür. Istırap çeker. O zaman kendi hatası yüzünden başkalarının çektiği acıları iş işten geçtikten sonra anlar.

Bütün Rusya bu sembolü kendine has bir şekilde tefsir etti... **6 No. lı Koğuş** parmaklıklı pencereleriyle imparatorluktu, kaba hastabakıcıya bir isim vermek kolaydı, cesareti, azmi olmıyan doktor ise bütün "inteligenzia" — aydın sınıftı. Çehov **6 No. lı Koğuş**'u yazarken gerçekten bunu mu duyurmak istemişti? Tolstoy'un doktrinine mi karşı koymuştu, yoksa hakikaten rejimi mi tenkid ediyordu. Veya daha derin olarak bütün insanlığın halini mi? Yoksa ona bir mâna vermeden gerçek ve belli bir tablo çizmekle mi yetinmişti? Katiyetle bir şey söylenemezdi ama halk ona vereceği mânayı vermişti. Esas buydu. **6 No. lı Koğuş** Çehov'un Rusyada tanınmasına çok yardım etti, bu yüzden Sovyetler Birliği de onu kendine mal ediyor ve eğer yaşamış olsaydı Marksist partiden

olacağını iddia ediyor. Ölümden sonra gelen şerefin böyle sürprizleri olur...

Bununla beraber o mesut değildi; sevilmediğini, anlaşılmadığını hissediyordu. Hayatını lüzumsuz buluyordu. İçini çekiyor: "Niçin yazmalı? Para için mi? Ne yapsam ona sahibolamıyorum zaten."

O zaman köye kendini atıyordu. Bu hayatı öteden beri sevmişti. Bu "şairane, terk edilmiş ve kederli" evleri daima hikâyelerinde anlatıp duruyor, onlara karşı matemli ve şehvetli bir tad duyuyordu. Bir yaz o yarı harap bir evde bir kat kiralamıştı, hiç mobilyesi olmıyan, sadece üzerinde yattığı bir divan ve bir masa bulunan sütunlarla dolu büyük bir salonda yatmıştı. Sakin günlerde bile yaşlı sobalarda bir şey inildiyor ve fırtınalı havalarda bütün ev titriyor, çatlıyacak gibi oluyordu, bilhassa geceleri, on büyük penceresi birdenbire şimşekle aydınlanınca insan biraz korkuyordu.

Çehov gençliğinden beri bir ev satın almayı kurmuştu:

Kardeşine: "Asla kendimize ait bir köşemiz olmadı, ne yazık!" diyordu.

1892 den beri bir araziye sahipti: Melihovo'ya.

XXVI

Tolstoy mülkiyetin bir kötülük olduğunu öğretiyordu. Ama Çehov için mal sahibi olmak nasıl bir saadetti! Hiç kira ödememek bile baş döndürücü bir şeydi sade. Çehov'lar taşındıkları zaman Melihovo karla ve buzla kaplıydı; bomboş büyük bir arazinin göbeğine inşa edilmiş olan ev "Küçük Sibirya" nın ortasında terk edilmişe benziyordu. Bütün aile hayal kırıklığına uğramıştı. Kimse Anton'un saadetini anlamıyordu, zaten uzun zamandan beri onu anlamaktan vazgeçmişlerdi. O ise bu tecrit edilmiş evden, "üç pencereli" sessiz çalışma odasından memnundu. Erkenden kalkıyor, yalnız zekâsiyle değil bedeniyle de çalışmaya koyuluyordu, bu da onun için yepyeni ve hoş bir şeydi. Avluyu temizliyor, kalın kar yığınını havuza atıyor, buzları kırıyordu. Bu avluyu bir bahçe haline sokacak, meyva ağaçları dikecek, güllerle süsliyecekti. İki bahtsız ağabeysi içgüdüleriyle etraflarındaki her şeyi bozup berbat etmesini bilmişlerdi, Anton Pavloviç'i ise aksi bir kuvvet itmişti: güzelleştirmek, kurmak, yükseltmek. Başkasının intizamsızlığından ıstırap çeken o, kendisinin ve ailesinin hayatında hemen hemen keşişvari sıkı bir disiplin kurmuştu. Saat dörtte uyanıyordu. İhtimamı sayesinde hayat ve şekil almaya başlıyan bahçede uzun uzun geziniyordu. Uzun vücutlu, çarpık bacaklı harikulâde zeki iki zağar köpeği Brömür ve Kinin ona refakat ediyorlardı. Öğleyin yemek yenirdi. Sonra uyunurdu. Uykudan kalkınca akşama kadar yazı yazardı.

Suvorin'e "kabak kafalı ufacık bir ihtiyar olup, iyi bir odada, küçük bir masanın başına geçmek ve yazmak, yazmak isterdim" diyordu. "Edebiyatın iyi olan tarafı, günler boyunca kalem elde oturulması, zamanın nasıl geçtiğinin farkına varıl-

maması, buna rağmen aynı zamanda hayata benzer bir şeyinde hissedilmesidir" diyordu. Akşam olunca, sessiz ev içinde uyumıyan bir o, bir de babasıydı. Yaş, konfor, gördüğü saygı ihtiyarı inceltmiş, bir tatlılık vermişti, o eski despotu, yumruğu hep havada ağzı küfür dolu dükkâncıyı onun şahsında tanımak zordu.

Çehov fedakâr, saygılı bir evlattı, baba da kendi yerini biliyordu, ama aralarında garip bir kırgınlık mevcuttu. Çehov, maziyi, dayakları, o çetin çocukluğu tamamiyle unutamazdı... Baba muti görünüyorsa da için için kızgındı.

Çehov şöyle yazıyor: "Bugün yemekte Visarion (gençliklerinde kardeşleriyle birlikte o ehlileşmiş zalime taktıkları addı) tıraşlıyordu; cahillerin aydın kimselerden daha üstün olduğunu söylüyordu. Ben içeri girdim: sustu." (Aleksandr'a mektup, 11 mart 1897).

Ailenin geri alan kısmı Anton'a tapıyordu, ve büyük bir hüsnüniyetle onun hayatını çekilmez hale getiriyorlardı. Bir gün kardeşi Aleksandr onu görmeye Melihova'ya geldi, bir müddet kaldıktan sonra geri döndü, dönüşte bir küçük köy istasyonunda tren beklerken, Çehov'a şu mektubu yazdı:

Lopassnia 1893 haziran

"Antoşa,

Melihova'dan Alatrimantran'a (babanın başka bir takma adı) veda edemeden ayrıldım. Uyuyordu, Tanrı onu korusun! Salamura ve zeytinli rüyalar görsün. Annemiz böyle ayrılmamla onu yaraladığımı söyledi. Hemşiremiz ben arabaya binerken mahzun oldu. Hepsi olağan şey. Ama olağan olmıyan benim ruhi halim. Bir alçak gibi kaçtıysam bana kızma. Sana çok acıyorum. Ben de senin gibi zayıf bir insanım, başkasının acısına hissizcesine katlanamam. Sana ve çekilmez hayatına bakarak, hep üzülüyorum. Hepsi, istisnasız senin iyiliğini istiyorlar, ama bu tam bir anlaşmazlığa sebeboluyor. Bütün o anlaşmazlıkları, o karşılıklı sıkıntı veren hali, o göz yaşlarını,

bu gizli hıçkırıkları yatıştıracak tek bir çare var, senin son kararın, yalnızca çekip gitmen.

Annemiz seni hiç anlamıyor ve asla anlamıyacak. Çok ıstırap çekiyor, sebebi de senin hiddetli ve hasta olman. Senin düşünceni anlıyabilecek bir hale gelemiyecek. Dün de babamız ormandayken, bana kendisini kimsenin dinlemediğini tekrar edip duruyordu. O zeki bir insandır... Büyük baba ise bir kâhyaydı, bir ergo'ydu... Sen iyi ve mükemmel bir insansın. Tanrı sana bir kıvılcım (cevher) vermiş. O kıvılcım sendeyken her yerde kendi evinde sayılırsın. Ne olursa olsun canlı bir ruha sahibolmaya mecbursun. Her şeyi terket: köydeki hayatını, hayallerini, Melihovo'ya olan sevgisini ve bunun içine tıktığın bütün çalışmayı ve duyguyu... Yeryüzündeki biricik yer, Melihovo değil... Altrimantran'ın senin ruhunu farelerin bir şamdanı kemirmesi gibi yutmasının mânası ne? Onu yutmak zor bir iş değil..."

Çocukken, Anton Pavloviç iç serbestliğini, "canlı ruhunu", hülyayla, sessizlikle, munis ve müstehzi bir tevekkülle muhafaza edebilmişti. Büyüdüğünde de, hasta ve meşhur iken de, onu aynı ilâçlar kurtarıyordu. Her şeyden fazla ona teselli veren tabiattı.

"İlkbaharı görünce öbür dünyada bir cennet olmasını şiddetle arzuluyorum" diye Suvorin'e yazıyor. **(17 mart 1892).**

Günün birinde misafirin biri bu gölde tek bir balık bile olmadığının farkına vararak şaştı kaldı. Fakat o gölün kıyılarında Çehov sükûnet buluyordu ya... İlk defa görenlerin dikkatini çeken, onun kendine has sakin haliydi. Hareketleri tatlı ve hafif, konuşması basit ve vecizdi, sesi soğuk fakat gülümsemesi bir çocuğunki gibiydi. **(Bunin'in hâtıraları).**

Hemen hemen bu sıralarda onunla tanışan Kuprin "Mükemmel bir biçimde geniş ve beyaz bir alnı vardı" diyor. "Yalnız son zamanlarda kaşları arasında burnunun diplerinde iki dikey, düşünceli kırışık belirmişti."

Kuprin notlarında devam ediyor: "Gözleri ilk bakışta zannedildiği gibi mavi değil, karanlık, hemen hemen siyahtı...

Burnunun ucundaki gözlükten ve başını biraz kaldırarak gözlüğünün altından bakış tarzından yüzü bazan pek ciddî gibi görünüyordu..."

Sonra: "Hüzünlü gözlerinde bir gülümseme parlıyordu, şakaklarındaki bütün küçük çizgiler ürperiyordu; sesi derin, tatlı ve bozuktu... **(Maksim Gorki'nin hâtıraları.)**

Her gün biraz daha zayıflıyor, öksürüyor, ihtiyarlıyor ve kendisi için: "Suda boğulmuş bir insana benziyorum" diyordu. Ama hastalığını inkârda inatla devam ediyordu ve kötü sıhhati doktorluk ödevlerini azimle başarmasına mâni olmuyordu. Bu hasta adam hava nasıl olursa olsun geceleri yola çıkmaya, berbat yollarda saatlerce arabayla gitmeye, pis izbelerde, köylülerin başı ucunda durmaya tereddüt etmiyordu.

"Bu memleketin bütün doktorları içinde en bahtsız olanı benim: arabam ve atlarım bir işe yaramıyor; yolları bilmiyorum, param da yok, akşamleyin hiçbir şey görmüyorum, çok çabuk yoruluyorum, en ehemmiyetlisi de, yazı yazmam icabettiğini asla unutamıyorum, kolerayı başımdan defedip yazmaya koyulmak için kuvvetli bir arzu duyuyorum... Tam bir yalnızlık içindeyim. **(Suvorin'e mektup, 7 ağustos 1892).**

"Sıkılıyorum. Kendine sahibolmamak, yalnız idareleri düşünmek, gece köpekler ulur ve kapıya vurulurken (beni çağırmaya gelenler) sıçramak, bilinmedik yollarda, kötü beygirler üstünde yolculuk etmek, yalnız koleraya dair kitaplar okumak, yalnız kolerayı beklemek ve aynı zamanda bu hastalıkla ve ona tutulanlarla tamamiyle kayıtsız olabilmek..." diye içini çekiyordu. **(Suvorin'e mektup, 16 ağustos 1892).**

Ama o doktordu, bir an bile ödevinden ayrılmayı düşünemezdi. Yazar olarak bu sefil hayatları görmekten gıdalanıyordu. Gitgide zayıflıyor, kan tükürüyordu, "Ruhum yorgun düştü" diye yazıyor, kendisinin ve başkalarının acıları onun eserini zenginleştiriyordu.

Melihovo hâtıralariyle hemen hemen bir roman kadar uzun iki hikâye yazılmıştır: **Köylüler** ve **Çukurda.** Çehov'un mujikleri anlatış tarzı o devrin aydın zümresini adamakıllı

şaşırtacaktı, Gorki'nin keskin bir istihza ile söylediği gibi, "bütün insanlar bütün hayatlarınca onun böyle kendini rahatsız edercesine iki iskemleye birden oturmasının sebebini anlamaya çalıştılar?"

Aydın zümre, tanımak zahmetine bile katlanmadığı mujiği öteden beri idealize edip durmuştu. Bir izbede oturmak, köylünün saçtığı iğrenç kokuyu teneffüs etmek, onunla konuşmak, nasıl yaşadığını, nasıl sevdiğini, karısına ve çocuklarına nasıl muamele ettiğini müşahede etmek, bunlar Rus aydınlarını hiç ilgilendirmiyordu. Yalnız bir papağan gibi Tolstoy'la Turgenyev'in öğrettiği dersi tekrarlıyorlardı: "Mujik iyidir, o bir aziz'dir."

Bu hiç de aydın sınıfın şuurlu bir inancı değildi, siyasi bir tavırdı. Hepsi liberal reformlar istiyordu. Hükümet hürriyet için halkın olgun olmadığı bahanesiyle bunu reddediyordu. Mujiğin yüksek ahlâki bir olgunluğa sahip harikulâde bir varlık olduğunu ispat etmekle hükümeti kızdırıyorlar, onun en iyi silâhlarını elinden alıyorlardı: burjuvazinin başka bir arzusu yoktu.

Ama Çehov, bir kere damarlarında onların kanı dolaştığı için insiyaki olarak, sonra onları gidip gördüğü, onları tedavi ettiği, onlarla konuştuğu, onları kendiyle müsavi görmeye çalıştığı için köylüleri tanıyordu. Aydın zümrenin aldandığını görebiliyordu. Rus mujikleri aziz değildiler. İçlerinde sakin tabiatlı olanlar, mütevekkiller Çukurda'ki Lina gibi, Köylüler'deki Olga gibi ebedî kurbanlar vardı. Ama bir bütün olarak o ne sert, ne hayvani, ne sefil ve ne vahşi bir hayattı! Uzun bir köleliğin hayvanlara benzer kıldığı, tanrısal bağın bir şimşek gibi heyecanlı ve tesir edici bir tarzda belirdiği beşerî mahlûklar; Çehov işte köylüleri böyle görüyordu.

Karanlık, pis ve daracık evlerde yaşıyorlardı. "Ne çok sinek! Soba bir yana eğilmiş, odundan mamûl duvarlar çaprazlama yatmıştı, sanki izbe hemen o anda bir harabe haline girecek gibiydi" (Köylüler) Mujik hayvanları döverdi. (Kedi sağır. — Niçin. — İşte öyle. Dövdük de), Çocukları, kadınları,

Çehov evinin bahçesinde
(Yalta 1899)

Genç yazar Anton Çehov

bütün müdafaasız mahlûkları döğer. Sefalet korkunçtur. Gıdası suya batırılmış kara ekmekten ibaretti. Bayram günleri buna ringa balığı eklenirdi. Biricik ihtirası fakir olduğu zaman sarhoş olmak, zengin olunca da zenginleşmeye devam etmek; o zaman da hiçbir şey karşısında gerilemez: çalar, gerekirse öldürür. Kadınlar baştan çıkarılmış ve hasistirler veya çocukluktan beri korku hastası sefil mahlûklardır. Aksine şiddetli bir hiddet nöbetinde görümcesinin oğlunu öldürüyor, (**Çukurda**). Mujik merhamet nedir bilmez. Dindarlık sadece görünüştedir. "Maria ve Fekla haç çıkarır her yıl oruç tutarlardı ama bundan hiçbir şey anlamazlardı. Çocuklara dualarını öğretmezler, onlara Tanrıdan bahsetmezlerdi... yalnız büyük pehrizde şişmanlamalarına engel olurlardı... Buna rağmen kutsal yazılara tapıyorlar, onları şefkatle, hürmetle seviyorlardı, fakat ortada kitaptan eser yoktu, kimse okumak bilmiyordu." (**Köylüler**).

İhtiyar ana baba hastalandıkları zaman çocuklar onlara çok yaşamış olduklarını, ölmenin zamanı geldiğini söylüyorlardı... Mujik kendini her şeyden uzaklaşmış hissediyordu: ona kimse yardım etmiyor, bir nasihat vermiyordu. "Onlardan daha zengin, daha kuvvetli olanlar da yardım edemezlerdi, zira onlar da kaba, namussuz, ayyaştılar." (**Köylüler**). Çehov: "Fakirlik! Fakirlik! diye feryadediyor. Bu mahlûklara lâzım olan hürriyet değil, refahtı. Ama onlara vermek için Çar'ın arzusuna bağlı olan bir hürriyeti istemek kolaydı, halbuki köylüyü refaha kavuşturmak için zengin sınıfın imtiyazlarına dokunmak gerekecekti, bunu ise kimse istemiyordu.

Bu yüzden Çehov'un köylülere ait hikâyeleri aydın okuyucular tarafından zevk duyulmadan okunmaktaydı.

XXVII

Çehov'un ressam bir dostu vardı, Levitan. 1892 ilkbaharında bir gün ikisi ava gittiler. Levitan, biraz da elinde olmaksızın, gelip ayaklarının ucuna düşen bir kuşu vurdu. Çehov: "Uzun bir gaga, büyük siyah gözler ve mükemmel tüyler... Bize şaşkın şaşkın bakıyordu." diye yazıyor. Ne yapmalıydı? Levitan yüzü ekşimiş vaziyette gözlerini kapayıp ve titrek bir sesle yalvarıyor:

— Dostum şunun işini bitir...

Çehov:

— Yapamam, diye cevap veriyor.

Önünde kuş ona "şaşkın şaşkın" bakıp duruyordu. Nihayet Çehov onu öldürdü: "güzel sevgi dolu bir mahlûk daha eksildi ve iki ahmak eve dönüp masa başına geçtiler." (18 nisan 1892).

O yıl köy çok kalabalıktı, musiki, göl boyunca uzun gezintiler, ılık geceler, âşık genç kızlar, o bahar atmosferi, o güzel bahçe, o mehtaplı geceler, mâsum kuşun ölümü; bunların hepsi Çehov'un az zaman sonra yazdığı piyeste, **Marta**'da mevcuttur.

"Onu ben bütün tiyatro sanatı kaidelerine aykırı olarak **forte** yazdım ve **pianissimo** bitirdim... O bir hikâyeden hâsıl oldu. Memnun olmaktan ziyade gayri memnunum, yeni doğmuş piyesimi okurken bir kere daha inanıyorum ki ben bir dram yazarı değilim. Perdeler çok kısa. Dört perde var."

Marta'nın konusu malûmdur. Bir genç kız tanınmış bir yazarı sever, aktris olmak da ister. Kendisine acı ve hayal kırıklığı onu seven adama ise ancak ölümü getirecek olan rüyasını gerçekleştirecektir. Piyes hisli, lirik, yarı aydın-

lık bir şekilde yazılmış, bir hikâye gibi işlenmişti. Okunuşta bile yeni, garip ve anlaşılmaz görünüyordu. Birkaç yıl önce İvanov'un kazandığı başarının hâtırasından dolayı Çehov bu piyesi Petersburg'daki Aleksandra tiyatrosuna verecekti. Sanata yeni atılan, büyük bir aktris olan Komisarçevskaya, genç kız Nina rolünü oynıyacaktı. Fakat provalar yeteri kadar yapılmadı, piyes dokuz gün içinde sahneye kondu. İlk temsil tarihi olarak 17 ekim 1896 tesbit edilmişti.

Bizzat Çehov bile büyük bir başarı beklemiyordu; eserinden fazla memnun değildi. Bunlara rağmen kendini sevdirmeyi, halkın hürmetini kazanmasını biliyordu. Zafer kazanmıyacaktı ama muvaffakıyetsizlik de olmıyacaktı: İkisinin ortası. Çehov Suvorin'in locasında her zamanki gibi sakin ve mütevekkil görünüyordu. Salonda büyük bir kalabalık vardı. Perde kalktı. İlk konuşmalarla birlikte Çehov etrafında altı yıl önce Sahalin adasından dönüşünden beri birçok kereler teneffüs ettiği o kötü niyetli havayı hissetti. Mırıltılar işitiliyor, insanlar esniyordu. Sahnede, beyaz rob giyinmiş Nina meşhur monoloğu okuyordu:

"... İnsanlar, aslanlar, kartallar ve keklikler, iri boynuzlu geyikler, kazlar, örümcekler, sessiz balıklar..."

Birisi güldü.

Aktörlerden biri:

"— Kükürt kokuyor, bu da lâzım mı?" dedi.

Yeniden bir kahkaha.

Seyircilerden biri yanındakine mırıldandı:

— İşte şu Çehov'a bir de siz dâhi diyordunuz?

— Ben mi? Yok canım hiçbir zaman.

Tanınmamış bir yazar imâda bulunuyordu:

— Hiç kabiliyeti yok, hiç...

— Şaşırtmak, müstesna, orijinal bir şey yapmak istedi, vardığı budalalığı görün bakın!

Bu arada piyes devam etmekteydi. Dinliyormuş gibi davranıyorlardı, sonra omuzlar silkiniyor, tekrar gülünüyordu. Dostları Çehov'u salonda arıyorlar, o ise bulunduğu locadan

onların merhametli bir edayla hızlı hızlı "Nerede biçare" diye sorduklarını duyuyordu.

Tenkidçiler ertesi gün yazacakları cümleleri zihinlerinde hazırlıyorlardı: "Eşi görülmemiş bir rezalet... Çoktan beri böyle baş döndürücü sukutla karşılaşmamıştık. Bu **Martı**, bir canavarlar galerisine uygun, garip bir nesnedir." Daha mutedil olanlar, piyesin bütün tiyatro kaidelerine aykırı olarak yazılmış olduğunu memnunlukla fark ediyorlardı. Çehov tiyatro yazmayı hiçbir zaman becerememişti:

— **İvanov**'u hatırlıyor musunuz? Ne de olsa halkın ilk reaksiyonu yerindeydi...

— Ah halkın sezişi büyük bir şeydir.

Hem zaten Çehov'un hikâyeleri bile söylenildiği kadar iyi değildi. Hele şu **Martı**!...

Birisi duyulması için yüksek sesle "Öküzü taklidetmek istiyen kurbağa" diye mırıldandı. Bir tenkidçi de gülümsiyerek ertesi günkü makalesi için bu cümleyi not etti. (Bu tenkidçinin adı Selivanov'du; **Martı** hakkında verdiği hüküm sayesinde adı kendinden sonra da Rusya'da epeyce yaşadı; müteakip seneler her başarılı temsilde, bahtsız Selivanov'un sözlerini hatırlıyan bir kimse oluyordu.)

Salon sanki Çehov'un şahsi düşmanlariyle doluydu. Bütün onu kıskananlar, istemeden gölgede bıraktıkları, Çehov'un bir hikâyesi için bir gazetede kendi yerini terke mecbur olanlar öçlerini alıyorlardı. Bu kalabalığa, kurtlar gibi uluyanları, sanat ve edebiyattaki her yenilikten korkanları, aptalları ve sahte dostları, büyük bir kütleyi de katmak lâzımdı.

Hiddetlenen Suvorin başarıyı hesaplıyarak evvelden yazmış olduğu makalesini düşünüyordu. Şimdi onu yeniden yazacaktı. Böyle bir hezimeti kim umabilirdi? **İvanov**'un Moskovadaki ilk temsili bunun yanında bir zaferdi. Hem iyi düşünülürse halk tamamen haksız değildi. Piyes garipti. Okunuşu hoşa gitmişti ama, hiç hareket yoktu. Çehov hiç kimseyi asla dinlemiyordu. Şimdiyse parmaklarını ısırmaktaydı. Ne tuhaf adam... Fazla izzetinefis sahibiydi. Nasihatleri dinlemiyor veya sabır-

sız bir tavırla reddediyordu. Bir müddetten beri liberal fikirlere meylettiği doğru muydu? Bazı kimseler bunu iddia ediyorlardı. Hepsi mümkündü.

Çehov locanın boşluğu içinde Suvorin'in arkasına oturmuştu. Madam Suvorin kadınlardaki, konuşmanın susmaktan daha iyi olduğu anlardaki alışkanlıkla hafif sesle, teselli verici sözler mırıldanıyordu. Çehov'u teselli etmek neye yarardı? Gürültüyü, bağrışmaları, gülüşmeleri ve tiyatronun mavi ve altın renkli salonundaki ıslık seslerini işitiyordu. Provalar esnasında ağlamadan dinlenemiyen Komisarçevskaya bile ona kötü oynuyormuş gibi geliyordu.

İkinci perde daha sakin geçti. Fakat üçüncüde halk berbat bir deliliğe kendini kaptırdı. Çehov yavaşça locadan çıktı.

Temsilin sonunda Suvorin onu salonda aradı ise de bulamadı. Sabahın ikisinde Mari Çehov gözleri yaşlarla dolu sapsarı bir halde Suvorin'lere gitti. Anton'un eve dönmediğini, ne olduğunu merak ettiğini söyledi. Çehov ise soğuk ve rutubetli Petersburg sokaklarında yürümekteydi. Sonbahardı. Melihovoya ilk kar yağıyordu. Niçin köyden ayrılmıştı? Hemen yarın oraya dönecek, oraya kapanacaktı. İhtiyarladığı, çok yorgun düştüğü, çok yazı yazmış "makinenin artık bozulmuş" olduğu düşüncesi ona başarısızlıktan daha fazla dokunuyordu.

Yavaş yavaş kendini yatıştırdı. Evine döndü. Saat üçtü. Soğuk bir banyo yaptı ve yattı. Merak içinde kalan Suvorin odasına girdiği zaman hâlâ uyuyordu. Lâmbayı yakmak isteyince Çehov ona bağırdı:

— Yalvarırım size, yakmayın. Kimseyi görmek istemiyorum. Size yalnız şunu söylemek isterim: eğer bundan sonra bir daha tiyatro eseri yazarsam bana bir...

Melihovoya doğru yola çıktı. **Martı**'nın ikinci temsili başarılı oldu. Ama kötülük bir kere olmuştu: tenkidçilerin kötü niyetli yazılarını herkes okumuştu. Piyesi beş defa oynadılar ve Sen Petersburgdaki temsilleri böylece sona erdi.

Az zaman sonra Çehov piyesi neşretti. Tolstoy okudu ve fikrini şu sözlerle bitirdi:

— Hiçbir değeri yok. Ibsen'in dramları gibi yazılmış.

Bizzat Çehov'a da gülümsiyerek şöyle diyordu:

— Bilirsiniz ki Shakespeare'i sevmem. Ama sizin tiyatronuz aziz Anton Pavloviç, onunkinden de beter.

XXVIII

Çehov köyde hastalara bakıyor, onlarla ilgileniyor, okullar kuruyor, yolları ıslah ediyordu. Ama Rusyada zeki bir adam, faaliyeti ne kadar büyük, ne kadar faydalı olursa olsun bundan memnunluk duyamazdı. Memleket çok geniş, sefalet çok derindi. Bu insan sabrını cesaretsizlendiriyordu. Öldürücü yaralarla kaplı bir vücut üzerindeki bir bereyi yıkayıp pansuman etmek neye yarar? Birkaç düzine insan kurtarılıyorsa da milyonlarcası da ölüyordu. Koca imparatorluk içinde bir yol, geri bir halk için bir okul ne ifade ederdi. Siyaset her şeyi karıştırıyordu. Her beş veya altı yılda bir koleranın öncüsü olarak Rusyaya dönüp gelen açlık esnasında zenginler arasında hayır işleri paralarının kötü idaresi hakkında az veya çok mübalâğalı dedikodular dolaştığı için, zenginler para vermek istemiyorlardı. Hattâ Kızılhaç'ın emanet edilen parayı çaldığı bile katiyetle söyleniyordu. Öte yandan hükümette şahıslardan gelen teşebbüslere mâni oluyordu. Çehov boşuna bir çeşit yardım komitesi kurmaya çalıştı. Bazı kimselerin kötü niyeti, bazılarının itimatsızlığiyle çarpıştı. Nihayet hükümet bütün özel faaliyetleri yasak etti. Sahalin adasına seyahatinden sonraki gibi Çehov'u yeniden bir hiddet, hüzün, yorgunluk hissi kapladı. Üstelik, hastalığı da fenalaşmıştı.

1897 de birkaç gün için Moskovaya gelmişti. Marttı. Suvorin, Anton Pavloviç'i yemeğe davet etti, fakat lokantaya gelir gelmez, Çehov fenalaştığını hissetti: kan tükürmeye başladı. Biraz buz istedi, birkaç parçayı emmeye çalıştı, ama kan "bir alev gibi kırmızı ve tehdidedici olan kan" dinmiyordu.

Ye'se düşen dostları etrafını almışlardı. Bir şey değildir diyorlardı. Suvorin, boğaz hastadır diyordu, Çehov ise şimdi

de kanın sağ ciğerden aktığını biliyordu. Nikola'nın ölümünü hatırlıyordu. Hissetmiş olduğu, sonra görmek istemediği bu gerçek işte yeniden beliriyordu. "... zalim, korkunç... Eğer ölümden sonra insan yok oluyorsa hayat mevcut değildir. Sonu benim için meçhul bir dünya hayatının fırtınaları ve hıçkırıklarına kendimi kaptıracağım düşüncesiyle teselli bulamıyorum... Yok olmak müthiş bir şey... Seni mezarlığa götürecekler, sonra evlerine dönecek ve çay içecekler... Bunu düşünmek iğrenç." Kan tükürmenin sonu gelmiyordu. Evde kendini biraz iyi hissetti, birkaç gün sonra yeniden kan gelmeye başladı. Çehov'u Moskova kliniklerinden birine götürmeye mecbur oldular. Ateş düştüğü, kanama kesildiği zaman âdeti veçhile lâtife etmeye çalışıyor, ama doktorlar onu susturuyorlardı; konuşmadan, elleri başının altında çapraz vaziyette, sapsarı uzanmış yatıyordu. Ona çiçekler getiriyorlar, yeni yazarlar müsveddelerini getirip fikirler, tashihler istiyorlardı. Mademki hastaydı, değil mi ya, yazı da yazamazdı, fırsattan mümkün olduğu kadar istifade etmek lâzımdı...

Hiç şikâyet etmiyordu. Asla, ne o zaman ne daha sonraları dikkati kendi üzerine çekmeyi, merhamet uyandırmayı aramadı. Kendini nasıl hissettiği sorulunca "Fena değil" diye cevap veriyor ve konuşmayı değiştiriyordu. Hastanede canı sıkılıyor muydu?

— Yok canım, biliyorsunuz, artık hemen hemen alıştım, diyordu.

Eğlenmesi için dışardan ona haber getiriyorlardı. Bahar gelmişti, buz kırılıyordu.

Suvorin'e:

— Veremli bir köylüyü tedavi ederken o şöyle der: "Beni hiçbir şey iyileştirmiyecek, ilkbahar sularıyle birlikte gideceğim."

Ama ilkbahar geçti o iyileştiğini sandı. Doktorlar bir tebdilhava tavsiye ediyorlardı. Biaritz'e gitti, kötü mevsim onu kovunca Nis'e vardı. Yabancı dilleri bilmeyişi onun için bir sıkıntı olmasına rağmen bu yolculuktan sevinç duydu. "Hariç-

te Almanca veya Fransızca konuştuğum zaman, tramvay biletçileri benimle alay ediyor, ve Pariste bir gardan ötekine gitmek körebe oyununa benziyor." Önce Fransadan hoşlandı. Bütün kışı Nis'te geçirdi. Bu hasta, yorgun, melânkolik adam, hayatı, verdiği küçük ve geçici sevinçleri için sevilmesi gerektiğinden seviyordu. Güzel hava, Nis'in "tesir edici, okşayıcı denizi" yeni simalar, yabancı diyarın âdetleri, ("Nezaketi ve terbiyeyi öğrenmek için burada yaşamamız lâzım. Oda hizmetçisi sahnedeki bir düşeş gibi gülümsiyor, aynı zamanda işinden ötürü yorgunluğu gözüküyor. Bir şimendifer kompartımana girince selâm vermek lâzım... Dilencilere bile Mösyö, Madam demek lâzım.") Karnaval, Fransız kitapları, zevkle okuduğu Almanaklara varıncıya kadar her şey onu ilgilendiriyordu. Dreyfus meselesine ilgi duydu, Dreyfus aleyhtarı mürteci Suvorin'e karşı soğukluğu bu sırada başlar. Fransaya karşı en büyük sempatiyi duyuyor ve onun faziletlerini birçok Avrupalıdan daha iyi anlayıp hissediyor gibiydi. "Avrupa kültürüne bir ton veren ve diğer milletlerin önünde giden bu millet, bizler için nasıl cefalara katlanıyor, bizler için nasıl ıstırap çekiyor!".

Bunlara rağmen o gurbetlerin en tatlısına bile uzun zaman katlanamazdı: Rusya'yı özlüyordu. 1898 ekiminde babası öldü, köydeki ev satıldı ve Çehov yaşamak için Kırım'a Yalta'ya gitti.

XXIX

Çehov: "Bir keşiş gibi yaşıyorum" diye lâtife ediyordu. Hakikatte insanların en beşerî olanıydı ve kadınların güzelliği onda Tolstoy'daki kin, rezalet ve arzu hislerini uyandırmıyordu. Çok daha tabiî ve basit bir şekilde bütün fâniler gibi aşktan ve kadınlardan hoşlanıyordu. Bununla beraber bütün gençliği boyunca esaslı bir bağlanmadan ateşten kaçarcasına sakındı. Kısa ve hafif maceralar, âşıkane dostluklar, sevgi dolu arkadaşlıklar; işte onun hissî hayatının ton'u böyleydi. Bazan "Âşık olabilmeyi çok isterdim, gerçek bir âşık olmayınca insan sıkılıyor." diyordu. Kadınların hosuna gidiyordu. Onun nüktesine, zayıflığına, onda buldukları sâf melânkolinin cazibesine kapılıyorlardı; ama iş ileri gider gibi olunca Çehov, kendinden bütün kalbinin, bütün varlığının istendiğini hissedince, öyle kibarcasına sıyrılıyordu ki, bu yüzden ona gücenmek imkânsızdı. Hayal kırıklığına uğrıyan sevgili (az veya fazla kederli olarak) bir dost haline giriyordu.

Çehov hastalığını biliyordu, aile yükünü sırtlamıştı, parası azdı, kırk yaşına varmadan ihtiyarladığını, tükendiğini sanıyordu. Bir kadın daima onun yanında ne yapacaktı? Yarı alaylı, yarı ciddî bir ağızla:

"Tabiî evlenmek isterim, diye yazıyordu, fakat bana ay gibi daima ufkumda olmıyacak bir kadın verin. O Moskovada olsun, ben köyde..."

Belki de çevresindeki kadınlar onu biraz korkutuyordu. Hepsi aydın, zarif, bilgiliydiler, ama anlaşılmamak, hayattan ve kendinden memnuniyetsizlik, bir şey arzulamak, bir şey beklemek, iç çekmek, kederlenmek bu devirde modaydı. Şüphesiz samimî idiler, fakat bu ruh hali çoğu için bir pozdu ve

Çehov bunu ciddîye alamazdı. Ne zaman genç bir kadın "Çehovvari" konuşmaya, Martı rolünü gerçekte oynamaya yeltense, yazar sükûti ve müstehzi oluyor, garip bir soğukluğa bürünüyordu.

Kadınlar erkeklerin arzularının ne kadar basit olduğunu anlamazlar, (veya anladıkları zaman geç kalırlar, gençlikleri elden gitmiştir) Çehov onlardan güzel, sevimli ve neşeli olmalarını, kalblerinin bir parçasını ona vermelerini, karşılık olarak fazla bir şey istememelerini arzu ediyordu; fakat onlar Martı'daki Nina gibi, Çehov'un kadın kahramanları gibi tehlikeli bir şekilde fedakârlığa hazırdılar; kâmil ve tedbirli bir adam olan Çehov da onlardan kaçıyordu.

Nina rolünü oynıyan büyük aktris Komisarçevskaya, onun kendine çektiği sonra hemen hemen istemeksizin geri ittiği kadınlardan biri oldu.

Nina kısa boyluydu, iri, karanlık gözleri, harikulâde âhenkli bir sesi, ince, şiirli bir yüzü vardı. Tiyatro onun için ne bir meslek, ne de sanattı, havvarilik gibi bir şeydi. Bu tipte kadınlar Rusyada pek çoktu, bunlar âyine gider gibi, manastıra gider gibi sahneye çıkarlardı. Onlar için sanat, uğruna hayat feda edilecek aç bir tanrıydı. 1903 te Komisarçevskaya **Monna Vanna**'yı oynıyacaktı, şöyle yazıyordu: "Bunu oynıyamazmışım gibi geliyor bana, onu lâyıkı veçhile hissedemiyeceğim, yeryüzündeki bir sürü âdiliklere kendimi kaptırmış bulunuyorum..."

Moskovada **Manfred**'i okuduktan sonra: "Ve ben işte burada ses çıkarmaksızın gözlerim sönük, ilhama bir basamak olsun yükselmenin mümkün olamıyacağı hissiyle kösteklenmiş hasta yatıyorum. Belki başarı da elde edeceğim, halkta otomatik bir sanatın farkına bile varmadan bu başarının benden geldiğini sanacak. Kendime gelebilmem için çok yükseğe çıkmam lâzım..." Tiyatro için beslenen bu şiddetli ve samimî zevki ve kütlelere verdiği hazzın derecesini bizim için anlamak zordur.

Batıda da elbette büyük aktörler sevilir, onlara hayran olunurdu, ama Rusyada bu saygının hem daha sâf, hem daha vahşi bir karakteri vardı. Batıda en iyi aktörler sanatlarına, mesleklerine, seyircilerine hizmet ederlerdi. Rusyada ise aranıp durulan daha büyük bir şeydi: en büyüklerin, Çehov'un, Tolstoy'un en üstün rüyası olan, hem ethique, hem sosyal ve artistik, hemen hemen bir din olan öylesine bir gerçek. Tabiî bu ne entrikaya ne de sahteliğe engel değildi, ama tiyatro bir bütün halinde bu idealizmle yükseliyordu. Aktörlerin kazancı azdı: Komisarçevskaya gençliğinde, taşradayken ayda 150 ruble alırdı. Moskova Sanat Tiyatrosunda Moskvin gibi bir artist ayda 100, Knipper 75, Meyerhold 75 ruble alırlardı. Lâkin seyircinin, gayretlerine, uzun sabırlarına karşılık onlara verdiği şeye yalnız başarı denemezdi; bu bir aşktı. Bu Sarah Bernhardt'ın zaferleri ile mukayese edilemezdi, zira Avrupalı tiyatro seyircisi tamamen başka türlüydü: daha incelmişti. Rus seyircisi kadar sâf değildi. XIX. yüzyılın eski gazetelerinde Komisarçevskaya tarafından verilen bir temsilin hikâyesi vardır. Elli defadan fazla sahneye çağrılmıştır. Ağlıyorlar ve ona çiçekler atıyorlar; gitmesini istemiyorlar. Aktris şehir elbisesini giyinmiş olarak tekrar gelir, şapkalı ve mantoludur, hayranlık bağrışmaları elân çınlamaktadır: Gitmeyiniz, bizimle kalınız, bizimle oturunuz!..." O zaman titriyerek, gözleri yaşlarla dolu mırıldanır: "Ben sizinim". Bayılmak üzeredir. Hıçkırmaktadır. Salonda kadınlar bayılmaktadır.

Avrupalı seyirci, aktrisin sözlerinde bir şarlatanlık izinden ve salondaki kolektif isterik halden şüphelenebilir. Ama hiç de böyle değildi; iki tarafın gösterdikleri karşılıklı tam samimiyet, hiçbir dilde adı bulunmıyan, yanına yaklaşılmıyan, ideal bir şeyin arzusu ile ruhların tam bir anlaşmasıydı. Komisarçevskaya devrinin diğer aktrislerinden fazla kendisini alkışlıyanların kalblerindeki sevgi ve heyecan hislerini tahrik etmekteydi.

Fakat o kazandığı başarılara rağmen mesut değildi. Sinirli, endişeli, hastalıklı bir tabiatı vardı. Kendinden hiç emin

değildi, sahnedeki veya hayattaki en ufak muvaffakıyetsizlik onu harabedebiliyordu. Çehov'un hayalinde yarattığı Martı ile onun arasında harikulâde fizikî bir benzeyiş vardı; solgun, titrek, kederli ve çocuk yüzlü, iri gözlü, bu ufak tefek narin kadın Nina rolü için yaratılmış gibiydi. Hem garip bir tesadüfle aktris Nina'nın muhayyel hayatı ile aktris Vera Komisarçevskaya'nın gerçek hayatı birbirine benziyordu.

Vera Feodorovna bahtsız bir gençlik geçirmişti. On dokuz yaşında evlenmiş ve hemen iğrençcesine aldatılmıştı; kendi kızkardeşi kocasının metresi olmuştu. Bu zinadan doğacak çocuk uğruna Vera Komisarçevskaya boşanmaya razı oldu; romantik, mahzun ve ateşli, herşeyde ifrata giden, şövalye tabiatlı olduğundan bütün kabahati kendi üstüne aldı, ve neticede kederden öleceğini sandı. Bu dramdan sekiz sene sonra tiyatroya girdi, Rus aktrislerinin mesleklerinin ortasına vardıkları bir yaşta, yirmi dokuz yaşındaydı.

Taşra sahnelerinde oynadıktan sonra Sen Petersburgdaki Aleksandra tiyatrosuna kabul edildi. Mahçup ve hassas bir kadındı. İmparatorluk tiyatroları soğuk ve şahsiyetsiz bir tarzda idare olunuyordu. Zaten, repertuvar, sahneye koyuş, aktörlerin oyunu, hepsi de yaşlı ve ölüydü; Komisarçevskaya aktörler ve seyirciler tarafından itimatsızlıkla karşılandı. Henüz iki ay oynamış, ancak bir tek başarı kazanmıştı, — Ostrovski'nin bir piyesinde — ki ona Çehov'un **Martı**'sındaki Nina rolünü teklif ettiler. Vera piyesi bir gece derin bir heyecan içinde okudu ve oynamayı kabul etti, fakat içinden titriyor, bir başarısızlıktan korkuyordu.

Martı, tamamen kendine has bir tarzda yazılmış, devir için tamamen yepyeni bir dramdı; sahneye koyuş da öylesine yeni olmalıydı. Bunun için ne tiradlar, ne mübalâğalı hareketler, ne hırslı bağırmalar lâzımdı, sadece sessizlikler, mahçubiyet, melânkolik ve yumuşak bir ton gerekiyordu. Böyle bir piyes bir yıldızla kifayet etmezdi, mükemmel bir bütün âhengi isterdi ki, ancak iki yıl sonra Stanislavski, Nemiroviç Dançenko

ve Moskova artistik tiyatrosu, tiyatro sanatında bu ihtilâli yapacaktı.

Vera'nın ne kadar haksız ve merhametsiz muvaffakıyetsizlikler tanıdığı malûmdur. Vera Feodorovna bütün varlığiyle çalışmıştı, Martı biraz da kendiydi. İyi bir aktör oynadığı rolün içine girer. Bunda ondan da fazla bir şey vardı; gerçek bir ruh kardeşliği... Ama sonu başarısızlık, yazar için derin bir utanç ve aktris için büyük bir keder oldu.

Sahneden çıkarken kadın ağlıyordu, evine dönerken de, annesinin kollarında hıçkırıyordu, annesi "Çehov için, **Martı** için, kendisi için ağlıyordu" diyor.

Birkaç ay sonra Anton Pavloviç'in ağır hastalığını duydu. Ona hemen mektup yazdı: "Sizden istediğim şeyi hatırım için yapın. 'Hatırım için' demek delilik, ama bunu sizden nasıl istediğimi hissetmelisiniz! Don üzerindeki Rostov'da bir doktor Vasilyev var. Ona gideceksiniz, o sizi tedavi edecek: Sizi iyileştirecektir. Dediğimi yapın! Dediğimi yapın! Bunu sizden nasıl istiyeceğimi bilemiyorum! Tanrı sizi korusun!" (1898).

Böyle bir mektuba bir erkek nasıl cevap verebilirdi? Çehov çok nazik, çok mülâyim ve minnettardı, çok teşekkür ettiğini, onun çok iyi bir insan olduğunu, nasihatini yerine getirmeyi ihmal etmiyeceğini yazdı. Tabiatiyle hiçbir şey yapmadı.

Vera birkaç yıl sonra bir turne sırasında Kırıma onu görmeye geldi. One kendi portresini yollamış, **Martı**'da Nina'nın söylediği bir cümleyi üstüne birkaç satırla eklemişti: "Ne kadar berrak, sıcak, neşeli ve temiz bir hayattı o! Duygular, narin ve zarif çiçeklere benziyen duyyular..."

Petersburgda **Martı**'nın provaları esnasında, Aleksandra tiyatrosunun loş kulislerinde bir gün Anton Pavloviç kadının yanma yaklaşmış, ona bakıp şöyle demişti:

"Benim Nina'mm gözleri de sizinkiler gibiydi."

Sonra onu terk etmişti. Ne tatlılık vardı şu kelimelerde... "narin ve zarif çiçekler gibi". O öyle acı, öyle ıstıraplı bir aşk hayatı geçirmişti ki... Çehov'sa hiçbir zaman mesut olmamış-

tı... Vera'nın ona merhameti vardı, zira hasta, zayıf ve yalnızdı; kadın, tamamiyle kendi olmıyan fakat bir kardeş gibi ona benziyen bu efsaneyi, Marta'yı yaratmış olmasından ötürü Çehov'a minnettardı. Kaba ve maddi başarıya karşı kayıtsızdı. Bir parça da kendine ait olduğunu sandığı bir hayali ebediyen yaşatmak istiyordu. İşte kendi hatası yüzünden — başka türlü düşünemezdi, öyle sinirli, öyle kararsız ve acınacak şekilde sıkılgandı — piyes beğenilmemişti. İzzetinefsiyle değil, kalbiyle acı duyuyordu. İçinden Çehov'un onu asla affetmiyeceğini, yahut affın bahis konusu olmadığım, hiç değilse bunu unutmıyacağını, aralarında, bu korkunç gecenin hâtırasının silinmiyeceğini hissediyordu.

Gursuf'ta şimdi sanki yabancıymışlar gibi görüşüyorlardı. Birbirlerine karşı yabancıdan başka bir şey değildiler. Aralarında bir şey yoktu. Halbuki...

Gayet sade giyinmiş, iri iri gözlü, ufak tefek kadın ile soluk sakallı mektep hocası gözlüklü, yorgun yüzlü çökmüş adam (meşhur yazar, ve memleketin taptığı aktris) Kırımın bir plâjında, deniz kıyısında yavaşça yürüyorlardı. Çehov ertesi gün gitmeye mecburdu. Kadın ona:

— Hayır gitmeyiniz, dedi.

Çehov rica etti:

— Bana bir şey okuyunuz.

Akşamdı. Uzun zaman onu dinledi. Fırtına esiyordu. Kadın, terk edilmiş küçük sevgili Nina mı, yoksa büyük aktris Vera mı olduğunu bilemiyordu. Ama Çehov gerçeği, ertesi gün onu terk edeceğini iyice bilmekteydi. (O sıralarda hayatında başka bir kadın vardı, Vera bunu bilmiyordu.)

Tekrar:

— Kalın dedi.

Gece geçiyordu. İkisi de susuyorlardı, sonra kadın Nina'nın monoloğunu, Puşkin'in mısralarını, repertuarının en güzel sayfalarını, yalnız onun için, ağlanmadan dinlenilemiyen, o derin ve temiz sesiyle okudu.

Nihayet Çehov kadının ellerini öperek:

— Gitmiyeceğim, dedi.

Ama ertesi gün gitti. Vera, Çehov'un başka birini sevdiğini bilen bizlere o kadar dokunaklı ve müstehzi gelen şu satırları yazdı:

"Gursuf'ta size o kadar acımıştım ki... hüzne varan bir merhametle..."

Ondan bir resmini istemişti. Çehov da "Vera Feodorovna Komisarçevskaya'ya, 3 ağustos, fırtınalı bir günde, denizin gürültüsü arasında, sakin Anton Çehov tarafından" diye takdim etti.

Sakin... Kadının ümidettiği şüphesiz bu değildi. Çehov'a dört gün sonra 7 ağustosta bir telgraf çekti:

"Sizi iki gün bekledim. Yarın gemiyle Yalta'ya gidiyoruz. Anlayışsızlığınız bana keder veriyor. Sizi bulabilecek miyim? Cevap verin."

Çehov cevap verdi (o zaman Çehov'un ne kadar, belki de lüzumundan fazla anlayışlı olduğunu anladı.)

"Yalta'da, hava soğuk, deniz hırçın. Afiyette olunuz. Mesut olunuz. Tanrı sizi korusun. Bana darılmayınız."

Ama Vera "sakin Çehov" un başka bir kadını düşündüğünü aklına getiremezdi. Herhalde onun mahçup, kederli ve kimsesiz olduğunu düşünerek teselli buluyordu. Artık bir şey istemiyordu. Her şeyi veriyordu, aşkı yerine dostluğunu.

"Darılmadım. Ama hayatınızın şu andaki halini düşündükçe kalbim daralıyor."

Hangi kadın olsa, hezimeti kabul etmiyen kadınlık şerefini, gururunu yaralanmış hissederdi. Fakat samimiydi, ona gücenmiyordu. Çehov'a karşı garip ve içten bir sevgi besliyordu. Üç yıl sonra Çehov evlendi. Vera ona yeniden mektup yazarak **Vişne Bahçesi**'ni sahneye koyması için izin istedi, zira "kendi tiyatrosunu kurmuştu."

Çehov reddetti. Karısına: "Bu tiyatro bir ay bile yaşamaz" diye yazıyordu. Aldanıyordu. Beş yıl yaşadı.

Anton Çehov ve ailesi
(Ortada beyaz ceketli Anton Çehov'dur)

Çehov'un annesi E. Çehov

Çehov'un babası P. Y. Çehov

Bundan sonra artık hiç görüşmediler. Çehov öldü ve kadın garip, dolambaçlı hayatına devam etti. Çehov'a beslediği aşk gibi romantik, fakat partenerleri daha anlayışlı olan başka aşklar, başarılar, büyük artist sevinçleri ve daima o korkuyu, o memnuniyetsizliği, onu terk etmiyen o sıkıntıyı tanıdı. Bütün Rusya onu Martı diye anıyordu. Ve o gerçekten dinlenmek bilmeden oradan oraya uçan yaralı bir kuşa benziyordu.

Artık kırk yedi yaşındaydı. Taşrada, Asyada imparatorluğun sınırlarında temsiller veriyordu. En sevdiği rolünü Marti'yi oynuyordu. Semerkant pazarına girip, eski halılar, kumaşlar almakla vakit geçirmekteydi. Az zaman sonra hastalandığını anladı. Asya Rusyasının en müthiş salgın hastalığına yakalanmıştı: Çiçek. Birkaç gün hasta yattı, memleket endişe içinde haberler bekliyordu. Bir sabah kendini hemen hemen iyileşmiş hissederek mesut kalktı: "harikulâde bir rüya görmüş, rüyasında Çehov'u görüp, onunla konuşmuştu. Kırk sekiz saat sonra da öldü.

Hiçbir Rus yazarına, hiçbir Rus artistine, hiçbir Rus siyaset adamına böyle bir cenaze töreni yapılmadı. Narin vücut Taşkent'ten Petersburg'a, Asyadan Avrupaya getirildi; her istasyonda, her köyde halk onu karşılıyordu. Rus halkı göz yaşlariyle onu uğurluyordu.

XXX

Soğuk, rütubetli bir salonun iyi aydınlatılmamış bir sahnesi üzerinde Çehov'un önünde genç bir aktörler gurupu temsil vermekteydi. Moskovada kabiliyetli rejisörler, müzisyenler, ressamlar, artistler tarafından bir tiyatro kumpanyası kurulmuştu. Nemiroviç - Dançenko'nun tiyatro okulu ile Stanislavski'nin kurduğu edebiyat ve sanat cemiyeti birleşmiş ve bir benzeri bulunmıyan Moskova Sanat Tiyatrosu kurmuşlardı.

Şimdiki halde henüz tiyatro hazır değildi: para yoktu. Provalar imkân nispetinde yapılıyordu. Bu sonbahar akşamı, keşişhanenin bitmemiş, ne duvarları ne tavanı görülmiyen, sadece kederli muazzam gölgelerin sürüklendiği buz gibi salonda oynuyorlardı. Seslerin bu mekân içinde garip ve sağır bir tınneti vardı; ramp mevcut değildi, onun yerini ağızlarına mum geçirilmiş bir şişe dizisi almıştı. Dışarda yağmur yağıyordu. Omuzlarında pardesüyle Çehov soğuktan titriyerek, her zamanki jestiyle ince sakalını hafifçe çekiştirerek aktörleri dinliyordu. Birkaç gün evvel, mevsim başında Nemiroviç - Dançenko'nun sahneye koymak istediği **Martı**'yı prova etmişlerdi. Çehov razı olmakta epey tereddüdetmişti: Aleksandra tiyatrosunun başarısızlığı henüz unutulmamıştı. Ama iki yıl geçmişti. Öylesine tehlikeli derecede hastaydı ki bazı şeylerin ne eskiden olduğu kadar bir önemi ne de acı bir keskinliği vardı... Hem o, hiçbir zaman hayır demesini bilmemişti. **Martı** bu kış Moskovada oynanacaktı, ama müellif onu göremiyecekti: havalar yağmurluydu, öksürüyordu; güneye, kendini gurbette hissettiği "Sıcak Sibirya" adını verdiği Yalta'ya gidecekti. Böyle olması daha iyiydi belki de... Piyeslerinin bazı temsillerinden sakladığı korkunç hâtıraları vardı.

İvanov'un veya şu biçare **Marta**'nın ilk temsillerini düşündükçe elân ürperiyordu... "Tiyaroda hiç talihi yoktu."

Kızkardeşi Mari'nin gelip "hemen hemen ağlıyaraktan" Stanislavski'den bu projesinden vazgeçmesini, başka bir şey aramasını rica ettiğini acaba biliyor muydu?

— İkinci bir muvaffakiyetsizlik tehlikesini göze almamalı, demişti. O kadar hasta ki... Bu onu öldürür.

Zaten **Marta**'nın bu provası Çehov'un hiç hoşuna gitmemişti; Nina rolünü oynıyan genç kız susup hafifçe iç çekeceği anlarda bağırıyor, hıçkırıyordu. Vera Komisarçevskaya'daki o ilâhî sadelik yoktu. Hem Stanislavski mizansene lüzumundan fazla önem veriyordu... Kurbağaların bağrıştığı, köpeklerin havladığı, çanların çaldığı duyuluyordu... Ne işe yarardı bunlar? Çehov göründüğü zaman bütün aktörler etrafını çevirmişler ona bir peygamber gibi bakmışlardı. Onların önünde utanıyordu. **Marta**'nın 9 eylûl 1898 de olan ilk provası onda tatsız bir endişe ve sıkıntı tesiri bıraktı.

O akşam kendip iyesini dinlemiyordu. Aleksi Tolstoy'un bir dramı, **Çar Fedor** oynanıyordu. Çehov zevkle seyrediyor ve dinliyordu. Bu aktörlerin kabiliyeti vardı. Kadınlar güzeldi. İçlerinden biri bilhassa hoşuna gitti. Bu, Çariçe İren rolünü oynıyandı. Mânalı bir yüzü "asîl ve kalbden gelen" güzel bir sesi vardı. Adı Olga Knipper'di. İnce dudaklı, zekâyla yuğrulmuş bu simayı, birkaç gün evvel **Marta**'nın provasında fark etmişti; hafif, gururlu, hafifmeşrep, fakat sırasında müşfik ve hüzünlü bir kadın olan aktris Arkadina rolündeydi; rolünü çok güzel oynuyordu. Bu akşam da hayranlık uyandırıyordu. Onu dinlerken arasıra nefesinin kesildiğini hissediyordu.

Piyes hakkında düşüncelerini sordular: çok iyi bir piyesti... Hepsinden fazla İren'den hoşlandığını söyledi. Gülümsiyerek eğer Moskovada kalacak olsa muhakkak ki bu İren'e âşık olacağını ilâve etti... Ama ertesi gün gidiyordu.

İren, genç aktris Olga Leonardovna Knipper'de Çehov'u görünce büyük bir heyecan duymuştu. Serbest, zeki bir kızdı; kabiliyetliydi, mesleğini seviyordu. Sanata yeni atılmıştı. İyi

bir ailedendi. Ren eyaleti yerlilerinden parlak bir mühendisti babası... Genç Olga sanat için yetiştirilmemişti. Lâkin babası erkenden, ardında sadece borç bırakarak ölmüştü. Aile becerebildiği kadar işin içinden çıkmaya mecburdu. Ana, iki amca ve çocuklar, hep beraber Moskovada küçük bir apartımanda yaşıyorlardı. Sevimli ve hayat dolu bir kadın olan ana şarkı dersi veriyordu, amcalardan biri doktor, öbürü subaydı. Hepsi de neşeli, canlı, kabiliyetliydiler. Birkaç yıl sonra onlarla tanışacak olan Gorki, mektuplarında "çılgın Knipper ailesi" diye bahsediyor. Ateşli ve hiddetliydiler, amcalar hâbire kavgaya tutuşurlardı. Yemekler neşeli ve gürültülü geçer, çocuklar şarkı söyler, nutuk irad ederlerdi. Olga Leonardovna müzik dersi vermekle işe başlamış, sonra Nemiroviç - Dançenko'nun tiyatro mektebine girmişti, şimdi de nice harikulâdelikler beklenen bu kumpanyaya dahildi. Moskovadaki küçük apartımanda, yandaki odada annesinin talebeleri şarkı söyler, kendi tâbirince "ulurken" Olga rollerini ezberlerdi. Akşam, amcalardan biri yüksek sesle Tolstoy'u, Dostoyevski'yi, Çehov'u okurdu. İşte o Anton Çehov etten ve kemikten haliyle önünde belirmişti: işte kendi sayesinde, kendi oyunu sayesinde, meçhul Olga Knipper yazarın sıhhatını, saadetini ve rahatını sağlıyordu. Şüphesiz Çehov'un ona hayran olduğunu birisi söylemişti. Çehov'u hemen birdenbire sevdi.

17 aralık 1898 de Moskova Sanat Tiyatrosunda **Martı** ilk defa oynandı. O gün Olga'nın otuz dokuz derece ateşli şiddetli bir bronşiti vardı. Buna rağmen oynadı. Seyirci azdı. Aktörler omuzlarında müthiş bir sorumluluk yüklendiklerini hissediyorlardı. İlk perde sona erdiğinde salon "bir mezar sessizliği" içinde susmaktaydı. Aktrislerden biri düşüp bayıldı. Stanislavski: "Ben de güçlükle ayakta duruyordum" diye yazıyor.

Sonunda zafer kazanıldığını herkes bilir.

1899 yılı ilkbaharında Anton Pavloviç Moskovaya döndü. Yalnız onun için **Martı**'yi oynadılar. Hava çok güzeldi. Bir kış önce Olga Knipper, Mari Çehov ile tanışmış ve iki kadın büyük bir dostlukla birbirlerine bağlanmışlardı. Aktrisi bir-

kaç gün için köye, Melihovo'ya davet ettiler. Çehov genç kızların çok hoşlandıkları o alaylı şefkati gösteriyordu... Kız ise bekliyor, ümidediyor ve seviyordu.

Vera Komisarçevskaya'nın bir rakîbesi o büyük ve bahtsız artiste zalimcesine "ilham veren şapkacı kadın" adını takmıştı, bu fena niyetli ve zekice alayda gerçek olan bir şey vardı. Olga Knipper ise tamamen başka türlüydü. Vera kadar deha sahibi değildi, ama daha zekiydi. Her şeyden evvel canlı, enerjik, ve müşfik bir yaradılışı vardı. Çehov onda hoşuna giden bir döğüşme kudreti bir ataklık, bir yaşama sevgisi buluyordu. Neşeliydi, onu eğlendirmesini biliyordu. Çehov'a yalnız sanattan ve tiyatrodan değil, arkadaşlarından, tuvaletlerinden, biraz önce yediği domuzdan, İspanyol soğanı, haringa, salatalık ve patatesten yapılmış salatadan bahsediyordu. Çehov'a yalnız edebî projelerini sormuyor, elbiselerini iyi fırçalayıp fırçalamadığını, iştahla yeyip yemediğini ve Yalta bahçelerindeki genç ağaçlarla çiçeklerin nasıl yetiştiğini soruyordu. Onu güldürüyordu. Hem zaten aralarmdaki dostluğa verilecek âhengi hemen bulamamıştı. Bir aşk başlangıcında kadın az veya çok şuurlu bir şekilde sevdiği adamın arzusuna kendini uydurmaya çalışır. Sevgilisi: "Bu sana yakışıyor, onu muhafaza et" diyene kadar, bir ayna önünde şapka dener gibi çeşitli ruh hallerini dener.

Olga Knipper zaman zaman zarif, hülyalı, melânkolik, tatmin olunmamış bir insan gibi göründü... Kendisi için ne mutlu ki oldukça çabuk Çehov'un ikinci bir Martı aramadığını, seven bir kadın istediğini anladı.

Yazara ihtirasla hayran olmakta devam ederken, daha fazla yalnız ve hasta insana kendini bağlıyordu.

Olga Yalta'da birkaç gün kaldı ve Anton Pavloviç'in hayatının rahatsız ve hazin olduğunu, kötü gıda aldığını, uşaklarının ihmalci, ayakkabılarının boyasızlığını, ziyaretlerin çalışmasını bozduğunu ve onun kapısını kapamaya cesareti olmadığını gördü. Kısacası Çehov'un bir kadına muhtaç oldu-

ğunu anladı. Ne yazık ki böyle şeyleri ilk gören genç kızdır; erkek daha çok sonra görür, bazan da hiçbir zaman...

Yazar ve aktris birlikte Moskovaya gittiler. Bahçesaraya kadar olan yolu arabayla geçmek lâzımdı. Ağustostu, Kırımın en güzel mevsimi. Memleket hayran olunacak kadar güzel ve vahşiydi. Riviera ile Asya'nın bir karması idi. Yepyeni bembeyaz villâlar, gül tarlaları, serviler, harap müslüman mezarlıkları arasında inşa edilmişti. Deniz kıyısında yassı damlı Tatar köyleri, sonra ıssızlık içinde, bir Tatar geçidi ile bir cami arasında yükselen büyük modern oteller beliriyordu; meyvalar mükemmel, hava temiz ve hafifti. Geceleri sularda gemilerin ışıkları parıldıyordu. Kırım unutulamaz... Çehov ve Olga Knipper, mavi gölgeli derin vâdiyi, Kokooz vâdisini geçtiler. (Kokooz Tatarcada mavi göz anlamına gelir.) Hafifçe konuşuyor, susuyorlardı; yazar âdeti veçhile lâtife etmekteydi. Genç kadın sevimli ve heyecanlıydı. Bir kere öpüştüler, o kadar.

Çehov Moskovada çok kalmadı, kendini hasta hissetti, dönmeye mecburdu. İlkbaharda Sanat Tiyatrosu grubu Kırıma gelip birkaç muhteşem temsil verdi. O uzun konuşmaları, o su kıyısında gezintileri, o bahçe içindeki eğlenceleri, zeki erkeklerin, genç, zarif kadınların arkadaşlığını, o hayatı Çehov ne çok seviyordu! Tiyatroyu ne kadar seviyordu... Kendinin dışında bulunduğu bu hür ve aydınlık hayatı Olga temsil ediyordu ona. Yeniden Yaltadan ayrılmak istedi. Kendini iyi, gençleşmiş hemen hemen iyileşmiş hissediyordu. Bir kere daha Moskovada ancak birkaç gün kalabildi.

XXXI

Sanat Tiyatrosu bu arada işitilmemiş bir başarı kazanmaktaydı. 1899 kış mevsimi başında, halk gişelerin açılmasını sabahın birinden itibaren bekliyordu. İlk günü 2500 kişilik bir kuyruk vardı ve on altı karne bilet satıldı. Moskova'da bu temsillerden başka şeyden bahsolunmuyordu. Shakespeare, Aleksi Tolstoy'un **Çar Fedor, Müthiş İvan'ın Ölümü** Çehov'un **Martı**'sı ve Olga Knipper'in Helen rolünü oynadığı yeni piyesi **Vanya Dayı** oynanıyordu.

Vanya Dayı önce taşrada azçok muvaffakıyet kazanarak oynanmıştı. Şimdi ise Moskovadaki temsili bir zafer olmuştu. Piyesi gördükten sonra Gorki şöyle yazıyordu: "Sinirli bir insan olmadığım halde bir kadın gibi ağlıyordum."

Çehov ise Yaltada piyesinin tenkidlerini okuyup, daima gelmiyen mektupları bekleyip o uzaktaki genç aktrisi düşünmekle yetiniyordu. Onun ne kadar mesut bir hayatı vardı... Şimdi Çehov onun için neydi ki?

"Bu gece bir yangın oldu. Kalktım. Taraçadan alevlere baktım ve kendimi müthiş surette yalnız hissettim." **(29 eylûl 1899).**

"Hiddet içindeydim. Tiyatronuzun döşemesi altındaki fareye gıpta ediyorum. **(4 ekim 1899).**

O zaman Olga yeis içinde, onun tiyatroyu mu yoksa kendisini mi aradığını kendi kendine soruyordu. Hiç olmazsa tiyatroda ona elinden geldiği kadar hizmet ettiğine inanıyordu.

Yılbaşı arifesinde **Vanya Dayı**'nın dördüncü perdesinden sonra tıklım tıklım kalabalık salon içinde bir ses çınladı. Adamın biri şöyle diyordu:

— Moskova halkı namına tiyatronuzda hissettiğimiz ve düşündüğümüz her şey için size bütün sevgimizle teşekkür etmek istiyoruz.

Olga Knipper "Şaşırmış ve mütehassis olmuştuk" diye yazıyor.

Muhakkak ki Çehov artist olarak da ona hayrandı, bunu biliyordu, bundan emindi. Fakat başka bir şey istiyordu. Birisi ona Anton Pavloviç'in yabancı ülkelere gideceğini söylemişti. Hemen ona:

"Böyle bir şey olamaz, anlıyor musunuz?" diye yazdı.

Yoksa Çehov unutmuş muydu?

"Hayır, hayır, bu imkânsız. Bunu istemiyorum. Allah aşkına bana yazın, bekliyorum, bekliyorum!..."

Ama aralarında her şey müphem ve garipti. Bir buse, birkaç tatlı söz, sonra bir çeşit sevgi dolu arkadaşlık onu tatmin etmemişti.

Çehov onun bu şikâyetlerine karşı şöyle cevap veriyordu:

"Neden hep böyle üzüntü içindesiniz? Yaşıyorsunuz, çalışıyorsunuz, ümidediyorsunuz... gülüyorsunuz... daha ne lâzım size. Benim vaziyetim tamamiyle başka. Topraktan koparılmışım. Doya doya yaşıyamıyorum, içki sevmeme rağmen içemiyorum. Gürültü seviyorum, ama onu duyamıyorum. Bir kelimeyle, ben şimdi yer değiştirmiş müstereddit bir ağaç durumundayım: ağaç iklime uyacak mı, yoksa kuruyacak mı? **(10 şubat 1900).**

Olga artık kızmaya başlıyordu. Ne diye onu anlamak istemiyor? "Daha ne lâzım size?" Tam erkeklerden beklenen bir sual! Olga "Erkeklerde de işvebazlık yok değil" diye yazıyor, ama Çehov yeniden acı bir nükteli mektupla ona cevap veriyor ve Olga cesaretini kaybeder gibi oluyor.

"Etrafımda hep yeni piyesinizden bahsediyorlar, yalnız benim haberim yok, hiçbir şey bilmiyorum. Bu suallere karşı bir şey bilmediğimi söyleyip omuzlarımı kaldırdığım zaman bana inanmıyorlar. Neyse, istediğiniz gibi olsun. Oh, yaşamak öyle sıkıcı bir şey ki..." **(22 mart 1900).**

Çehov: "Çok bedbahtsınız, fakat inanmanız gerekir ki bu uzun sürmiyecektir, yakında trene binecek ve büyük bir iştahla kahvaltı edeceksiniz."

3 haziran 1900: "Ne oldunuz? Size benim ve Maşa ile Ögeniya - Yakolevna'nın (Çehov'un kızkardeşi ve annesi) sevgilerini gönderiyorum, annemin de selâmı var. Olga Knipper".

. . . . . .

6 ağustos 1900, Sivastopol ve Harkov arasından: "Günaydın sevgilim! Geceyi nasıl geçirdin?".

Aşk maceraları Kırımda, belki Vera Komisarçevskaya'nın boş yere Çehov'u cezbetmeye çalıştığı Gursuf'ta, belki de Yalta'daki evde başlamıştı. Herkes uyuduğu zaman aktris, yazarın çalışma odasına gelip onunla buluşuyordu. Bahçede Anton Pavloviç'in diktiği akasyalar "uzun ve yumuşak" yükselmişti. "En küçük rüzgâr esintisiyle eğiliyor, düşünceli bir şekilde dalgalanıyorlardı, bu hareketlerde hayali, hazin ve endişeli, bir şeyler vardı."

Çehov ve Olga Leonardovna, ayın aydınlattığı İtalyan üslûbu büyük pencerelerden beraberce onları seyrediyorlardı. Denizin gürültüsü, ağaçlarda rüzgârın esişi işitiliyordu. Bu güzel gecelerde atla gezmeye çıkan seyyahların sesleri ve kahkahaları yolda çınlıyordu; delikanlılar dağlarda ateşler yakıyor, ayışığında yıkanıyorlardı ve şarkıları beyaz eve kadar geliyordu. Çehov'un annesi ve kızkardeşi epeyden beri küçük sessiz odalarında uyumaktaydı... Onları uyandırmamak için dikkatli olmak lâzımdı... Aynı çatı altında bir aktrisle geçen bu macera onları kızdırır diye Anton Pavloviç düşünüyordu. Olga Knipper ise iki kadının çoktan beri her şeyi anladıklarını biliyordu. Zaten alçak sesle konuşuyorlar; gülüşme ve öpüşmelerinin gürültüsünü boğuyorlardı. Zira Olga bu gecelerde Çehov'la çene çalmasını seviyordu; tuhaf hikâyeleri, çocukça halleri (saç örgüsünü çözüp, saçlarını omuzlarını yayıyor, cadı rolü oynuyordu), bütün bunlar yazara tesir ediyordu. İhtimamla hazırladığı kahveyi beraber içiyorlardı.

Sonra susuyorlardı. Gece sona ererken karanlıkta basamaklarının şiddetle gıcırdadığı o merdivene kadar Çehov onunla birlikte gidiyordu.

Yaz geçiyordu ve yine ayrılmaları lâzımdı. Çehov beklenilen kelimeleri söylemiyor, evlenme tarihini kararlaştırmıyordu. Tereddüdediyordu. Onu tiyatrodan koparıp alabilecek mi? Olga bunu istemiyordu. Çehov da bu fedakârlığı ondan istemiyecek kadar karşısındakinin hürriyetine saygı beslemekteydi. O Moskovada tiyatroda, kendisi de hasta haliyle Yalta'da kalınca bu birleşmenin ne faydası vardı? Tekrardan inziva, "ne neşeli, ne sıkıcı, şöyle böyle" akıp giden bir hayat, biricik manzara olarak yaklaşan ölüm ve hâdise olarak, arasıra bir hayranının ziyareti, gazete okumakla, ve akşamları ateş içinde geçen bomboş günler. Olga ise bu sırada Moskovada "altın renkli adamakıllı dekolte robiyle" kendisinden o kadar, o kadar uzakta başkalarının hayranlıkları arasında dans edip duracak!... Çehov kıskanç değildi. Saadetinden, başarılarından memnunluk duyuyordu. Ne de olsa bir erkekti... Sevdiği kadının yalnız kendisine ait olmasını isterdi. Birkaç gün kalmak için Moskovaya geldiği zaman Olga onun istediği gibi bütün vaktini ona hasredemiyordu.

"Geldiğim zaman yine Petrovskoye - Razumovskoye'ye (bu Moskova civarında bir parktı) gideceğiz. Ama bu sefer akşama kadar sürsün, bir sonbahar havası, güzel bir hava olsun, senin de keyfin yerinde olmalı... Bana her an bir provaya koşmaya mecbur olduğunu söylememelisin." **(20 ağustos 1900).**

"Kışın nasıl bir insan olduğumu unutacaksın, ben başka birini seveceğim, sana benziyen başka birine raslıyacağım, ve her şey eskiden olduğu gibi geçip gidecek".

"Annem yarın Moskovaya gidiyor. Belki yakında tamamen gülünç bir şey olmasına rağmen ben de gideceğim. Niye gitmeli? Niye? Görüşüp yeniden geri dönmek için mi? Ne kadar tuhaf..."

Kendine o kadar hâkim, hislerini ifadede o kadar mahçup olan bu adam, bazan bir şikâyette, bir serzenişte bulunuyor:

"Bir aktrise yakışacak gibi müthiş soğuksun. Darılma sevgilim, bunu lâf olsun diye söylüyorum..."

Fakat Olga onu seviyordu ve onun kendine ait olacağına karar vermiş bulunuyordu. Rusya'da böyle şeyleri çoğu zaman kadın kararlaştırırdı. Tatlı, hülyalı ve pasif karakterli erkek de hayatını memnunlukla eşinin ellerine terk ederdi.

Olga'nın çevresinde herkes romanı biliyor ve tahmin ediyordu. Anton Pavloviç kızkardeşine teşrifatlı bir şekilde: "tarafından Olga Leonardovna'ya selâmlar" diye yazıyor. Olga:

— İkimiz de güldük, diye cevap veriyor, sen koca bir bebeksin...

Ama Olga bazan endişeleniyordu. Çehov seyrek mektup yazıyordu. Niçin? Ondan ne saklıyor? Tekrardan harice gideceği doğru mu? Artık onu görmek istemiyor mu? Moskovaya birkaç gün için gelmiyecek mi? Hava güzeldi. Kadınlara has şekilde binlerce sual soruyor ve Çehov'un (doğrusu açıklanmamış) fakat mektuplarının satırları arasında okunan suale; bir gün yalnız ona ait mi, yoksa daima kendisiyle tiyatro arasında mı bölüneceği, sualine cevap vermekten kaçınıyordu.

O zaman kadınların o tesir edici kötü niyeti ile öfkeleniyordu:

— Müşfik ve aşk dolu bir kalbin var, onu niye sertleştiriyorsun?

Çehov kavga sahnelerine benzer her türlü çekişmeye, izahat taleplerine, hiçbir zaman apaçık gösterilmiyen insan ruhunu birbirlerine göstermeyi boşuboşuna tecrübe eden, birbirlerinin ruhunu keşfetmek için didinen iki mahlûk arasındaki o konuşmalara tahammül edemezdi. Susmak ve rıza göstermek lâzımdı.

Hüzünle şu güzel mektubu yazdı:

"Yaltada hâlâ yağmur yok! Tam bir kuraklık! Bilhassa dağın üstündeki, bu yandaki zavallı ağaçlara bütün yaz bo-

yunca bir tek damla bile düşmedi, şimdi hepsi sarardı: bunun gibi bazı insanlar da bütün ömürlerince bir tek damla saadet tadamazlar. Herhalde böyle olması gerekmektedir." **(27 eylûl 1900).**

Hayat devam edip gidecek diye düşünüyordu. Olga gelecek, gidecek. Asla bir yuvası olmıyacaktı. Herhalde böyle olması gerekmekteydi...

Fakat yeniden Yalta'ya davet edilince Olga bunu hiddetle reddetti. Onun metresi olmaya devam etmek, geceleri gizlice buluşmak istemiyordu...

"Bunun imkânı yok, o kadar hassas bir ruha sahibolduğun halde beni çağırıyorsun! Bunu senin anlamamana imkân var mı?" **(3 mart 1901).** Madam Çehov'un kederli bakışiyle, Mari'nin şaşkınlığına katlanamıyacağını söylüyordu. "Bu yaz ne kadar işkenceliydi hatırlarsın. Ne zamana kadar gizleneceğiz? Hem niçin? Bana öyle geliyor ki, benden soğudun, beni eskisi gibi sevmiyorsun, sadece evine gelip, etrafında dönüp durmam hoşuna gidiyor: hepsi bu kadar, beni kendine yakın bir varlık olarak görmüyorsun."

Bu arada tiyatrodaki hayatına da devam ediyordu. Moskovada, turnede, Petersburgda oynıyordu.

1901 in martıydı. Başşehirde karışıklıklar patlak vermişti. Kazan katedralinin önündeki meydanda kazaklar halkı kamçılıyorlardı. Ölen ve yaralanan üniversiteliler, genç kızlar vardı. Başka şehirlerde de kan akıyordu. Moskova Sanat Tiyatrosu **Contant**'da (Petersburgun meşhur lokantası) yemek yiyordu. Olga Knipper, ufacık dantel yakalı siyah kadifeden bir rob giymişti. Petersburgda heyecanla Stanislavski'nin mizansenlerinden, Ibsen'in piyeslerinden ve Çehov'un yeni dramı **Üç Kızkardeş**'ten bahsediliyordu.

XXXII

"Moskovada bir tek insanın bile önceden, evlendiğimizi bilmiyeceğine bana söz verirsin, Moskovaya geldiğim zaman, eğer istiyorsan seninle evlenirim. Düğünden, tebriklerden, belli belirsiz gülümsiyerek şampanya kadehini elde tutmaktan, bilmem neden korkuyorum." **(Perşembe 19 nisan 1901).**

Böylece genç kadının bütün kuruntu ettiği, korktuğu şeyler (Çehov'un âni soğukluğu, anlaşmazlıklar, binbir kuruntu) mahçubiyete, bir erkeklik utancı haline giriyordu. Olga gülümsedi, herhalde, bir kere daha onun büyük bir çocuk olduğunu düşündü, onun bütün isteklerini kabul etti. Gerçekten evlenme öyle bir esrar içinde cereyan etti ki Çehov'un en yakın akrabaları bile haberdar olmadılar. Kardeşi İvan Pavloviç evlenme günü onu görmeye geldi ve hiçbir şeyin farkına varmadı. 25 mayıs 1901 cuma günü, Moskovanın küçük bir kilisesinde, yazar ve aktris kanunun gerektirdiği dört şahit huzurunda evlendiler. Çehov'un canını sıkmamak için onları yemeğe bile davet etmeye çekinen Olga Leonardovna'nın annesine kısa bir ziyaretten sonra, hemen Nijni Novgoroda ve Volga kıyılarına gittiler. Moskovada hekimler Anton Pavloviç'in sıhhatini beğenmemişler, ona kısrak sütiyle kür yapmasını tavsiye etmişlerdi. Yüzyılın ilk yıllarında bu tedavinin büyük bir süksesi var gibiydi. Tolstoy'un da böyle kürler yaptığını biliyoruz.

Çehov ve karısı ilkbaharı Volga kıyısında bir sanatoryomda geçirdiler, sonra Yalta'ya döndüler. Fakat uzun zaman beraber kalamıyacaklardı: sonbahardı, tiyatro mevsiminin başlangıcıydı. Olga Knipper kocasını Kırımda bırakıp Moskovaya döndü.

Garip bir hayat başlıyordu, bu hayat birbirini seven iki insan için işkenceydi. Sonu gelmiyen ayrılıklar, pişmanlıklar,

anlaşmazlıklar, boşuna ümitler, şikâyetler; ve Çehov için bitmiyen bir yalnızlık.

Evliliklerinin başlangıcında Çehov, Olga Leonardovna'ya şöyle yazmıştı:

"Öksürük bütün kuvvetimi alıyor... Sen geleceği düşün... Sen hakim ol. Sen nasıl söylersen öyle hareket edeceğim."

Muhakkak ondaki o canlılığı, harareti, çok zarif ve kadınca bir dış görünüş altında gizli olan bir nevi erkekçe soğukluğu sevmişti. Olga çok defa ağlıyor, sinirleniyordu. Yalnız Çehov'un onu teselli ve teskin edebileceğini söylüyordu, ama hakikatte ise Çehov onun kendisine hiç de muhtaç olmadığını görmeye mecburdu. Hem ona nasıl bir hayat temin edebilirdi ki? Çalışabilecek, gezebilecek, eğlenebilecek, bilgisini artırabilecek, kısaca yaşıyabilecek olan bir kadına, tozlu ve hüzünlü Yalta'da hastabakıcılık... Başka türlü bir hayat, kadın için bir fedakârlık olacaktı, Çehov ise ondan bir fedakârlık talebinde bulunmak istemiyordu. Lâtin ırkından bir kadın için mesele çok daha basittir, ama o şimalli bir kadındı: erkeğe karşı katî bir vefakârlık ona zor geliyordu, Çehov'un nazarında böyle bir vergide zaten çok anlaşılmaz ve garip bir şey olacaktı. Kadında kendisi gibi beşerî bir mahlûktu. Doyasıya yaşamalıydı, kendisi ise... "herhalde kaderim böyle" diyordu.

Çehov pekaz şikâyet ediyordu, hem de sonsuz bir ihtiyat ve nezaketle: "Sensiz çok sıkılıyorum. Küçük bir çocukmuşum gibi sana alıştım. **(24 ağustos 1901).** "Seni seviyorum, sensiz sıkılıyorum, küçük Almanım, yavrum ikinci mektubun daha da kısaydı, bana karşı gittikçe soğumandan korkuyorum, hiç değilse beni yanında görmemeye alışmandan..." **(27 ağustos 1901).**

"Karımın yalnız benim olmasını arzu ederdim. Onsuz ve Moskovasız sıkılıyorum, ama elden ne gelir. Seni düşünüyor, hemen her saat seni hatırlıyorum. Seni seviyorum canım!" **(15 kasım 1901).**

Olga da ıstırap çekiyordu. Onu ateşli ve pişmanlıkla dolu bir şefkatle seviyordu. Birlikte oldukları zaman, yaz ayların-

da, Kırımda veya Moskovada kısa süren buluşmalarında ne kadar iyi ve rahat yaşıyorlardı. Ona mükemmel bir ihtimam gösteriyordu; elbiseleriyle, gıdasiyle meşgul oluyordu. Olga yokken yemekler fenaydı, sobaları ısıtamıyorlardı, uşaklar işlerini ihmal ediyordu. Anton Pavloviç'in anası ile ihtiyar bir hizmetçi ona bakıyorlardı, ama biri yetmiş, öteki seksen yaşındaydı. Çehov'un bakımı için gösterdikleri büyük gayretler az semere veriyordu. Evet, Çehov'a karısı elzemdi, Olga da keder içinde, yalnız ve hasta yazarı, onun "aziz ve müşfik yüzünü", "sevgi dolu, okşayıcı gözlerini" düşünüyor. O vakit şöyle yazıyor:

"Seninle beraber olmak isterdim. Sahneyi terk edemediğim için kendime lânet ediyorum. İçimde olup bitenleri ben de anlıyamıyorum, ve bu beni hiddetlendiriyor... Senin orada yalnız ve keder içinde bulunduğunu, sıkıldığını ve benimse bütün varlığımı aşkıma vereceğime burada gelip geçici bir işle meşgul olduğumu düşünmek bana ıstırap veriyor."

Ona bunları yazıyordu, ama Çehov kabul edici bir tavır takınır gibi olunca ("Tiyatrodan ayrılmak mı istiyorsun, sahi mi bu?") hemen feryadı basıyordu:

"İşsiz olunca büsbütün sıkılacağım. Ordan oraya her şeye hiddetlenerekten sürüklenip duracağım. Âvâre bir hayat alışkanlığını kaybettim, nice zahmetle elde ettiklerimi bir anda yıkacak kadar da genç değilim."

İşte bu kalbden kopan bir feryattı. Enerjik ve kabiliyetli bir kadının meşru arzularından feragat etmesi ağırdı. Çehov bunu anladı ve bundan böyle her türlü şikâyetten sakındı. Hattâ daha fazlasını yaptı, harikulâde bir ruh asaletiyle onu teselli etmeye, onu yatıştırmaya, onun suçlu olmadığını göstermeye kendini zorladı:

"Birlikte yaşamadığımız için ne sen ne de ben bundan suçluyuz. Suçlu olan bana bu basilleri ve sana da sanat aşkını koyan şeytandır."

Hayatları bu şekilde devam ediyordu. Olga Knipper ya Moskovada, ya Petersburgdaydı. Tiyatrodaki başarı, çetin fa-

kat feyizli bir çalışma, en şaşâalı kadınların, en tanınmış erkeklerin dostluğu: genç aktrise düşen saadet payı buydu. O mevsim, Maksim Gorki'nin ilk piyesleri oynanıyor, bu yeni yazar çok ilgi topluyordu. Ibsen ve Sudermann bahis konusu ediliyordu. İki büklüm ihtiyar memurlar **Vanya Dayı**'yı veya Üç Kızkardeşin "Moskovaya Moskovaya" feryadını dinlerken göz yaşı döküyorlardı. Sonra, o balolar, o temsilden sonraki ziyafetler, o buketler, o eğlenceler! Olga Leonardovna kendisi için, kendi sanatı için alkışlandığı kadar, Anton Pavloviç'in karısı olduğundan da alkışlanıyordu. Onun için zeki ve parlak bir aktristir deniyordu. Kolaylıkla Gorki'nin **Aşağı Tabaka**'sından büyük koket rollerine geçebiliyordu. Sırasında (hep aynı zevki duyarak) serseri paçavralarını, sırasında Nemiroviç - Dançenko'nun bir piyesindeki yarı monden kadının kızıl ateş rengindeki robunu giyiyordu. Bu son temsil dolayısiyle idare ona tuvaletlerine harcaması için 1200 ruble tahsis etmişti. ("İkinci perdede, parlak pullarla örtülü, alev gibi göz alacak kırmızı bir rob giyeceğim"). Sanat Tiyatrosu aktörleri, sadece sahne menfaatleriyle çevrili, uzak bir âlem içinde yaşamıyorlardı. Her yanda kabul görüyorlardı, şereflerine eğlenceler veriliyordu. Çarın önünde oynuyorlardı. Fakir yüksek tahsil talebeleri, aristokratlar, yüksek memurlar, zengin tüccarlar tarafından alkışlanıyorlardı. Bütün Rusya bu aktörleri tanıyordu ve onlar bir dalkavukluk ve methiye havası teneffüs ediyorlardı.

Gorki: "Sanat Tiyatrosu Moskovanın malik olduğu en mükemmel şeyler kadar, Tretiakov galerisi kadar, Vassili Blajenny kadar güzel ve önemlidir" diye yazmaktaydı.

Genç turup ilham ettiği gururun, kendi hakkında beslenen ümitlerin farkındaydı. Her başarı yeni kuvvetler getiriyordu. Her hata, onu yıkacağı yerde coşturuyordu. Zaman da ne kadar çabuk geçiyordu böyle! Provalar uzun ve teferruatlıydı. Bütün hazırlayıcı çalışmalar hararetli ve neşeli geçerdi. Yıldızların olmayışı, turupun birbirine bağlılığı, müşterek çalışma uğruna, gösterilen bir nevi ortadan silinme ve fedakârlık

hissi, bütün bunlar sahneye bir asalet veriyordu. Olga Knipper'in mektuplarında ne gündelik meselesinden, ne reklâmdan bahis vardı, pek nadiren kıskançlık ve entrika olurdu. Hayırlı ve harikulâde bir çalışma aşkı kımıldamaktaydı. İşten sonra da eğlenceler Olga'nın hayatında büyük bir yer işgal ediyordu. Kâh dostların evlerinde bir ziyafet ("Her şey pek iyiydi: küçük mantarlar, haringalar, zakuskiler, ağızda eriyen ufacık çörekler, bir mersin balığı, sebzeli et ve çukulatalı dondurma") Kâh aktörler kendileri ve dostları için temsil veriyorlardı. ("Sabahın dördüne kadar eğlendik... Bir çılgınlıktı bu. Kedi ve fare rolünü oynadım.") Kâh Olga Knipper'in evinde buluşuyorlardı. ("Apartımanın altı üstüne geldi: yediler, içtiler, şarkı söylediler, dans ettiler.") Sonra, bir Noel ağacı, sabahın onuna kadar süren bir akşam yemeği, çünkü saat yediye doğru, o âna kadar keyfi yerinde olmıyan Şalyapin birden keyiflenip, çigan romansları söylemeğe başlamıştı.

Anton Pavloviç, "Eğleniyorsun! sevgilim" diye yazınca hemen itiraz ediyordu: "Son günlerdeki çılgınlığımıza sen eğlence mi diyorsun, haydi canım!"

Gerçekten bu onun için her gün olagelen âdi ve yeknesak şeylerdendi. Bütün bu zevkleri kocasına kavuşmak için terk etmeye bir an bile tereddüdedemezdi. Ona mâni olan, "öldürücü tiyatro" idi.

Çehov da kendi hayatını ona anlatıyordu: birkaç gündür kan tükürüyordu, ama şimdi iyiceydi. Hem genç kadın hiç merak etmemeliydi. Büyük ve rahatsız bir kompres taşımaktaydı... Yaltada kaymak bulunmuyor, doktorlarsa çok kaymak yemesini tavsiye ediyorlardı; elinden geleni yapıyordu ama bazan hiç iştahı yoktu. İki fare yakalamıştı. Hiçbir şey yapmadığını kim iddia edebilirdi? Yağmur yağıyordu, hava soğuktu.

Kimseyi görüyor muydu? Evet, hem de pek çok? "Bir dost gelip cumaya vermek üzere altı yüz ruble borç aldı. Hep benden "cumaya kadar" borç alıyorlar." Karısı gelip, fazla değil, iki üç gün kalamaz mı? Hayır. İmkânsız. Neyse. Belki

Noelde gelirdi? Hayır. Yeni bir piyes mi prova ediliyordu? Bütün günleri de mi doluydu? Olga ona acı çektirdiğine üzülüyordu. Beklemiş miydi kendisini? Zavallı Anton. Fakat hayır: "Bayrama seni beklemiyorum, buraya gelmen doğru değil yavrucuğum, diye yaziyordu. Çalış, beraber yaşamak için vaktimiz olacak. Seni takdis ederim yavrucuğum." Büyük oruçun ilk haftasında belki de onu görmeye gelebilecekti.

Ah, şu öldürücü tiyatro! Evet, dört beş gün için sahneden kendini ayırıp geliyor, yuvaya benzer bir şey kuruyordu. Onun büyük koltuğunun yanına oturuyor, veya ayaklarının dibine çömeliyordu. Ona tiyatrodan bahsediyor, sevdiği romanları ona okuyordu. Sonra yine geri dönüyor ve Çehov yalnız kalıyordu. Güneş altında sevdiği hayvanlarının, köpeklerin, garip ve boğuk bir sesle bağıran leyleklerin yanındaki kanapesine gidip oturuyordu; gül fidanlarının dallarını kesiyor, ama bu onu çok yoruyor, nefesinin kesildiğini duyuyor, tekrar kanapesine kadar sürükleniyordu.

Ve yazıyordu: "Tanrı seninle olsun. Şevk ve sıhhatte ol yavrucuğum; yaramaz kocana daha uzunca yaz. Neşesiz olduğun zamanlar, yaşlı, donuk bir insan oluyorsun, neşeliyken veya her zamanki gibiyken, bir meleksin. (15 aralık 1901).

Olga sabahın sekizine kadar içip dans etmişti. "Bilsen, sana ne kadar gıpta ediyorum! Cesaretine, tazeliğine, sıhhatine, neşene..." "Bir keşiş gibi yaşıyorum ve hayalimde yalnız sen varsın."

Evet, bu tuhaf bir evlilikti, aşk ise müsavi ve ateşli bir şekilde iki tarafta da hiç şüphesiz mevcuttu. Yalnız alışık olunmadık bir şekilde erkek saadetini eşi için feda ediyor, kadın da bu fedakârlığı kabul ediyordu. Ama herhalde, bu rollerin değiştokuşu ölçü dışında kalmaktaydı, zira Olga Knipper'in ruhunda acı pişmanlıklar uyandırıyor ve o bir türlü tamamiyle mesut olamıyordu.

Onları birbirinden ayıran şeyden pekaz bahsediyorlardı. Neye yarardı zaten! Yaşlandıkça yazar gitgide daha sukûti

ve çekingen oluyordu. Ne şikâyet etmek ne de arzu ettiği şeyi anlatmak istiyordu. Bütün sözler yanlıştı. Kimse kimseyi anlıyamazdı. Hele, yeminlerden, ahlâktan, büyük lâflardan kaçınılmalıydı. Hepsi boşunaydı bunların. Yalnız yaşandığı gibi yalnız ölünür. Ne aşk ne dostluk bu yalnızlığı hafifletemez. Susmalı. Söz söylemeden her şeye tahammül edip, boyun eğmeli. "Isturap çek ve sus... Ne denirse densin, sana nasıl görünürse görünsün, sus yine sus..."

Bütün güciyle bir kalb huzuru ve bir ilgisizlik temenni ediyordu. Bu kolay şey değildi. Çok şeye bağlıydı, piyeslerinin ve kitaplarının başarısına, karısına, sıhhatine, hayata. Hepsi yavaş yavaş ondan uzaklaşacaktı.

Çalışma odasında uzanmıştı. Ateşi vardı. İçini çekiyor:

— Ölmek için yaşamak, bu pek gülünç değil, fakat yakında öleceğini bilerek yaşamak, adamakıllı saçma...

Hayatın hiçbir mânası yoktu. Hiç değilse insanın onda bir mâna bulması imkânsızdı; insanın aklı ona ermiyordu. İnsanın en çok kendi üzerinde, kendi ruhu üzerinde bir kudreti vardı. Sabır, nezaket, vakar, sükûnet sayesinde insan kendi kalbini yuğurabilirdi. Hiç değilse yalnız bundan Çehov emindi.

Yaltadan nasıl da nefret ediyordu! Kırım güzeldi, ama "sırasında Avrupalı ve küçük burjuva olan" bu şehir bir panayıra benziyordu. "Küstah Tatar suratlı biçare veremlilerin sararıp solduğu, kutulara benziyen oteller... deniz ve sedr ağacının rayihası yerine, bir lâvanta kokusu." Yaltadan hiçbir zaman hoşlanmamıştı. Şimdi ise ona kin duyuyordu. Kaçmayı nasıl sevecekti! Üç kızkardeş tekrarlıyorlar: "Moskovaya, Moskovaya!" Bu Çehov'dan bir akistir. Moskova, çanlarının sesi, buzlu havası, kızakları, hepsi ondan uzaktı. Moskova, hayattı, tiyatro ve aşktı! Burada deniz kıyısında gayesiz dolaşıp duruyordu. Bir kadın gibi zayıf, hafif adımlarla yürüyen, tatlı bakışlı bir adamdı. Çizgilerle dolu yüzü kararıyordu; saçları daima fazla uzun, sakalı perişandı. Genç kızlar onu hayranlıkla seyrediyorlardı. Yalta'da, tozlu bir caddede ufak bir beyaz ev yaptırmıştı. Orada annesiyle oturuyordu. Odalar

hep sessiz ve soğuktu. Akşam olunca çalışma masası üstünde iki mum yanardı. Bazan bütün gün o bir koltukta gözleri kapalı kıpırdamadan otururdu. Annesi tereddütle içini çeker, (sıhhatinden bahsetmeyi sevmediğini biliyordu) sonra kendini tutamıyarak, yanına yaklaşır, sıkılarak sorardı:

— Hasta mısın Antoşa?

Cevap verirdi:

— Ben mi? Hayır, bir şey yok. Biraz başım ağrıyor.

Kendini iyi hissettiği zaman bahçeye iner ve biraz uzakta güneşin aydınlattığı Tatar mezarlığına bakardı. Acaba şu ihtiyatsızca adağını arasıra hatırlar mıydı: "... Bir günden ötekine, bir sabahtan öbürüne kadar süren bir saadete ben tahammül edemiyeceğim. Mükemmel bir koca olmaya söz veririm, ama bana, ayın yaptığı gibi her gün ufkumda görünmiyecek olan bir kadın verin." (Suvorin'e mektup 1895).

XXXIII

Çehov **Vişne Bahçesi**'ni yazıyordu. Belki de hayatının hüznünden kendini kurtarabilmek için bunun bir vodvil, neşeli bir piyes olmasını istiyordu. Yavaş yavaş nasıl olduğu bilinmeden **Vişne Bahçesi** bir dram haline girdi. Baştanbaşa bir ölüm kokusu hissediliyordu. Çehov sahneye mahvolmuş asilzadeleri, munis ve şikâyetçi müdafaasız insanları çıkardı. **Vişne Bahçesi**'nde Babkino'nun bir hâtırası, Lintvarev'lerin evinde geçen Ukrayna akşam toplantıları, o mahvolmuş yıllar, kaybolmuş simalar, Çehov'un gençliğinin büyük bir kısmı bulunmaktadır. Ancak maziye dair yazabildiğini söylüyordu: "bir konunun hâfızamızda filtreden geçmesi ve ancak önemli ve tipik olanının kalması lâzım." Şimdi Rus köy hayatı, uzak yaşadığı için, ona tekrar görünüyordu. **Vişne Bahçesi** tabiî, Moskova Sanat Tiyatrosu için hazırlanmıştı. O yıl (1903 - 1904) doktorlar Çehov'un Yaltayı terketmesine nihayet izin verdiler. Mesuttu. Sevdiği o buz ve kar ıklimine artık kavuşacaktı. Kürk kalpağına ve paltosuna bakarken bir çocuk gibi sevinçliydi.

Olga Knipper: "Sanki kader onu şımartmak ve nihayet, kısa bir mevsim boyunca, onun için aziz olan bütün şeyleri vermek kararını vermişti. Moskovayı, kışı, tiyatroyu!"

Vişne Bahçesi bir zafer kazandı. Çehov'un iyi karşılanan üç piyesi (Moskova tiyatrosunda **Martı, Vanya Dayı ve Üç Kızkardeş.**) yazarın yokluğu sırasında oynanmaya devam etmişti. Çehov ise yalnız muvaffakıyetsizliklerde hazır bulunmuştu. Ama o yıl muhakkak ki kader ona karşı lûtufkârdı. **Vişne Bahçesi**'nin son perdesinde seyirciler sahneye soluk ve zayıf bir adamın çıktığını gördüler. Bu Anton Çehov'du.

"Çok dikkat ve ciddiyetle" ona kadar yükselen alkışları dinliyordu. Ona yazar olarak hayran oluyorlar, insan olarak saygı duyuyorlardı. Onun şahsında alkışlanan yalnız "Rus Maupassant'ı" değildi; vakarla ve cesaretle yaşamış bir insandı. Melihovo'daki salgın esnasında köylülerine nasıl baktığı, (hiçbir zaman parası olmıyan ve fakir ölen onun) bütün bahtsızlara, Yalta'daki bütün veremlilere nasıl yardımda bulunduğu anlatılıyordu. Bilhassa alçak sesle Akademiden istifa mektubunun son tarafları tekrar ediliyordu. Bir müddet evvel Maksim Gorki ile beraber Akademiye seçilmişti, fakat Çar siyasi sebeplerden Gorki'nin seçilmesini feshetmiş, Çehov da Akademi âzaları arasında yer almayı reddetmişti. O gece onu karşılıyan alkışlarda, bir parça snobizm ve demagoji mevcuttu ve hiç şüphesiz Çehov onu hissediyordu, ve belki de o ciddî ve nafiz şekilde bakışına sebebolan buydu. Hiçbir vakit aldatılan bir insan olmamıştı. "Bu hareketi, çok yüksekten, kuş uçuşu mesafeden seyrediyor gibiydi." Fakat bu zafer dumanında sevgi ve saygının da yeri vardı ve bunun için mesuttu. Ayakta durmak ona zahmet veriyordu. Bağrışılıyor: "Oturunuz, dinleniniz Anton Pavloviç!"

Reddediyor, onu hemen hemen zorla, sahneye sürükledikleri büyük bir koltuğa oturabiliyorlar. Şimdi daha zayıf ve daha soluk görünüyor ve herkes karşılarındaki adamın ölüme mahkûm bir insan olduğunu anlıyordu. 17 ocak 1904 tü. Tam kırk dört yıl önce Taganrog'un fakir bir evinde dükkâncının oğlu doğmuştu. Belki o uzak çocukluğu, belki de yaklaşan ölümü düşünüyordu.

Yaz başlangıcında karısı ile Badenveyler'e gitti; bu Karaormanda temiz ve aydınlık bir Alman kaplıcasıydı. Birkaç gün Berlinde kaldı; Alman doktorlar kalbde yorgunluk alâmetleri belirdiğini fark etmişlerdi. Ciğerlerse, öylesine oyulmuştu ki daha altı yahut sekiz ay yaşıyabilirdi, o kadar. Her şeye rağmen Olga Leonardovna bütün ümidini kesmiyordu. Çehov'un nispeten sıhhatli, neşeli günleri de olmaktaydı; çalışma, seyahat projeleri kuruyordu. Mamafih Berlinden ayrı-

lırken kendisine ait parayı karısının namına yatırmaları emrini vermişti. Bunun için görüştüğü dostu şaşırdı ve bu arzunun sebebini sordu. Çehov tereddüdetti, sonra:

— Şöyle ne olur, ne olmaz diye... deyip hafifçe omuzlarını silkti.

Güzel bir bahçenin çevrelediği sevimli bir otel buldu. Odası akşamın yedisine kadar güneş içindeydi. Balkona oturuyor, şehri, geçip dönenleri, uzaktaki dağları seyrediyordu. Çok acıklı boğulma krizleri geçiriyordu. Fazla konuşmuyor, sonra arasıra ateş içindeki yüzünde muzip bir ifade belirip geçiyordu. Olga Leonordavna'yı göz yaşları ile güldüren o tatlı ve hafif, o Çehovvari komiklikle eğlenceli hikâyeler anlatıyordu. Ölüm yaklaştıkça, gittikçe daha sakin, sabırlı ve yumuşak, gittikçe daha uzağa, kalbinin derinliğinde bir yalnızlık adacığı bularak kendi içine çekiliyordu. Sonra sıcak bir temmuz günü birden kendisini fena hissetti. Üç gün hayatından korkuldu, nihayet iyileşir gibi oldu. Kalb dayamyordu. Akşama doğru karısına çok iyi olduğunu söyledi.

Zayıf bir sesle:

— Git dolaş, bahçede gez dedi.

Karısı ondan ayrılmıyordu, korkuyordu. Ama o yine de ısrar etti. Olga parka indi ve geri geldiğinde onu endişeli bir durumda buldu. Niye yemek yemiyordu? Acıkmış olmalıydı. Son dakikaya kadar Çehov kendisinden fazla karısiyle meşgul oldu. Fakat ne o ne de öbürü yemeği haber veren gongu duymadılar. Olga Leonardovna Anton Pavloviç'in yatağı yanındaki küçük bir kanapeye uzandı. Susuyordu, kederli ve yorgundu, ilerde dediği gibi "ölümün bu kadar yakın olduğundan hiç şüphelenmiyordu."

Onu eğlendirmek için Anton Pavloviç bir hikâye tasarlamaya başlıyordu. "Şişman, iyi besli, yemeli seven, kırmızı yanaklı birçok İngiliz ve Amerikalıların banyo yaptığı bir kaplıca şehrini anlatıyor... Bu insanlar iyi bir yemek hayal ederek evlerine dönüyorlar fakat aşçıyı gitmiş buluyorlar.". Bu şimarık mesut insanlar kaderin bu darbesi karşısında acaba

nasıl hareket ederlerdi? Çehov konuşuyor ve Olga Leonardovna gülerek dinliyordu. Gece olmaktaydı. Yavaş yavaş otel ve küçük şehir, tepelerin ve ormanların çemberi içinde sessizliğe gömülüp uykuya daldı. Hasta da sustu. Birkaç saat sonra karısını yanına çağırdı ve bir doktor çağırmasını söyledi. Olga Leonardovna "hayatında ilk defa kendiliğinden bir doktor istiyordu" diyor.

Otel kalabalıktı, ama herkes uyuyordu, Çehov'un karısı bu kayıtsız kalabalık içinde kendini daha çok terk edilmiş ve yalnız hissediyordu. İki Rus yüksek tahsil talebesinin yakınlarda oturduğunu hatırladı, onları uyandırdı. Biri doktor çağırmaya koşarken, Olga Leonardovna can çekişen adamın kalbi üstüne koymak için buz kırıyordu.

Çehov onu hafifçe itti:

— Boş bir kalb üstüne buz konulmaz, dedi.

Sıcak bir temmuz gecesiydi. Bütün pencereleri açmışlardı, fakat hasta güç nefes alıyordu. Doktor bir **Huile Camphré** iğnesi yaptı, ama kalbi canlandıramadı. Ölüm yaklaşıyordu. Şampanya getirdiler. Olga Knipper şöyle yazıyor: "Anton Pavloviç oturdu ve ciddî bir tavırla doktora yüksek sesle Almanca (Almancayı çok kötü konuşurdu) "Ich strebe - Ölüyorum" dedi. Sonra kadehi tuttu, yüzünü bana döndürüp en güzel gülümsemesiyle gülümsedi ve "Çok zamandır şampanya içmemiştim" dedi, sükûnetle dibine kadar hepsini içti, yavaşça sol tarafa uzandı."

O anda simsiyah ve kocaman bir pervane odaya giriverdi. Bir duvardan ötekine uçuyor, yanan lâmbalara atılıp, kanadları yanıp acıyla düşüyor, sonra meşum ve kör uçuşuna koyuluyordu. Nihayet ılık karanlık geceye açılmış pencereyi buldu ve kayboldu. Bu arada Çehov artık konuşmuyor, nefes almıyor, yaşamıyordu.

EPİLOĞ

Zaman geçiyordu. Rusya Japon harbini, hezimeti, 1905 ihtilâlini, geçirdi. Şimdi, 1914, yeni daha müthiş bir harb vardı; ikinci bir hezimet, daha zalim bir ihtilâl yaklaşıyordu.

Hasta Maksim Gorki Finlândiyada yaşamaktaydı. Bir akşam on yıl önce kaybedilen dostu Çehov'u hatırladı. Şöyle yazdı:

"Beş günden beri ateş içindeyim, ama yatağa yatmak istemiyorum. Finlândiyanın ince, külrenkli yağmuru toprağı ıslak bir tozla örtüyor. Juno kalesinden toplar gürlüyor... Gece vakti projektörler bulutları dilleriyle yalıyor... Manzara iğrenç, zira şu şeytani büyünün, harbin unutulmasına izin vermiyor.

Çehov'u okudum. Eğer on yıl önce ölmemiş olsaydı, hiç şüphesiz, harb önceden onun kalbini insanlara karşı nefretle doldurarak zehirledikten sonra öldürürdü. Onun gömülme törenini hatırladım.

"Moskovanın o kadar şefkatle sevdiği yazarın tabutu" koca harflerle kapılarında "Midye" yazısını taşıyan yeşil bir vagon içinde geldi. Garda toplanmış sayısı az olan kalabalığın bir kısmı, yanlışlıkla Mançuryadan getirilmekte olan general Keller'in tabutunun peşinden gitti; Çehov'un askerî mızıka ile gömülmesi hayret uyandırdı. Yanıldıklarını nihayet anladıkları zaman bazı neşeli kimseler gülümsemeye ve alay etmeye başladılar. Çehov'un tabutu ardında yürüyen yüz kişi kadar vardı, fazla değil. Bilhassa, yeni pabuç ve parlak kıravat taşıyan iki avukatı hatırlıyorum, sanki iki nişanlı gibiydiler. Peşlerinden yürüdüm, bir tanesinin, Vasili A. Maklakov'un köpeklerin zekâsından bahsettiğini, tanınmadık biri olan ötekinin de villâsının konforunu, peyzajın ve civarın güzelliğini

övdüğünü duyuyordum. Mor rengi roblu, dantelâdan bir şemsiye taşıyan bir hanımsa takma gözlüklü ufacık bir ihtiyarı inandırmaya çalışıyordu: "Ah, öyle harikulâde nazik ve zeki bir insandı ki!" İhtiyar kanmıyan bir tavırla öksürüyordu. O gün hava sıcak ve tozluydu. Koskoca bir ata binmiş iri yarı bir jandarma haşmetle alayın başında gidiyordu."

Ama yeryüzü üstünde Çehov'un her şeyden fazla sevdiği iki insan bu kayıtsız kalabalığın içinde yanyana yürüyorlardı: karısı ve ihtiyar anası...

SON

NOTLAR

S.

22 *I. Aleksandr:* Rusya çarı. 1777 de Sen Petersburg'da doğdu, 1825 te Taganrog'da öldü. Uzun yıllar Napoléon'la savaştı. Devlet idaresinde birçok ıslahat yapmış, işkenceyi, siyasi mahkûmlar için yapılan gizli mahkeme usulünü kaldırmış, üniversiteyi ıslah etmiştir.

28 *"Güzel Elen" opereti:* Bu operet tanınmış Alman bestecisi Jaques Offenbach'ındır. Kolonyada doğmuş, fakat Fransız tabiiyetine geçmiş olan sanatçı 1819 da doğdu, 1880 de öldü. Tanınmış eserleri şunlardır: *"Orphée Cehennemde", "Haydutlar", "Mavi Sakal".*

28 *"Müfettiş" :* Tanınmış Rus romancısı Nikola Gogol'ün eseridir. Gogol 1809 da doğdu, 1852 de öldü. En tanınmış eserleri şunlardır. *"Ölü Canlar", "Taras Bulba".* M. E. Bakanlığı Klâsikler serisinde yayımlanan eserleri: *"Müfettiş - Çevirenler: E. Güney - M. C. Anday", "Bir Evlenme - Çev. E. Güney - M. C. Anday", "Tiyatrodan Çıkış - Çev. : E. Güney - M. C. Anday", "Kumarcılar - Çev. H. Kopsel", "Üç Hikâye - Çev. : E. Güney - O. V. Kanık", "Mirgorod Hikâyeleri - Çev. Servet Lunel".*

30 *Puşkin:* Büyük Rus şairi. 1799 da Moskovada doğdu, 1837 de bir düello sonunda Sen Petersburg'da öldü. M. E. Bakanlığı Klâsikler serisinde yayımlanan eserleri: *"Boris Godunov - Çev. Z. Akkoç - O. Peltek", "Yüzbaşının Kızı - Çev: E. Güney - S. Âli", "Biyelkin'in Hikâyeleri - Çev. H. A. Ediz", "Dubrovski - Çev. H. A. Ediz", "Küçük Tragedyalar - Çev. E. Güney - O. Peltek", "Maça Kızı - Çev. H. A. Ediz".*

30 *Lermontov:* Genç yaşta ölmüş bir Rus şairi. 1814 te Moskovada doğdu, 1841 de Kafkasyada bir düello sonunda öldü. Puşkin'in ölümünden sonra yazdığı bir şiirle meşhur oldu. M. E. Bakanlığı Klâsikler serisinde yayımlanan eser-

leri: *"Zamanımızın Bir Kahramanı - Çev. Servet Lunel"*, *"Prenses Ligovskaya - Çev. S. Lunel"*, *"Vâdim - Âşık Garip - Çev. S. Lunel"*.

38 *Turgenyev:* Tanınmış Rus romancısı. 1819 da Orelde doğdu, 1883 te Bugival'de öldü. Moskovada okudu, Berlin ünisitesinden mezun oldu. Uzun yıllar Pariste yaşadı. M. E. Bakanlığı Klâsikler serisinde yayımlanan eserleri: *"Bir Asılzade Yuvası - Çev. Ş. Akalın"*, *"Klara Miliç - Çev. E. Güney - O. Rifat"*, *"İlk Aşk - Çev. E. Güney - O. Rifat"*, *"Taşralı Kadın - Çev. S. Aytekin - D. Sorakın"*, *"Köyde bir ay - Çev. H. A. Ediz"*, *"Üç Karşılaşma - Çev. H. Kopsel"*, *"Parasızlık - Çev. N. Y. Taluy"*, *"Başkanın Ziyafeti - Çev. N. Y. Taluy"*, *"Bekâr - Çev. N. Y. Taluy"*, *"Bozkırda Kıral Lear - E. Güney - O. Peltek"*, *"Hikâyeler - Çev. Ş. Akalın."*

39 *Frederik Spielhagen:* Alman romancısı. 1829 da Magdeburg'da doğdu, 1911 de Charlottenbourg'da öldü. Gazetecilik ve öğretmenlik etti. Eserleri: *"Örs ve Çekiç"*, *"Büyük Sular"*. Romanlarında vaka çok kuvvetlidir, devrinin örf ve âdetleri iyi tebarüz ettirilmiştir.

39 *Victor Hugo:* Tanınmış Fransız şair ve yazarı. 1802 de Besançon'da doğdu, 1885 te Paris'te öldü. Romantizmin en ünlü sanatçısıdır. Maceralı bir ömür geçirdi. M. E. Bakanlığı Klâsikler serisinde yayımlanan eserleri: *"Marie Tudor - Çev. Z. Özen"*, *"Notre-Dame de Paris - Çev. N. Nazif"*.

56 *"Baba"* : Bu hikâye Rus klâsikleri arasında çıkan *Hikâyeler IV* te vardır.

57 *I. Nikola:* Rus Çarı. 1796 da Sen Petersburg'da doğdu, 1855 te öldü. Dekabrist'ler denen ihtilâlci hareketini şiddetle bastırdı. İran'la, Osmanlı devletiyle savaştı. Polonya İsyanını önledi. Kırım harbinde yenildi.

59 *Apokalips:* Kıyamet günlerini anlatan Musevi ve Hıristiyanların dinî yazılarına verilen isim. Saint Jean'ınkinden başkasının kimler tarafından yazıldığı bilinmiyor. İsa'nın doğumundan ya iki asır önce ya sonra yazılmışlardır.

59 *Tolstoy:* Büyük Rus romancısı. Asil bir aileye mensuptur. 1828 de doğdu, 1810 da öldü. M. E. Bakanlığı Klâsikler yayınında çıkan eserleri: *"Harp ve Sulh - Çev. Z. Baştimar", "Çocukluk - Çev. R. Çakıröz", "İlk Gençlik - Çev. R. Çakıröz", "Gençlik - Çev. R. Çakıröz - C. Ekinci", "İvan İlyiç'in Ölümü - Çev. N. Y. Taluy", "Karanlığın Kudreti - Çev. R. Çakıröz", "Halk İçin Hikâyeler - Çev. S. Aytekin - D. Sorakın", "Pulikuşka - Çev. S. Aytekin - D. Sorakın", "Balodan Sonra - Çev. N. Tanur.".*

59 *"Golovliyev - Efendiler":* Saltikov - Sçedrin'in meşhur romanı. Saltikov Sçedrin 1826 da doğdu, 1889 da öldü. Bu roman M. E. Bak. klâsikler serisinde yayımlanacaktır.

59 *"Karamazof Kardeşler":* Büyük Rus romancısı Dostoyevski'nin en meşhur bir eseridir. Dostoyevski 1822 de doğup, 1881 de öldü. M. E. Bak. Klâsikler yayımlarında çıkan eserleri: *"Ölü Bir Evden Hâtıralar - Çev. N. Y. Taluy", "Delikanlı - Çev. S. Lunel", "Uysal Kız - Çev. S. Aytekin, D. Sorakın", "Başkanın Karısı - Çev. S. Aytekin - D. Sorakın", "İradesiz Adam - Çev. E. Güney - Y. Nabi", "Tatsız Bir Olay - Çev. N. Y. Taluy", "Küçük Kahraman - Çev. R. Çakıröz", "Stepançiko Köyü - Çev. N. Y. Taluy", "Suç ve Ceza - Çev. H. A. Ediz", "Hikâyeler - Çev. S. Lunel".*

71 *Emile Zola:* Fransız romancısı. 1840 ta doğdu, 1902 de öldü. Natüralizmin kurucusudur. *"Rougon Macquart"* adındaki roman serisiyle meşhurdur. M. E. Bak. Klâsikler serisi yayımlarında çıkan eserleri: *"Bir Aşk Sayfası - Çev. H. Varoğlu", "Yaşamak Zevki - Çev. H. Varoğlu", "Hakikat - Çev. R. N. Güntekin", "Hülya - Çev. H. Varoğlu", "Döl Bereketi - Çev. H. Varoğlu", "Emek - Çev. H. Varoğlu", "Rougonların Yükselişi - Çev. H. Varoğlu", "Toprak - Çev. H. Varoğlu", "Tazıpayı - Çev. H. Varoğlu.".*

74 *İvan Bunin:* Rus yazarı. 1870 te Voronej'de doğdu, 1909 da Rus akademisine üye seçildi. 1920 de Rusyayı terke mecbur oldu. Nobel edebiyat mükâfatını kazanmıştır.

74 *Çaykovski:* Opera ve senfonileri ile tanınmış Rus bestecisi. 1840 ta doğdu, 1893 te öldü.

74 *Korolenko:* Aslen Ukraynalı Rus yazarı. 1853 te doğdu. On yıl Sibiryada sürgün olarak kaldı. *"Makar'ın Rüyası"* adlı eserle kendini tanıttı. Diğer eserleri arasında, *"Kör Çalgıcı", "Mırıldanan Orman"* sayılabilir.

75 *"Bozkır":* Çehov'un en güzel hikâyelerinden biridir. Oğuz Peltek'in dilimize çevirdiği *"Hikâyeler V"* adlı eserde yer almıştır.

80 *"Buhran":* Oğuz Peltek'in dilimize çevirdiği *"Hikâyeler V.* de yer almış bulunmaktadır.

83 *Schopenhauer:* Meşhur Alman filozofu. 1788 de doğdu, 1860 ta öldü.

87 *"İvan İlyiç'in Ölümü" :* Bu eser N. Y. Taluy tarafından dilimize çevrilip M. E. Bakanlığı Klâsikler serisinde yayımlanmıştır.

98 *Guy de Maupassant:* Tanınmış Fransız hikâyecisi. 1850 de doğdu, 1893 te öldü. Hikâye sanatının üstatlarından biri olarak tanınır. M. E. Bakanlığı Klâsikler serisinde yayımlanan eserleri: *"Seçme Hikâyeler - Çev. B. E. Koryak", "Tombalak - Çev. N. Sankur", "Pierre ve Jean - Çev. B. Kösemihal".*

98 *Edmond Jaloux:* Fransız romancı ve tenkidcilerinden. 1878 de Marsilyada doğdu, 1949 da öldü. Eserleri arasında "Kaybolan Aşklar", "Güzel Bir Günün Sonu", "Kitapların Ruhu", "Yabancı Simalar", "Pascal'dan Barrès'e" sayılabilir.

98 *Prosper Merimée:* Fransız yazarı. *Carmen* adlı eseriyle tanınır. 1803 te doğdu, 1870 te öldü. M. E. Bakanlığı Klâsikler serisinde yayımlanan eserleri: *"Colomba - Çev. Y. N. Nayır", "Araftaki Ruhlar İle Venüs - Çev. Y. N. Nayır", "Hikâyeler - Çev. Y. N. Nayır", "Fırsat - Çev. S. Yağızlar", "İnez Mendo - Çev. S. Yağızlar".*

99 *"Talebe" :* Bu hikâye Oğuz Peltek'in dilimize çevirdiği *"Hikâyeler V"* te yer almıştır.

99 *"Vanka":* Bu hikâye Servet Lunel'in dilimize çevirdiği *"Hikâyeler IV"* te yer almıştır.

99 *"Daussıla":* Bu hikâye Servet Lunel'in dilimize çevirdiği *"Hikâyeler IV"* te *"Acı"* adıyle yer almıştır.

99 *K. Mansfield:* Asıl adı Kathleen Beaucham P. olan tanınmış İngiliz kadın yazarı. 1888 de Yeni Zelânda'da doğdu, 1923 te Fontainebleau'da öldü. "Bir Alman Pansiyonu" "Prelüd" "Gardenparti" adlı eserleri meşhurdur. Daha çok küçük hikâyede başarı kazanmıştır.

100 *"Düello":* Bu eser Z. Baştımar tarafından dilimize çevrilip, Bakanlık Klâsikler yayınları arasında çıkmıştır.

101 *"Üç Kızkardeş":* Çehov'un bu ünlü piyesi Şehir tiyatrosunda oynandığı gibi, H. A. Ediz tarafından yapılan bu tercüme Bakanlık Klâsikler serisinde de yer almıştır.

102 *Maksim Gorki:* Büyük Rus hikâyecisi. Memleketimizde pek çok tanınan Gorki'nin dilimize mal edilen eserleri arasında *"Benim Üniversitelerim", "Körlerin Şarkısı" "Hayim ile Artem" "Çocukluk" "Ekmeğimi Kazanırken"* i sayabiliriz. 1869 da doğup, 1936 da ölen yazar, sefil ve maceralı bir ömür sürmüştür.

105 *"6. No. lı Koğuş":* Çehov'un bu büyük hikâyesi H. A. Ediz tarafından tercüme edilerek Remzi kitabevi tarafından yayımlanmıştır.

110 *Kuprin:* Rus yazarı. 1870 te doğdu, ihtilâlden sonra Fransaya gelmiş, oraya yerleşmiştir. En tanınmış eserleri arasında *"Düello", "Çukur", "Olessio" "Düğün"* sayılabilir.

114 *Marti:* Çehov'un bu piyesi N. Y. Taluy ve K. Kaya tarafından dilimize çevrilip bakanlık yayımları arasında yer almıştır. Bu piyes memleketimizde henüz temsil olunmamıştır.

118 *Ibsen:* Tanınmış Norveç yazarı. 1828 de doğdu, 1906 da öldü. M. E. Bak. yayımlarında yer almış eserleri: *"Nora, Bebeğin Evi - Çev. C. M. Altar", "Hedda Gabler - Çev. Ş. B. Kurt", "Yaban Ördeği - Çev. Ş. B. Kurt", "Yapı Ustası Solness - Çev. A. Givda", "Brand - Ş. B. Göknil".*

123 *"Manfred":* Byron'un dramı. Goethe'nin "Faust" una benzetilebilir. 1817 de yazılmıştır.

124 *Meyerhold:* Tanınmış Rus rejisörlerinden biridir.

124 *Sarah Bernard:* Asıl ismi Rosine Bernard olan bu meşhur Fransız tragedya artisti, 1844 te Pariste doğdu. Sanatının kudretiyle dünyaca tanındı, alkışlandı. 1923 te öldü.

130 *"Vişne Bahçesi":* Çehov'un bu piyesi İstanbul Şehir tiyatrosunda temsil edilmiş ve Bakanlık Klâsikler arasında yer almıştır.

130 *Stanislavski:* Tanınmış Rus rejisör ve aktörü.

131 *Aleksi Tolstoy:* Rus şair ve dram yazarı. 1817 de doğdu, 1875 te öldü. "Müthiş İvan'ın Ölümü", "Çar Tedor", "Çar Boris" adlı eserleriyle tanınmıştır.

135 *"Vanya Dayı":* Bu piyes de İstanbul Şehir Tiyatrosunda temsil edilmiş ve Bakanlık yayımları arasında yer almıştır.

144 *Sudermann:* Alman yazarı. M. E. Bak. Klâsikler serisinde çıkan eseri: *"Frau Sorge - Çev. R. S. Kuran."*

144 *"Aşağı Tabaka Arasında":* Gorki'nin meşhur piyesi. Bu eser İstanbul Şehir Tiyatrosunda temsil edilmiştir.

144 *Tretiakov galerisi:* Sen Petersburgun meşhur bir sanat galerisidir.

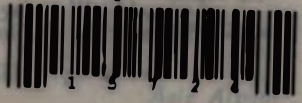
145 *Şaliapin:* Dünyaca tanınmış bir Rus şarkıcısı. 1873 te Kazan'da doldu, sahneye ilk çıkışı 1898 yılına raslar. Marienski tiyatrosunda, sonra Moskova kıraliyet tiyatrosunda oynadı, birdenbire Rus halkının sevgilisi oldu. Skala Milano'da Paris'te, Monte Karlo'da, New York'ta temsiller verdi. Eşsiz bir sese sahipti. "Hayatımdan Sayfalar" adlı bir biyografik eseri vardır.

S O N

RUS KLÂSİKLERİNDEN BAZILARI:

			Fiati
A. Çehov	Düello	*Zeki Baştımar*	100
A Çehov	Martı	*Nihal Yalaza Taluy - Kemal Kaya*	70
A. Çehov	Vanya Dayı	*Gaffar Güney*	60
A. Çehov	Üç Kızkardeş	*Hasan Âli Ediz*	90
A. Çehov	Vişne Bahçesi	*Erol Güney - S. S. İlter*	60
A. Çehov	Hikâveler I	*Servet Lunel*	115
A. Çehov	Hik		
A. Çehov	Hik Evl		
S. Şçedrin	Büy		
S. Şçedrin	Büy		

YETİŞKİNLER B.

Millî Eğitim Bakanlığı Yayınevleriyle bütün kitapçılarda satılmaktadır.

№ 1161

F. 160 kuru